

ISSN 2518-198X

№ 4(92)/2018

ФИЛОЛОГИЯ сериясы

Серия ФИЛОЛОГИЯ

PHILOLOGY Series

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ISSN 2518-7945

Индексі 74619

Индекс 74619

**ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ФИЛОЛОГИЯ сериясы

Серия ФИЛОЛОГИЯ

PHILOLOGY Series

№ 4(92)/2018

Қазан–қараша–желтоқсан
30 желтоқсан 2018 ж.

Октябрь–ноябрь–декабрь
30 декабря 2018 г.

October–November–December
December, 30, 2018

1996 жылдан бастап шығады
Издается с 1996 года
Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Қарағанды, 2018
Караганда, 2018
Karaganda, 2018

Бас редакторы

ЖМ ХҒА академигі, заң ғыл. д-ры, профессор

Е.Қ.Көбеев

Бас редактордың орынбасары

Х.Б.Омаров, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,

техн. ғыл. д-ры, профессор

Жауапты хатшы

Г.Ю.Аманбаева, филол. ғыл. д-ры, профессор

Редакция алқасы

Ж.Ж.Жарылғапов,	ғылыми редактор филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
М.І.Әбдуов,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Г.Ю.Аманбаева,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Ш.М.Мажитаева,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Ж.Қ.Смағұлов,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Б.С.Рақымов,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
А.С.Әділова,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
В.Т.Абишева,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Н.Ж.Шәймерденова,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Д.Д.Шайбакова,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Н.И.Бөкетов,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
С.А.Матяш,	филол. ғыл. д-ры (Ресей);
У.М.Бахтикереева,	филол. ғыл. д-ры (Ресей);
Т.В.Белашапкина,	филол. ғыл. д-ры (Ресей);
М.Джусупов,	филол. ғыл. д-ры (Өзбекстан);
Ү.Жетібайұлы,	филол. ғыл. д-ры (ҚХР);
К.Жанбозұлы,	филол. ғыл. д-ры (ҚХР);
Л.Матейко,	PhD д-ры (Словакия);
А.Золтан,	филол. ғыл. д-ры (Венгрия);
М.Фрешли,	PhD д-ры (Венгрия);
Л.М.Харитонов,	жауапты хатшы филол. ғыл. канд. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 100024, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28

Тел.: (7212) 77-03-69 (ішкі 1026); факс: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторлары

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерде беттеген

Г.Қ.Қалел

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Филология» сериясы.

ISSN 2518-198X.

Меншік иесі: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті» РММ.

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 23.10.2012 ж. № 13109–Ж тіркеу куәлігі.

Басуға 28.12.2018 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 10,37 б.т. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 134.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ баспасының баспаханасында басылып шықты.

100012, Қазақстан, Қарағанды қ., Гоголь к-сі, 38. Тел. (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Главный редактор
академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор
Е.К.Кубеев

Зам. главного редактора **Х.Б.Омаров**, чл.-корр. НАН РК,
д-р техн. наук, профессор
Ответственный секретарь **Г.Ю.Аманбаева**, д-р филол. наук, профессор

Редакционная коллегия

Ж.Ж.Жарылгапов,	научный редактор д-р филол. наук (Казахстан);
М.И.Абдуов,	д-р филол. наук (Казахстан);
Г.Ю.Аманбаева,	д-р филол. наук (Казахстан);
Ш.М.Мажитаева,	д-р филол. наук (Казахстан);
Ж.К.Смагулов,	д-р филол. наук (Казахстан);
Б.С.Рахимов,	д-р филол. наук (Казахстан);
А.С.Адилова,	д-р филол. наук (Казахстан);
В.Т.Абишева,	д-р филол. наук (Казахстан);
Н.Ж.Шаймерденова,	д-р филол. наук (Казахстан);
Д.Д.Шайбакова,	д-р филол. наук (Казахстан);
Н.И.Букетова,	д-р филол. наук (Казахстан);
С.А.Матяш,	д-р филол. наук (Россия);
У.М.Бахтикерева,	д-р филол. наук (Россия);
Т.В.Белошапкина,	д-р филол. наук (Россия);
М.Джусупов,	д-р филол. наук (Узбекистан);
У.Жетибайулы,	д-р филол. наук (КНР);
К.Жанбозулы,	д-р филол. наук (КНР);
Л.Матейко,	д-р PhD (Словакия);
А.Золтан,	д-р филол. наук (Венгрия);
М.Фрешли,	д-р PhD (Венгрия);
Л.М.Харитонов,	ответственный секретарь канд. филол. наук (Казахстан)

Адрес редакции: 100024, г. Караганда, ул. Университетская, 28
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы
И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерная верстка
Г.Қ.Қалел

Вестник Карагандинского университета. Серия «Филология».
ISSN 2518-198X.

Собственник: РГП «Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова».
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 13109–Ж от 23.10.2012 г.

Подписано в печать 28.12.2018 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 10,37 п.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Заказ № 134.

Отпечатано в типографии издательства КарГУ им. Е.А.Букетова.
100012, Казахстан, г. Караганда, ул. Гоголя, 38. Тел.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Карагандинский государственный университет, 2018

Main Editor

Academician of IHEAS, Doctor of Law, Professor

Ye.K.Kubeyev

Deputy main Editor

Kh.B.Omarov, Corresponding member of NAS RK,
Doctor of techn. sciences, Professor

Responsible secretary

G.Yu.Amanbayeva, Doctor of philol. sciences, Professor

Editorial board

Zh.Zh.Zharylgapov ,	Science Editor Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
M.I.Abduev ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
G.Yu.Amanbayeva ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
Sh.M.Mazhitaeva ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
Zh.K.Smagulov ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
B.S.Rakhimov ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
A.S.Adilova ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
V.T.Abisheva ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
N.Zh.Shaimerdenova ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
D.D.Shaibakova ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
N.I.Buketova ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
S.A.Matyash ,	Dr. of philol. sciences (Russia);
U.M.Bakhtikereeva ,	Dr. of philol. sciences (Russia);
T.V.Beloshapkova ,	Dr. of philol. sciences (Russia);
M.Zhusupov ,	Dr. of philol. sciences (Uzbekistan);
U.Zhetibaiuly ,	Dr. of philol. sciences (China);
K.Zhanbozuly ,	Dr. of philol. sciences (China);
L.Matejko ,	PhD (Slovakia);
A.Zoltan ,	Dr. of philol. sciences (Hungary);
M.Freshly ,	PhD (Hungary);
L.M.Kharitonova ,	Secretary Cand. of philol. sciences (Kazakhstan)

Postal address: 28, University Str., 100024, Karaganda, Kazakhstan

Tel.: (7212) 77-03-69 (add. 1026); fax: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Web-site: vestnik.ksu.kz

Editors

I.D.Rozhnova, Zh.T.Nurmukhanova

Computer layout

G.K.Kalel

Bulletin of the Karaganda University. «Philology» series.

ISSN 2518-198X.

Proprietary: RSE «Academician Ye.A.Buketov Karaganda State University».

Registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 13109–Zh from 23.10.2012.

Signed in print 28.12.2018. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 10,37 p.sh. Circulation 300 copies. Price upon request. Order No 134.

Printed in the Ye.A.Buketov Karaganda State University Publishing house.

38, Gogol Str., 100012, Kazakhstan, Karaganda. Tel.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Karaganda State University, 2018

МАЗМҰНЫ

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

<i>Уейго Ж.</i> Діннің тілдік өмірге жасайтын ықпалы	8
<i>Әбдуов М.І., Әбдуова Н.М.</i> Лиро-эпостық жырлардағы киелі сандар қызметі.....	14
<i>Жақыпов Ж.А., Абдыханова Б.А.</i> Фольклорлық ілкі мәтіндердің қазіргі көркем шығармаларда берілу тәсілдері.....	20

ҚАЗІРГІ ТІЛ БІЛІМІ МЕН ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Литовкина А.Т.</i> Ағылшын-америкалық мақал-мәтелдердегі ажырасудың оң және теріс жақтары	28
<i>Нұрғали К.Р.</i> В. Беловтың шығармашылығындағы көркемдік шындық: жазушының дүниетанымын көрсету ерекшелігі.....	34
<i>Каскатаева Ж.А., Мажитаева Ш., Хасенов Б., Бахтикиреева У.М.</i> Қазақ тіліндегі «қоңыр» және «сары» концептілерінің вербалдануы	38
<i>Жұмсақбаев А.Т.</i> Чехов және қазақ әдебиеті.....	45
<i>Цингерова Н.</i> Дискурс және дискурстар. Эмпирикалық талдау шеңберінде дискурстың шекараларын анықтау туралы.....	50
<i>Печурова Е.А.</i> Л.Н. Толстойдың соңғы шығармаларындағы тәурат дәйексөздер.....	55
<i>Аязбаева Б.К., Чарная Д.Ю.</i> Мектепте орыс тілінің қазіргі сабағы туралы.....	62

ҒАЛЫМҒА ТАҒЗЫМ

<i>Жүнісова Ж.Н.</i> Профессор Ғ.Ә. Мейрамовтың ғылыми-әдістемелік мұрасындағы инновациялық әдіс-амалдар	67
<i>Мейрамов Ғ.Ғ.</i> Өмірінің дара жолы (педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ғ.Ә. Мейрамовтің туғанына 100 жыл толуына орай)	72
Қазақстандық тілтанушы Надежда Ивановна Гайнуллинаны еске алу.....	76

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР.....	77
---------------------------------	----

2018 жылғы «Қарағанды университетінің хабаршысында» жарияланған мақалалардың көрсеткіші. «Филология» сериясы.....	78
---	----

СОДЕРЖАНИЕ

RUKHANY ZHANGYRU

<i>Уейго Ж.</i> Влияние религии на жизнь языка	8
<i>Абдуов М.И., Абдуова Н.М.</i> Функции священных чисел в лиро-эпических произведениях	14
<i>Жакупов Ж.А., Абдыханова Б.А.</i> Отражение фольклорных прецедентных текстов в современных художественных произведениях	20

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

<i>Литовкина А.Т.</i> Позитивные и негативные стороны развода в англо-американских анти-пословицах	28
<i>Нұрғали К.Р.</i> Художественная реальность в творчестве В. Белова: специфика отражения мировоззрения писателя	34
<i>Каскатаева Ж.А., Мажитаева Ш., Хасенов Б., Бахтикиреева У.М.</i> Вербализация концептов «коричневый» и «желтый» в казахском языке	38
<i>Жумсакбаев А.Т.</i> Чехов и казахская литература	45
<i>Цингерова Н.</i> Дискурс и дискурсы. К вопросу определения границ дискурса в рамках эмпирического анализа	50
<i>Печурова Е.А.</i> Библейские цитаты в поздних произведениях Л.Н. Толстого	55
<i>Аязбаева Б.К., Чарная Д.Ю.</i> О современном уроке русского языка в школе	62

ПАМЯТИ УЧЕНОГО

<i>Жунусова Ж.Н.</i> Инновационные подходы в научно-методическом наследии профессора Г.А. Мейрамова	67
<i>Мейрамов Г.Г.</i> Одна, на всю его жизнь, дорога (к 100-летию со дня рождения доктора педагогических наук, профессора Г.А. Мейрамова).....	72
Памяти казахстанского лингвиста Надежды Ивановны Гайнуллиной	76

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	77
---------------------------	----

Указатель статей, опубликованных в «Вестнике Карагандинского университета» в 2018 году. Серия «Филология»	80
---	----

CONTENTS

RUKHANY ZHANGYRU

<i>Uejgo Zh.</i> Influence of religion on language life	8
<i>Abduov M.I., Abduova N.M.</i> Function of holy numbers in lyrical and epic poetry	14
<i>Zhakypov Zh.A., Abdykhanova B.A.</i> Representing folk precedent texts in modern fiction	20

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN LINGUISTICS AND LITERARY CRITICISM

<i>Litovkina A.T.</i> Positive and negative sides of divorce as reflected in Anglo-American anti-proverbs..	28
<i>Nurgali K.R.</i> Literary reality in V.Belov's creativity: specific nature of reflecting the writer's worldview	34
<i>Kaskataeva Zh.A., Mazhitayeva Sh., Khasenov B., Bakhtikireeva U.M.</i> Verbalization of the concepts «qonyr» and «sary» in Kazakh language	38
<i>Zhumsakbayev A.T.</i> Chekhov and Kazakh literature	45
<i>Cingerova N.</i> Discourse and discourses. Regarding the discourse limits question in empirical research.....	50
<i>Pechurova E.A.</i> Biblical quotes in the late works of L.N. Tolstoy	55
<i>Ayazbayeva B.K., Charnaya D.Yu.</i> About the modern Russian lesson at school	62

MEMORY OF THE SCIENTIST

<i>Zhunosova Zh.N.</i> Innovative approaches in scientific and methodical heritage of professor G.A. Meyramov	67
<i>Meyramov G.G.</i> One way for a lifetime (to the 100th anniversary of the birth of the doctor of pedagogical sciences, professor G.A. Meyramov).....	72
In memory of Kazakhstan linguist Nadezhda Ivanovna Gainullina	76

INFORMATION ABOUT AUTHORS	77
---------------------------------	----

Index of articles published in the «Bulletin of the Karaganda University» in 2018 y. «Philology» Series	82
---	----

Ж. Уейго

*Орталық Ұлттар университеті, Бейжің, Қытай
(E-mail: beijingzwg@126.com)*

Діннің тілдік өмірге жасайтын ықпалы

Мақалада гуманитарлық ғылымдар, қоғамның қарым-қатынасы, қоғамның өмірі мен тілі туралы әдістемелік сұрақтар қарастырылды. Автор дінді әлеуметтік сананың формасы, әлеуметтік өмірге үлкен ықпал ететін объективті әлемді білу мен меңгерудің бір түрі, сондай-ақ адамдар арасындағы қарым-қатынастың маңызды элементі және ойлау қабілетінің елеулі құралы ретінде тілді айқындады. Дінде болып жатқан үдерістер мен тілдегі өзгерістер арасындағы байланысты орнатып, тілдің жұмыс істеуінің түрлі салаларын талдау негізінде олардың тығыз қарым-қатынасын және өзара әрекеттесуін анықтайды. Сонымен қатар қоғамның тілдік көрінісінің мәселелерін, атап айтқанда, діни көзқарастар туралы және діни сананың мәдени және діни нысандар, жазбаша және аймақтық әдебиет номинациясы бойынша ықпалы туралы қорытынды жасады.

Кілт сөздер: тіл, ықпал, тіл және дін, адамзат, қоғам, көзқарас, қарым-қатынастың маңызды элементі.

Діннің тілмен болған қатынасын сөз еткен мақалалар шынымен аз емес. Осы саладағы зерттеулердің негізгі ахуалы төмендегідей: осы мәселенің мәлім жерлердегі, мәлім ұлттар өміріндегі, мәлім тілдегі негізгі ахуалын зерттеуі бір шама көбірек. Ал осы мәселенің субъектив көзқарастағы жалпы беттік меңгерілуі, жан-жақтылы зерттелуі кемшін. Тар көлемде зерттелгенімен, жүйелі түрде толыққанды талдалмай келеді. Осы мақалада әлемдік бірнеше діннің даму тарихындағы тарихи шындығы негізінде тілдік тұрмыстағы басты мазмұндарын өзек ете отырып, діннің негізгі қасиеті мен қоғамға ықпал ету тәсіліне, діннің тілдік тұрмыстағы ықпалына жүйелі түрде тереңірек үңілумен бірге, адамдардың тіл мәселесін тану және бір жайлы ету барысында кеңірек ойлауына, тереңдей тануына, түсіндірулерінің өнімді болуына көмектесетін боламыз.

1 Тілдің қоғамға ықпалы

Діннің тілмен байланысын анықтауда әуелі діннің қоғаммен байланысын анықтап алуымыз керек. Себебі діннің тілге ықпалы діннің қоғамға болған әсері арқылы жүзеге асады. Діннің төмендегідей бірнеше анықтамасы біздің діннің тілге ықпалын түсінуімізге көмектесетін болады. Дін — адамзат қоғамындағы рухани өркениеттің маңызды бөлегі. Дін — адамзаттың біртүрлі сенімі, ол тәңірді — өзек, адамдар тәжірибесін негіз етіп, қоғамдық рөлде бейнеленеді. Дін адамзат қоғамындағы бір шама ұзақ тарихи кезеңдегі рухани өркениет, саяси өркениеттің маңызды бөлшегі болумен бірге заттық өркениетке де зор ықпал жасайды.

Дін сансыз халықтың ортақ құнды көзқарас пен ортақ тұрмыстық әдетін қалыптастыруды бастамашылық және жетекшілік рөлге ие. Дін сансыз халықтардың сеніміне, қимылына, санасына жетекшілік етумен бірге, шектеу рөлін атқарды. Бұл құбылыс дүниедегі үш үлкен діннің барлығында сақталған. Егер белгілі бір ұлт немесе мемлекет біртүрлі дінге сенетін болса, онда осы дін сол ұлттың немесе мемлекеттің құрылыс мәдениетіне, көпшілік санасына, жұртшылық қолдауына зор рөл атқарумен бірге, сол ұлттың немесе мемлекеттің саясатына, құқығына, ұлтаралық байланысына терең ықпал етеді. Жетектеу қаншалық ыждағатты болса, діндік тұрмыс соншалық жалынды болады. Сенетін адам саны неғұрлым көп болса, сол діннің қоғамға ықпалы соғұрлым зор болады.

Дін — адамзат қоғамының маңызды құрылымдарының бірі. Тарихи материализмнің тұрғысынан экономикалық базис қондырманы белгілейді. Қондырма экономиканың базисына кері әсер етеді. Қондырма екіге бөлінеді, бірі — саяси қондырма, енді бірі — идеялық қондырма. Қондырма, әдетте, танымдық форма деп те аталады. Үкімет — саяси қондырманың уәкілі, ол үнемі әкімшілік құрылым арқылы қоғамды тікелей меңгереді. Оның үстіне дін көп жағдайда танымдық форманың жетекшісі, танымдық форма негізінен саяси қондырманы бастан кешіріп, ең ақырында, қоғамға өз ықпалын жүзеге асырады. Бірақ дін жай танымдық форма емес, дін өзіндік ерекшелікке ие құрылымдық жүйеге және үнемілікке ие қоғамдық қимылы бар, қазына мүлкі де бар деп есептеледі. Дін бір түрдегі танымдық форма болып қалмастан және бір түрдегі қоғамдық күш болып, ол қоғамдық қимылға жетекшілік ете алады. Будда діні және Ислам діні тарихына көз жіберсек, үкімет пен діннің бірігіп кеткендігін байқаймыз. Үкімет пен дін бөлінгеннен кейін, дін үкіметке орасан зор ықпал жасады, тіпті үкімет ісіне оралғы болатын жағдайларды туындатып отырды. Қазіргі және байырғы дін мен саяси ажыраған мемлекеттер ішінде діннің қоғамға жасаған ықпалының негізгі формасы болса; діндік ұстанымнан, діндік қимылдан пайдаланып, дін ұстанушылардың көзқарасы мен әрекетіне ықпал тудыру, сонымен бірге осы арқылы қоғамға қайталай әсер тигізу орын алып отыр. Діннің қоғамдық әсер күшінің күшті-әлсіздігі, діннің дін ұстанушыларға болған ықпал күшінің күшті-әлсіздігін, санының аз-көптігін, қоғамдық орнының жоғары-төмендігін белгілейді.

Дін мен үкіметтің қайшылығы адамзат тарихында үнемі кезігеді. Тұтас орта ғасырдағы Христиан дінінің тарихы дәл сол бір бөлім Ватикан ордасы мен мемлекет патшасының діннен тыс үстемдік ету құқығына таласу тарихы еді. Мемлекеттің нысанасы мен діннің негізгі мақсаты өзара қайшыласқан кезде, дін мен үкіметтің қоғамға болған ықпал күші белгілі дәрежеде теріс корреляцияда болады. Яғни, үкіметтің қоғамға болған меңгеру күші әлді болған кезде, діннің қоғамға деген ықпалы әлсірейді, ал үкіметтің қоғамға болған меңгеру күші әлсіз болған кезде, дін сол ақтаңдақты толықтап, қоғамға қарата ықпал күшін арттырады. Дін адамзат қоғамындағы маңызды ұйымдық форма болғандығы себепті, тарихта үстем таптардың діннен пайдаланып, өзінің үстемдігін бекемдеу мен үстемдік етілуші таптың діннен қолданып, билеушілерді аударып тастаған мысалдар толып жатыр. Алайда мәселенің мәні әлі де: кім тіпті де көрнекті түрде алғабасар өндіргіш күштің даму бағытын жолға қойып, тарих ағымына сәйкесетін болса, сол ақырында халық жұртшылығының көңілінен орын алады және де қоғамға болған ақырғы ықпал күшке де ие болады. Дін мен үкімет жарасымдылықпен ортақ өмір сүреді, экономиканың дамуына, қоғамның ілгерілеуіне ортақ атсалысады, бұл адамзат қоғамының үкімет пен діннің қатынасын ойдағыдай бір жайлы ететін шегарасы. Дінге сену бостандығы, үкіметпен дін бір-біріне жуыспауда адамдар үкімет пен діннің қатынасын бір жайлы етуде бірте-бірте ортақ танымға ие болады. Еліміздің дін саясатының өзегі болса, дінге сену бостандығына, үкімет пен діннің бір-біріне жуыспауына, дін мен оқу-ағартудың бір-біріне жуыспауына табанды болып, дін мен еліміздің социалистік осы замандандыру құрылысының өзара бір-біріне сәйкесуін жебеу.

Дін мен экономиканың қатынасы. Сана формасындағы діннің экономикамен қатынасы көрер көзге алыс секілді сезіледі, алайда олай емес, әрқандай үлкен көлемдегі дін таратуда экономикалық факторлар рол атқаруда. Христиан діннің Еуропаға таралуы күшті Рим империясын арқау еткен, ал оның бес үлкен құрлыққа таралуы болса, Еуропа капитализмінің көтерілуі мен дүние жүзінің ірге кеңейту қимылымен тығыз ұштасқан, Ислам діннің үлкен көлемде таралуы болса, Араб империясының көтерілуі мен кеңеюіне байланысты, Будда діннің Қытайға және де Азия елдеріне таралуы Қытайдың ықпал күшінен бөле қарауға болмайды... Осы фактілерден біз мынаны байқаймыз: дін таратушы елдердің экономикасы мәдениетінің нақты күші діннің таралуына зор ықпал жасайды; дін, ең алдымен, сол жермен экономикалық байланысы бар районға қарай таралады, содан кейін алыс жерлерге қарай тарайды; діннің таралуы мәдениет жағындағы ауыс-түйісті жеделдетіп қалмастан, экономикалық жақтағы жағдайды да жеделдетеді. Әрі дін тараған аудандарындағы адамдардың экономикалық әрекетіне де ықпал жасайды.

2 Діннің тілге ықпалы

Тіл — адамзаттың ең маңызды қарым-қатынас құралы, адамзат ойының заттық қауызы. Дін біртүрлі сана, ал тіл болса, осының маңызды тасымалдаушысы, діндік қимылмен тілдік қимыл өзара айырылмайды. Дін болса, адамзат қоғамның рухани өркениетінің маңызды мазмұны, ол Христиан мұриттерінің арасында ортақ құн көзқарасы мен тұрмыстық өлшем қалыптастыруын дәріптейді және оны жалпыластырады, бұл адамзат қоғамның маңызды ұйымдық формасының бірі, ол адамзат

қоғамына күшті ықпал жасап қалмастан, әрі, сөзсіз, түрде адамзаттың тілдік тұрмысына да зор ықпал жасайды, діннің тілге ықпалы, ең алдымен, қоғамдық көзқарастың тілдік көзқарасқа қарата ықпалынан келіп шығады, ұқсас уақытта діндік қимылдың өз жеке тұлғасы да тілдік тұрмысқа қарата ықпал тудырады. Дін болса, қосжүзді семсер, оның қоғаммен тілге қарата ықпалы екі жақтылы болады.

Діннің тілдік көзқарасқа ықпалы. Діннің тілге болған ықпалы, ең алдымен, дін мүриттерінің қоғамдық көзқарасқа болған ықпалының ілгерілеуі мен дін мүриттерінің тілдік көзқарасқа қарата ықпалынан бейнеленеді. Дін дін мүриттерінің арасында біртұтас құн көзқарасын тәрбиелеп шығады, ол болса, құдайға сыйыну, құдайдың жазасынан қуанышты өмір табу, ақырында, құдайдың жәрдеміне ие болуды білдіреді. Бұл дін мүриттеріне алғашқы діни классикалық шығармалардың тілін қасиетті етіп көрсетеді. Ислам діні: «Құран-Кәрімді» Алланың араб тілі арқылы адамзатқа берген ақиқаты деп қарайды, сондықтан тек араб тіліндегі «Құран-Кәрімді» арқылы ғана нағыз ақиқаттың есігіне кіруге болады, сол себепті араб тілі мұсылмандардың арасында ұлы қасиетке, тіпті қасиетті орынға ие. Діни қызметкерлер, сөзсіз, араб тілін білу керек, әрі оқи алуы және араб тіліндегі «Құран-Кәрімді» түсіндіре алуы тиіс, әдетте, мұсылмандар араб тіліндегі үнемі істетілетін діни сөздермен сәлемдеседі немесе тілек тілейді. Еврейлердің дүние жүзіне бытырап таралып кеткеніне мың жылдан асты, алайда әуелгідей өзінің Хибберд тілін сақтап келеді, мұндағы маңызды бір себеп болса, Еврей дінінің классикалық шығармасы «Көне Інжіл» дәл осы Хибберд тілінде жазылған, хибберд тілін сақтау Еврей дінінің жалғасуының маңызды шарттарының бірі.

Бір ұлт біртұтас түрде бір дінге сенген кезде, бұл дін осы ұлттың шоғырлануына қарата жебеу рөлін атқарады, әрі ұлтты, дінді және өз ұлтының тілін қорғау санасында күшейтеді. Өз ұлтының тілін қорғау санасы ұлтты, дінді қорғау санасымен байланысқанда барып, тіл мәселесі қарым-қатынас құралы категориясы көлемінен озып шығады, сонда барып қоғамның саяси мәселесінің бет-бейнесі өзгереді.

Діни қимылдың тілдік тұрмысқа ықпалы. А) Діннің діннің қасиетті тілінің көлеміне және дамуына қарата ықпалы. Барлық діни кітаптар тіл мен жазудың сара туындысы іспетті. Барлық жеңіске жеткен насихаттаулар, тартымды теңдессіз лексикалар секілді, дін діннің қасиетті тілінің көлемі мен дамуын жебейді. Діни кітаптардың қасиеттілігі, адамдардың бұл кітаптарды тікелей оқуына деген қызғындылығын арттырды, бұл адамзаттың саналы түрде сауатсыздықты жоюының қозғаушы күштерінің бірі. Діни кітаптардың қасиеттілігі болғандығы себепті, діннің қасиетті тілінде де қасиеттілік бар, бұл дін мүриттерінің үйренуіне, осындай тілді қорғаудың қозғаушы күшімен қызғандылығын ала келді. Еврейлердің дүние жүзіне бытырап таралып кеткеніне мың жылдан асты, алайда әуелгідей өзінің тілін сақтап келеді, мұндағы үлкен бір себеп болса, Еврей дінінің ықпалы. Еврей діні өзінің мүриттеріне былай дейді: Еврейлер — тәңірдің талдаған бұқарасы, ал «Көне Інжіл» болса, еврей тілінің еврейлерге берген ескертпесі. Сондықтан еврейлер Тәңірге болған құрметі арқылы өз тілін үйренеді әрі сақтап келеді.

Ә) *Діннің таралуы сол дін жазуының таралуын келтіріп шығарды.* Дүние жүзіндегі әрбір негізгі жазудың таралуы мен дүние жүзіндегі негізгі діндердің таралуы арасындағы қатынас, осы әріп жүйесімен тіл эмбриологиясының, немесе тыйыптер, ілімі арасындағы қатынастан да тығыз байланыста. Діннің таралуы өзінің жазуын жазусыз тілдер ауданына қарай кіргізеді, және де өзінің жазуын жазу бар райондағы әуелгі жазудың орнына қолданады, мысалы: Христиан діні латын жазуын норвегия жазуы мен филиппин жазуының жазба тәсілінің орнына қойды, Ислам діні болса, араб тілін парсы тілінің, малайзия тілінің, түркі тілінің жазба тәсілінің орнына қолданды.

Б) *Діннің таралуы діннің қасиетті тілінің дін таралған аудандарда таралуын келтіріп шығарды.* Діннің таралуы діннің қасиетті тілінің таралуымен ілесе жүреді, бұндай жағдай дүниедегі үш үлкен діннің таралу барысында ортақ өмір сүреді, бұндағы негізгі барысы жалпы алғанда: діни қызметкерлер, алдымен, өзге ұлттың тілін үйренеді, одан басқа аудандағы ұлттарға барып дін таратады, сонымен, басқа ұлттардан діни қызметкерлерді тәрбиелеп шығады; өзге ұлттардың діни қызметкерлері екінші тілі болған діннің қасиетті тілін үйренеді, сонымен, өз ұлтының ауданында дін таратады; саясат, экономика, діннің жан-жақтылы ықпалында, өзге ұлттардың қарапайым дін мүриттері екінші тіл болған діннің қасиетті тілін үйренеді. Дін өзге ұлттардың райондарында таралу барысы және де сол аудандардағы ұлттардың тілі мен діннің қасиетті тілінің ұқсас өмір сүрудей құбылысы, даму барысы. Бұндай қос тілдің қоғамдану дәрежесінің жоғары-төменділігі, діннің өз басының ықпал күшімен байланысты және де ұқсамаған діннің діни кітаптардың тіліне болған позициясымен де қатысты. Ислам діні, Үнді діні, Еврей діні діни кітаптардың тілінің қасиеттілігіне

баса назар аударды, сондықтан Ислам діні мейлі қай жерге тарасын, араб тіліне қатысты білімдер қоса таралады, әрі мұсылмандардың араб тілімен «Құран-Кәрімді» оқи алуын дәріптейді. Христиан діні мен Будда діні өздерінің діни кітаптарының басқа тілге аударылуын жебейді, сондықтан дін мүриттерінің ұқсас тілде діни кітаптарын оқуын талап етпейді. Деседе тілдің таралу қабілетіне ықпал жасайтын фактор және де дін уақылдық еткен экономика, саяси, мәдениет күші болып саналады.

В) *Дін көптеген діни сөздерді дінге сенетін ұлттың тіліне кіргізді.* Дін өзге ұлттарға таралғаннан кейін, көптеген діннің көзқарастардың кіруіне ілесе көптеген діни сөздер де қолданыла бастады. Бұл діни сөздер, ең алдымен, өзге ұлттардағы дін мүриттерінің діндік тұрмысында қолданыла бастады, сонымен, дін мүриттерінің күнделікті тұрмысында үнемі қолданылатын болды. Соңында, талғамды түрде дін мүриттері тұрған ауанның қоғамдық тұрмысына ене бастады. Бұндай құбылыстар елімізге үш үлкен діннің кіру барысында да көрінген болатын. Төмендегілер Христиан дінінен Қытай тіліне кірген сөздерден келтірілген мысалдар:

– Дін мүриттерінің діни тұрмысына кірген сөздер: *табындырылу, пайғамбар асы, үшеуі бірге бой көрсету, аруақ.*

– Дін мүриттерінің күнделікті тұрмысына кірген сөздер: *қуану, асырап-бағу, сайтан, тыныш болу.*

– Дін мүриттерінің тұрған аудандағы қоғамдық тұрмысқа кірген сөздер: *бақыт хабаршысы, періште, күнәсін мойындау, бетінен қайту, Тәңір.*

Г) *Дін тарату үшін қызмет өтейтін тілді зерттеу қимылымен дінге сенетін ұлттардың тілін жебеу.* Тіл болса, діндік көзқарастың маңызды тасымалдаушысы, дін таратуда, ең алдымен, сөзсіз түрде тілдің тасмалдау мәселесін шешім ету тиіс, сондықтан дін таратушы әрбір жерге жеткен сайын, сол жердің тілін зерттеп үйрену оның алдымен жолығатын мәселесі. Христиан дінінің таралу мәні болса, дін таратушының сан-мың мемлекеттің тілін біліп, оларға бақыт жаратуына жігер береді [1; 2-11]. Сондықтан Христиан дінін таратушылар мейлі қай жерге барса да, ең алдымен, істейтін маңызды қызметі болса, сол жергілікті орынның тіл-жазуын үйрену, зерттеу әрі сол жергілікті орынның тіл-жазуын таратып, інжілді аудару. Олардың өзге ұлттар арасында дін таратып тілге тексеру жүргізіп, жазуды барлыққа келтіріп, сөздікті құрастырып, аударма жұмысын зерттеуінің барлығы осы ұлттардың тіліне болған зерттеу жұмысының басталуына және дамуына маңызды жебеуші рол атқарды.

Д) *Діннің таралуы ұлттар арасындағы мәдениеттің алмасуы мен дамуын жебейді.* Діннің таралуында өз ұлтының тілін басқа ұлттарға да үйретіп, ұлттар арасындағы мәдениеттің алмасуы мен дамуын жебейді. Діннің таралуы, сөзсіз, діни кітаптардың аударма нұсқасын ала келеді, бұл аударған шығармалардың өзі осы ұлттардың тіл мәдениетіндегі асылға айналуы мүмкін, әрі осы ұлттың тіл мәдениетінің дамуына да зор жебеушілік ала келеді. Будда діннің Шыңжаңда таралуы Будда діні жазбаларының аударма нұсқасының гүлденуін ала келді. Мөлшермен жаңа эраның VII–IX ғасырында аударылған ертедегі ұйғыр жазуында жазылған Мюллердің «Кездесу естелігі» болса, Будда діннің сахналық театрының сценарийі жиыны 25 көрініс, қолмен көшірген нұсқасы жиыны 293 бет, жалпы жобасындағы бет саны 586, тілі тартымды, сезімі шынайы, көруге татиды, бұл көлемі кең, көздің жауын алатын драма сол кездегі ұйғырлардың тіл-жазуына, мәдени тұрмысына зор көлемде ықпал жасады [2; 32]. Христиан діні Қытайға кіргеннен кейінгі ең маңызды оздырған қимылы болса, әр дәрежедегі, әр түрдегі діни мектептерді құрғаны еді, бұндай мектептер көптеген Қытай тілі, Ағылшын тілі сынды қос тілдегі адамдармен әр түрдегі таланттыларды тәрбиелеп шықты, таяу заман, осы заманғы Қытайдың тіл және мәдениеті үшін жебеу ролын атқарды, Ислам діні Шыңжаңға кіргеннен кейін араб тілі, парсы тілі, түрік тіліндегі Шыңжаң ұлттарының тіл мәдениетіне қарата зор ықпал көрсетті. Шағатай тілі XIX ғасырдың соңынан бұрынғы ұйғыр, өзбек, қазақ, қырғыз, татар сынды ұлттардың ортақ қолданатын жазба тілі еді, бұнда дыбысталуы, грамматикасы және негізгі сөздік қоры түрік тілінің ерекшелігін сақтаған еді, алайда араб, парсы тілінің күшті ықпалына ұшырады. Сонымен, шағатай тілі араб жазуының жазу формасы бойынша өзгерді. Шағатай тілі ілімі араб, парсы тілінің терең ықпалына ұшыраған [2; 123, 124]. 1074 жылы құрастырылып шыққан «Түркі тілдері сөздігі» болса, Махмұт Қашқаридың араб дүниесіне түрік тілін түсіндіретін, араб тілімен жазылған түрік тіліне қатысты сөздік еді, бұны құрастырып жазудың себебі, мақсаты, ниеті, түгелімен, араб тіл мәдениетімен тығыз байланысты [3; 386].

3 Діннің тілге ықпалының екіжақтылығы

Әр зат секілді, діннің де тілге екіжақтылы әсері болады. Жоғарыда айтқандардың барлығы діннің тілге болған дұрыс жағының әсері, ал діннің тілге кері әсерін төмендегі мысалдардан көреміз.

А) Бір сыпыра діни ой ағымдар мен қимылдар тарихтың даму беталысына сәйкеспесе, заманның артында қалған кезде, бұндай идеялар адамдарды бұғаулайды, қоғамның дамуына, сонымен қатар тілдік тұрмыстың да қалыпты дамуына кедергі келтіреді. Мысалы, орта ғасырда Христиан діні ұзақ уақыт адамдардың идеясын бұғаулады, сол аудандағы тіл-жазу мен сол ауданның басқа көркемөнер түрлері ұқсамады, ұзақ уақыт діни материалдарға қатып сеніп, халықтың алуан-түрлі реал өмірін шектеп тастаған еді. Ислам діні мәлім аудандарда, мәлім тарихи кезеңдерде ұзақ уақыт бойы қыз балалардың оқуға түсуін шектеп, сол ауданның тілі мен мәдениетінің жалпыласуына ықпал жасаған еді.

Ә) Діннің қос тілге кері әсері. Мәлім бір дін басқа ауданға кірген кезде сол ауданның қос тілін дамытады, алайда мұндай қос тілдің дамуы бағыттылыққа ие болады, осындай болғанда діннің таралуы мен діннің ықпал күшінің артуына тиімді болады. Сонымен, қос тіл құбылысының пайда болуын жебеп, дамытатын қоғамдық факторлар көпжақтылы болады, дін тек соның бір жағы ғана, және де басқа маңызды факторлар бар, мысалы, экономика, саяси, мәдениет, жан саны қатарлылар. Мәлім діни идеялар қос тілдің жетектеу бағыты басқа қоғамдық факторлар қос тілдің дамуының талабына толымды болмаған, ал бұл діни ой ағымдар өрескелдікке табанды болып, беталды әрекет жасаған кезінде, бұл діни идеялар қос тіл дамуының экономиканың дамуына сәйкесуіне, қоғамның ілгерлеуіне, қос тіл ақаусыздығына, жалпы беттік дамуға кедергі болады. Тарихта да тіпті қазірде де, бір сыпыра Ислам діні ауданындағылар мәлім діни идеялардың ықпалында, араб діни мектебін ашып осы заманда мектепті шектеп отыр, араб тілін дәріптеп, басқа тілдерді шектейтін істер көбінде көрініп тұрады.

Б) Діннің тілдік қарым-қатынасқа кері ықпалы. Көптеген діндер өзінің арманын уағыздайды, өзінің пайдасын дәріптейді. Алайда басқа діндермен қатысты болған кезінде, өзі шын құдайға сендім деп қарайды, өзінің сенген дінін ең ұлы деп ойлайды, кейбір діни идеялар басқа дінге қарата сыртқа тебу позициясын ұстайды, сондықтан діндер арасындағы қақтығыс көп көрінеді. Израиль мен Палестина қақтығысын саяси, экономикадан емес, қайта дін жағынан қарау керек, біреуі өзін тәңірдің талдаған бұқарасымен дейді, енді біреуі алланың құлымын деп есептейді, өзара жол бермей, сұрапыл қарсыласып, жарым ғасырға жуық соғыс өртін тоқтатпай келеді. Осындай қоғамдық ортада бұл ауданда енді жарасымды ақаусыз тілдік қатынас болмайды деп ойлауға болады. Діни қайшылық, ұлттық қайшылық асқынған аудандарда, тіл әрқашан да діни, ұлттық, саяси қақтығыстың құралына айналады, сонымен, жұртшылық қарым-қатынасынан, экономика дамуынан, қоғамның алға басуынан алшақ жатады. Тілдік қатынас өзара қақтығысқа араласқан кезде ықпалға ұшырайтыны болса, тілдік қатынастың әр жағы, ал зиянға көп ұшырайтыны күші әлсіз тілдер тобы, себебі олар күшті тілдер тобы мен мәдениетке йек артады және қажетсінеді.

4 Дін мен тілдік тұрмыс арасындағы байланысты зерттеудің мәні

Еліміз дінді социалистік осы заманғы құрылысымен өзара сәйкестіру ғылыми көзқарасын ортаға қойды, сонымен бірге діннің адамзат қоғамында сақталып тұрудың ұзақ уақыттылығы мен сөзсіздігін, әрі оның біртүрлі мәдени түр арқылы адамзат қоғамына болған белсенді ролін және оның шектемелігімен атқарған керенау ролін көрді. Бұнда біз дін мен тілдің әртүрлі қарым-қатынасын талқыладық, мұндағы мақсат діннің тілдік тұрмысқа болған механизмдік қызметін және тілдік тұрмысқа әртүрлі ықпалын, әрі бұл ықпалдардың тілге болған белсенді ролі мен керенау ролін таныдық. Бұл біздің асылын алып, жасығын тастауымызға пайдалы, сонымен бірге дін мен жарасымды алға басқан тілдік тұрмыстың өзара сәйкесуін жебеді, әрі жарасымды қоғам құруға пайдасын тигізді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Инжіл. Дін таратушының өмірбаяны. (圣经). — Бейжің: Қоғамдық ғылымдар баспасы, 1990. — 211 б.
- 2 Матнияз Р. Батыс өңір аударма тарихы / Р. Матнияз. (西域翻译史). — Үрімжі: Шыңжаң ун-ті баспасы, 1994. — 150 б.
- 3 Қытай энциклопедиясы (中国大百科全书 (语言文字)). — Бейжің: Қытай энцикл. баспасы, 1988. — 1125 б.

Ж. Уейго

Влияние религии на жизнь языка

В статье рассмотрены методологические вопросы гуманитарной науки о связи религии, общественной жизни и языка. Автор исходит из того, что религия, как форма общественного сознания, является одним из способов познания и усвоения объективного мира, которая оказывает большое влияние на общественную жизнь, в том числе и на язык как важнейший элемент человеческого общения, материально выраженное средство мышления людей. Автор статьи установлена связь между процессами, происходящими в религии, и языковыми изменениями, выявлены их тесная взаимосвязь и взаимовлияние на основе анализа разных сфер функционирования языка. Кроме того, особое внимание уделено вопросам языкового выражения общественного и, в частности, религиозного мировоззрения и сделан вывод о влиянии религиозного сознания на номинацию культурных и религиозных объектов, письменность, региональную литературу.

Ключевые слова: язык, функционирование языка, язык и религия, общество, важнейший элемент человеческого общения.

Zh. Uejgo

Influence of religion on language life

Religion is one of the ways of cognition and assimilation of the objective world of humankind, which has a great influence on the social life of people. Language is the most important element of human communication and material of thinking of people. If religion is the recognition of one field, the language is its main carrier. Religious movement and language movement are closely interrelated with each other, religion has a great influence on all spheres of linguistic actions of humankind. Religion, first of all, contributes to the linguistic knowledge of people through the social worldview. Religion has a great influence on religious names, as well as on the language, writing, literature of the areas where it is spread. Religion is like a two-sided sword, in addition to its positive effect on the language and society will be reflected and the negative effect.

Keywords: language, language functioning, language and religion, society, essential element of human communication.

References

- 1 Inzhil. Din taratushynyn omirbaiany. (圣经). (1990). [General provisions Bible. The life story of the distributor of religion]. Beijing: Kohamdyk hylymdar baspasy [in Kazakh].
- 2 Matniaz, R. (1994). *Batys onir audarma tarikhy [History of translation of the Western region]*. Urumchi: Shinzhian universiteti baspasy [in Kazakh].
- 3 Kytai Entsiklopediiasy (1988). [Chinese Encyclopedia]. Beijing: Kytai entsiklopediiasy baspasy.

M.I. Abduov, N.M. Abduova

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: nazilya_abduova@mail.ru)***Function of holy numbers in lyrical and epic poetry**

In this regard, the main purpose of the article is to identify the ways they reflected in a human communication with the concept of cognition, the origins and stages of its formation. Thus, numerology in folklore is a massive topic so the paper examines the significance of one, seven, forty numbers. In the research, the opinions of prominent scientists were taken into account, moreover the main arguments were proposed by proving conclusions using a comparative approach to be justified. The main outcome of the issues in the paper was the relationship between the national cognition and the established and unchanging laws of nature, as well as the scope of the usage of sacred numbers in oral folklore. The cornerstone of the sacred numbers in the knowledge of the Kazakh people is that it is in harmony with the universal cognition in other cultures. It is resulted in the recognition of Kazakh folklore to be an integral part of universal folklore. The results of the article show that the use of phenomena, which has emerged from the cognition of the people in the works of art increases the beauty and attractiveness of these works, and unites with the reality of the country. Authors have been emphasized the relation between people's cognition and the phenomena in epic poetry.

Keywords: epic poetry, folklore heritage, worldview phenomenon, sacred numbers, human cognition, comparative approach, national tradition, legitimacy of nature.

Folklore is 'a folk treasure'. All people make their contribution to the culture of the world. That's why it's important to respect and safeguard all cultural heritages. One of the most frequently recurring issues in protecting cultural heritage is the difficult relationship between the interests of the individual and the community. The largest contribution of the folklore heritage can be seen in its help to define the ancient epoch of our ancestors, living conditions. It is true that their essence refers to the national identity. Therefore, a fundamental study of such values has not yet revealed its core value. Oral tradition develops as the community looks for a recreation of memory in community life. Oral tradition is not an attempt to remember exactly what happened, but is rather a return into the symbols of the tradition that could explain an event. It is concerned to be inexhaustible wealth that running through veins.

One of the most well-known and popular works of the Turkic world is «Kozy Korpesh - Bayan sulu». Among the lyric-epic poems, this work is distinguished by its unique features. In general, epic heritage is another endless source of national values in the community. Prominent researchers have thoroughly examined them. The poem «Kozy Korpesh - Bayan sulu» is a solid form of such high quality works. In this regard the academician S.A. Kaskabasov says: «Its origin dates back to the ancient Turkic Khanate, it is very similar to the works of that period by its general content, characters, mythical plot, the names of lands and lakes and other stylistic components» [1; 7]. It also provides a number of evidences to prove the accuracy of the statement [1; 8]. The work is considered to be a pearl of oral tradition for Kazakh people and other cultures in the world. It is found in Bashkir and Altai's culture with a slight difference in naming, due to their specific sounds featured in their languages. The epic work is based on a love story. The line of events well depicts the people's life, traditions, and religious beliefs of that historical period. Thus, the richest illustration of this creative destiny is found in the Kazakh version which is distinguished by its aura of folk heritage.

One of the significant genres in Kazakh folklore is lyrical and epic poetry. In this connection, it's clear fact that it requires a comprehensive study of this heritage. The nature and the outlook of the Kazakh people reflected in this works in wide range. We would say without any exaggeration that traditions, language, religion, culture are described in detail in the article.

Phenomenon of outlook is formed commenting on the concept and sensation inherent in every nation. Of course, one can not exclude that there is a common human perception and cognition. Ultimately, it's true that outlook comes to one direction. The problem of cognition is referred to well-known numbers. Human being analyzing amazing phenomena in human nature, considered a definite numbers that they have property, and to use them individually has become the tradition as the respect for the holy ones. Kazakh people also have this property.

Kazakh folklore has merry nesting phenomenon that has not yet fully taken into consideration and studied, but still has eye color. They are a diverse group of numbers that are continuously repeated and used in

necessary contacts. The majority of such pictures are holy or sacred and we limit by making known the scope of their usage. In a bulk of epic works sacred or holly numbers have been widely used and a well-known as significant ones. One of the most urgent issues for today is to determine sacred numbers bound up with the relativity of human knowledge. For example, in the tales: «jumped one time managed, jumped twice managed, jumped the third time and was lost» and why are the words of the second or fourth is not controlled, but namely in the the third time, and we don't answer this question.

And it goes without saying that there is a question why not till eight, nine, as well as the admonition tells «young children get sticks from the earth till the age of seven». Or, after the age of seven a child couldn't get hurt? Otherwise, as far as one gave special attention to the sound harmonization, harmony the word «land» can be combined with the number «seven»? Let's slightly consider the national outlook.

With the usage of such holy numbers lyrical and epic works hadn't been out of attention. But we set a target to express thought according to the meaning holy, not the scope of usage, emergence, and the history of the development. In the course of the research, we have made a careful study of the works of well-known scientists who have made a great contribution to the national folklore. We also used a comparative approach to make a convincing argument in revealing the nature of sacred numbers in oral traditions and culture. There is an interesting principle in national tradition. Illustration of the concepts that were born on the basis of finding and ephemerism are also said to new born. If there is a boy he «keeps a horse», «pulls over a rope», if there is a girl «she sews a cap», «forty seven». Here the concept «forty seven» as we know was considered to have been connected with dowry. Certainly, one can not deny that the dowry was connected with the number. But, there hasn't been given an answer to the question why it is definitely: «forty seven, not forty eight?». And it was scientist Guzyhan Akpanbek who expressed opinion concerning to the holy basis of this digital expression [2; 25]. From the point of view of the scientist the number «forty seven» is made up from numbers «forty» and «seven» as holy numbers. Provided, multiply «forty» to «seven» we get the number two hundred eighty(280). The main duty of women in life is to give a birth to new generation. She keeps her baby in her womb nine months and ten days [3; 65]. It is 280 days ($9 \times 30 + 10 = 280$). Then, to call the woman «forty seven» is the way to inform people by expressing her main duty. It is the outlook of our people. That is to say, if there is a philosophical basis to any holy number, it goes without saying that it's the view of perfect vision of Kazakh people in the process of knowing creation.

The number «One». In Kazakh custom to respect and honor single person takes an important role. As an example, if single tree grows in the valley to tie white fabrics on its branches, and if there is only individual mountain to respect it as the saint landed near it and there are other examples. In our opinion, it shows that the creator is single. Because in lyrical and epic poems the number «one» was used as a unique identifier to confirm that the creator is single. For instance, in poem «Kozy Korpesh and Baiyan Sulu» it was given as:

Kareke, do you cheat wisely [4; 493].

DO you cheat creator being false?, in epic «Kyz Zhybek» when Tolegen responds to his sister-in-law:

The only Allah that created me,

I'm satisfied with the death [4; 605],

that means the death from Allah. The same usage is in epic «Aiman-Sholpan»:

Firstly, I tell about Allah,

Who forgave your many sins [4; 628].

Now, we try to pay attention to the content of the number «one».

The number «one» first of all identifies the concept «there is everything». That is to say, if there is «one» there is everything, if there is no «one» there is nothing. In order to clarify this notion let's identify our thought. Provided, we are having a book in our hands. If someone asks it we answer that we have. And, if there is no book, we can't say that we «have». Why? Because we haven't got. In order to say that we «have» we should have book not less than one. What conclusion one could make from this point? That is to say, «one» expresses the meaning the beginning of everything. And there can be a question is there a zero before «one»? Its answer is clear. «Zero» gives the notion «nothing». The existence of «zero» grade for «one». Here it's enough to quote great Abay's poems:

When the «one» disappears

What will be with the «zero».

The next peculiarity of «one» is feature of individual property. In other words, it's different from other substances. Its reason is its uniqueness. And if one can find similar one, then it's clear it becomes two. But «two» can't be «one». «One» must be separate, stand-alone. Though we understand and accept «one» we can't find separate «one» in life and whole world. Though each of us consider ourselves as stand-alone

«one», but there is large quantity of human being? Even everyone considers «one» there are so many «ones». There is one more example. The earth is the single planet itself. But we know that there are also other planets. If so, «the earth» is not alone. There are numerous examples that identify our opinions. But there is no similarity among them, it expresses that there is no «one» alone. Anyway, there is no doubt that «one» exists. If so, the «one» must be out of creation.

Third, «one» in the sense of its usage, picture, meaning, etc. doesn't look like other numbers, others doesn't look like «one».

Forth, each number depends on «one», but «one» doesn't depend on any number. Because, the creator of all the numbers is «one». Integers as ten, twenty, thirty, etc., two-thirds of one of the two retail figures, etc. there is no basis. Integers—ten, twenty, thirty, etc., the retail numbers – $2\frac{1}{2}$, $3\frac{1}{2}$, etc. occur on the basis of the number one. And, other numbers can't do «one». Here we assume that, other numbers depend on «one», and «one» doesn't depend on any number.

Fifth, there is no start and end in the number «one», because it's only one. For example, let's take the number «five», it starts with «one» and ends with «one». Also, «thirty» starts with «one», and ends with «thirty». And, what with the «one»? It has its beginning and its ending. So, first of all, we can say that «one» doesn't have ending. It makes other numbers; it exists on its own.

In Surah «Yhlas» of holy Koran: (Done in Mekke. Four verses.) I start with the name of very careful, merciful Allah (Muhammed g.c.) tells them: This Allah is the only one (1) Allah is without sadness. (Everything needs him). (2) He wasn't born (3). And no one is equal to him (4)», — it is characterized this way [5; 604]. The content of this Verse and the peculiarities of the number «one» are coincided with each other. So, concluding, one can systematize the peculiarity of the number «one» as following:

1. *One – exists.*
2. *One – only.*
3. *One – no similarity, stands alone.*
4. *One – independent.*
5. *One – creator.*
6. *One – has no ending.*
7. *One – manager.*

Here, whether in epics, or in other folks in the statement «One Allah» there is such a core in the base of «One». Then we can call this type of usage as the system that has philosophical importance and meaningful.

The number «Seven». Does not need to be clear and convincing in his holy resist the notion of the meaning of the number «seven». The number that does not need to be clear and to be convinced, that was set in national concept with its holy notion is the number «Seven». This number's role is very important as far as it was used in daily life and in extremely difficult situations.

In traditions of Kazakh people girls are not given and taken to marriage to the rank of seven. There is a superstition «a child gets sticks from the earth till the age of seven». The number «seven» is widely used in lyrical and epic works. In «Kozy Korpesh and Baiyan Sulu» it is stated as following:

Eighty thousand and eight palaces in eight years,

Ohh Allah, you gave me fortune from my seven great-grandfather! [4; 482], and in poetry «Kyz Zhibek» it is stated as following:

*When reached to seven ridges,
Ear heard musical call* [4; 589].

In this regard, this question is appropriate: why great-grandfather are seven, but not eight, nine or why seven ridges, not five, four ones. Thus, in poetry like, «Aiman-Sholpan» there are lines:

Seven hundred arms will be set out to your courtyards

Will deliver to Shekti until morning [4; 664], — and here there is a question why not five hundred or eight hundred arms, but seven hundred.

There are so many usages, and they are comprehensive, figure-conscious. What is the core idea here in this number in order to take it as holy one? Let's share with ideas.

Well-known research scientist Bertels A.E made analysis in his work called «Artistic image in the art of Iran» to the poem of Nizami called «Seven Beauties» and says: «in order to disclose the meaning, semantics and, accordingly, the artistic design of the whole construction of Nizam, here it is necessary to give some data relating to the «background knowledge» to the epoch [6; 307]. Thus, scientist disclosed the meaning how Nizami consolidated colors, planets, people (since ancient) as the sun set down. Indeed, here we realize that in terms of this harmony there is a connection with validity of creation. And that the week consists of

seven days is based on this fact. That is to say, the fourth part of the twenty-eight days that is renewable and aging of the month is a week. And one mustn't minimize or maximize it. The same the colors are seven. Others are made of their mixture. They have their own pairs: black – white, yellow – brown, green – blue, and red. Here red colour is joint point, or confrontation and coordination center. (Blood (its colour is red) in human organism functions as connecting the soul and body). Why we start with black one? The black colour has the same meaning as «none». The validity of creation is – firstly, existence of something appears from the «none». Then: black is — none; white is — there is; yellow is — energy; brown is — weight (mass); green is — existence; blue is — layer of the air. This is the order, now let's systematize them by order:

Black is the first day – Saturday.

Yellow is the second day – Sunday.

Green is the third day – Monday.

Red is the third day – Tuesday.

Blue is the fifth day – Wednesday.

Brown is the sixth day – Thursday.

White is the seventh day – Friday.

Green concerns to the third day. If we consider it by Islam, it is – Monday. Also notes that illustrates different musical notes are seven (do, re, mi, fa, sol, la, si). That regulates the status of the listening devices to fortopyano, piano notes is a tuning fork - la. It means that coordinator note correlates with red color. let's systematize them by order:

black – Saturday– mi.

yellow – Sunday – fa.

green – Monday– sol.

red – Tuesday– la.

blue – Wednesday – si.

brown – Thursday – do.

white – Friday – re.

The status of the two stringed instruments is sol – re; midday: Monday – Friday; in the afternoon: green – white. We mentioned that the layer of air consists of seven (troposphere, stratosphere, ozonosphere, mesosphere, thermosphere, ionosphere, esosphere). Here one can make a conclusion that the number seven has a special place in the creature. Feeling this phenomenon of creator our ancestors limited numbers in seven (one, two, three, four, five, six, seven with suffixes. Eight and nine are not said with the suffixes.

The number «Forty». In epics that we consider there are many usages of the number «forty». In epic «Kozy Korpesh Baiyan Sulu» in order to show foolishness of character Karabai, showed this way:

You couldn't see foolish person as Karabai,

Less foolish is his wife.

Removed to hot desert for forty days,

Got to the yellow steppe [4; 500], —

in epic Kyz Zhybek trips of character Tolegen were described as: «Then Tolegen took the blue pacers among horses, made harness made of gold and silver, set stones from diamond, took with him eighty guys, loaded forty camel with food and loaded camel with bullion metal and set out in Nauryz» [4; 571]. Also, the view of the number forty was stated in Tolegen mother's speech:

If you are leaving, look,

Choose forty paces among horses

And take them with you to trip [4; 574].

And now, let's consider what peculiarities the number forty has.

Ultimately, one can realize that the number «forty» is used in the contexts with people and time in majority of cases. If so, it seems to search the core of its property here.

We above mentioned why born girl child was named as «forty seven» in national philosophy. This number is the identifier of the development of baby in mother's womb. «Forty»- number of the week, «seven» are – days in the week. That is to say, baby is in the mother's womb forty weeks or 280 ($40 \times 7 = 280$) days. This belief can be traced to Muslim traditions from celebrating forty days since the birth of a child, commemorating the death of a young member of the community 40 days after his/her funeral.

Summarizing, the ubiquitous use of certain sacred numbers and ratios can be found throughout history, influencing everything from art and architecture to the development of religion and secret societies. Its power is beyond the range of human perception. The people empowered numbers with sacred power, conceal

meaning and strongly believed that they can influence to the world surrounding by their magic, they say that Gods used numbers for ruling the universe.

Number one symbolizes self-sufficiency and freedom on one hand and the loneliness and aloofness on the other side. In its positive sense, number one is associated with leading skills, guidance, activeness and courage. Number seven is complete cycle, a dynamic perfection of nature, and the fact that the «forty» number is associated with human beings is a phenomenon that has been manifested throughout the history for many centuries. It is based on human perception.

In the faiths of Islamic, Jewish and Christian cultures the number one is associated with the unity of God.

The number «seven» has been widely used by writers in order to enhance the attractiveness of the artwork. It gives a certain charm to the fiction.

In conclusion, the number forty (40) is the time of creation of human being. In proverb «One of forty is Kydyr» the meaning is one of human being is — Kydyr. In 41 pebbles «One» is in honor of Allah, «forty» is - in honor of the person that is the mirror of creature. One thing that should be mentioned is that in epics the time of child in the mother's womb consists of nine months and nine days, and tenth day is child's birthday. Another issue is that epic poems refer a mother carries her baby inside the womb for nine months and nine days or nine months and ten days. Nine months and nine days indicate a period in a mothers belly and the tenth day is a day of birth. Different interpretations may lay on this conception. In this regard, the reason of it's appearing in two different ways.

Briefly, epic works of folklore are artistic works of nation, which is in a close relationship with other spheres of life, which reflect the ancient people's perception of the world. The heritage and identity of the nation, the ways of exploring the creation of the universe, its attitude to the environment, and its concepts are depicted through these cultural heritages. As a result, the philosophical conclusions that drawn from consciousness led to the isolation of sacred numbers from other numbers. Therefore, sacred numbers are in a special use in artistic works.

References

- 1 Қасқабасов С.А. Алтын қазына / С.А. Қасқабасов. — Алматы: Жібек жолы, 2010. — 576 б.
- 2 Ақпанбек Ф. Қазақ халқының дүниетанымы / Ф. Ақпанбек. — Алматы: Қазақ ун-ті, 1993. — 63 б.
- 3 Каплан А.Л. Акушерство / А.Л. Каплан. — М.: Мед. лит., 1974. — 614 с.
- 4 Қазақ эпосы / Қ. Жұмалиев. — Алматы: ҚМКӘБ, 1958. — 774 б.
- 5 Алтай Х. Құран-Кәрім: қазақша мағына және түсінігі / Х. Алтай. — Медине: Екі Харамның қызметкері Фаһд патшаның Құран Шәриф басым комбинаты, 1991. — 604 б.
- 6 Бертельс А.Е. Художественный образ в искусстве Ирана в IX–X веке / А.Е. Бертельс. — М.: Вост. лит., 1997. — 422 с.

M.I. Әбдуов, Н.М. Әбдуова

Лиро-эпостық жырлардағы киелі сандар қызметі

Бүгінгі таңдағы фольклортану ілімінде ауыз әдебиетінің мұраларында жиі кезігетін қасиетті деп қабылданған сандардың астарын ашып, маңызын айқындау пайда болу өзегін көрсету басты мәселелердің бірі болмақ. Осыған байланысты мақаланың негізгі мақсаты осындай сандардың халықтың таным-түсінігімен байланысу тәсілдерін, туындауы мен қалыптасу кезеңдерін анықтау болып табылады. Мұндай сандардың санатына бір, үш, жеті, тоғыз, қырық, бір мың және басқалары жатады. Осылардың арасындағы эпостық жырларда көбірек кездесетін бір, жеті, қырық сандары мақалаға негізгі ұйытқы болып енгізілді. Мақаланы жазу барысында зерттеу жұмыстарын жүргізу үшін танымал ғалымдардың айтқан ой-пікірлері назарға алынып отырды. Сонымен қатар негізгі пікірлер дәлелді болу үшін ой-тұжырымдарды салыстырмалы тәсілді қолдану арқылы дәлелдей отырып ұсынылды. Мақалада жазылған мәселелердің негізгі нәтижесі халықтың таным-түсінігінің жаратылыстың қалыптасқан, өзгермейтін заңдылықтарымен арасындағы байланыс және оларды қабылдау мәселесі, сондай-ақ халық ауыз әдебиетіндегі осы құбылыстардың қолданылу аясы салғастырыла отырып, жүзеге асырылды. Қазақ халқының танымындағы киелі деп қабылданған сандардың негізгі өзегі әлем халықтарының қабылдауындағы таныммен үндестікте жатқанды аңғартылды. Нәтижесі, қазақ фольклоры әлем халықтары фольклорының бөлінбес бір бөлшегі болып табылатындығын аңдатады. Мақаланың қорытындысы халықтың таным-түсінігі арқылы пайда болып

калыптасқан құбылыстардың көркем туындылардағы қолданылуы сол туындылардың әсемдігін арттырып, тартымдылығын көтеріп, елдің болмыс-бітімімен біріктіріліп, тұтастанып кететіндігі дәлелденді. Авторлар эпикалық жырлармен халықтың таным-түсінігі қабылданған құбылыстардың арасындағы байланысты көрсетуге барынша екпін түсерген.

Кілт сөздер: лиро-эпостық жыр, фольклорлық мұра, дүниетаным құбылысы, киелі сандар, адамзаттық таным, салыстырмалы тәсіл, ұлттық дәстүр, жаратылыс заңдылығы.

М.И. Абдуов, Н.М. Абдуова

Функции священных чисел в лиро-эпических произведениях

На сегодняшний день одной из ключевых проблем в фольклористике является вопрос о раскрытии смысла чисел, часто встречающихся в устном народном творчестве и считающихся священными. В связи с этим основной целью статьи является определение специфики таких чисел, установление этапов их возникновения и формирования. К ряду таких чисел относятся один, три, семь, девять, сорок, тысяча и другие. Числа один, семь, сорок, чаще других встречающиеся в эпических жывах, стали основными объектами рассмотрения в статье. В процессе написания статьи для проведения исследовательской работы были приняты во внимание мнения, высказанные в свое время известными учеными. В статье дано представление об основной специфике чисел, воспринятых в сознании казахского народа священными и созвучных с восприятием символики чисел других народов мира. На основе тщательного анализа символики священных чисел авторы приходят к выводу о том, что казахский фольклор является неотъемлемой частью фольклора народов мира.

Ключевые слова: лиро-эпос, фольклорное наследие, мировоззренческие явления, священные числа, человеческое познание, сравнительный метод, национальная традиция, естественная закономерность.

References

- 1 Kaskabasov, S.A. (2010). *Altyn kazyna [Gold mine]*. Almaty: Zhibek zholy [in Kazakh].
- 2 Akpanbek, G. (1993). *Kazakh halkynyn dunietyany [The outlook of Kazakh people]*. Almaty: Kazakh universiteti [in Kazakh].
- 3 Kaplan, A.L. (1974). *Akusherstvo [Obstetrics]*. Moscow: Meditsinskaya literatura [in Russian].
- 4 Kazakh eposy [Kazakh epos]. (1958). Almaty: KMKAB [in Kazakh].
- 5 Altay, Kh. (1991). *Kuran-Karym: Kazakhsha mahyna zhane tusinihi [Kuran-Karym: meaning and concept in Kazakh]*. Medine: Eki Haramnyn kryzmetkeri Fahd patshanyn Kuran Sharif basym kombinaty [in Kazakh].
- 6 Bertels, A.E. (1997). *Hudozhestvennyi obraz v iskusstve Irana v IX-X veke [The artistic image in the art of Iran in IX-X century]*. Moscow: Vostochnaya literatura [in Russian].

Ж.А. Жақыпов, Б.А. Абдыханова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: zhan.zhak58@gmail.com)***Фольклорлық ілкі мәтіндердің қазіргі көркем шығармаларда берілу тәсілдері**

Көркем шығарманы дұрыс түсініп, қабылдау көп жағдайда оқырманның аялық білімімен тығыз байланысты. Бұл мәселе көркем шығарманы басқа тілге аударған кезде ғана туындамайды, көркем шығарма мәтінін түсіну үшін де маңызды. Мақалада ХХІ ғасыр көркем шығармаларында кездесетін фольклорлық прецедент мәтіндердің орны мен оның оқырман тарапынан қабылдануы қарастырылды. Фольклорлық прецедентті мәтіндердің қазіргі көркем әдебиетте екі көрінісі бар. Олар – прецедентті есімдер мен айтылымдар. Бұлардың кейінгі көркем мәтіндерге кірігуінің өзіндік жолдары бар. Көркем шығарма авторлары фольклорлық элементтерді қолдануда әртүрлі тәсілдерді пайдаланады. Мақалада оның мынадай тәсілдері көрсетіліп, тілдік фактілер арқылы дәлелденді: 1) фольклорлық прецедентті трансформациялап енгізу; 2) фольклорлық прецедентті тақырыпат түрінде жұмсау; 3) фольклорлық прецедентті көптік мағынада жұмсап жағымсыз эмоция тудыру; 4) жалқыдан жалпыға өткен фольклорлық ілкі антропонимдер; 5) сұраулы сөйлем арқылы түзілген прецедентті мәтіндер; 6) теңеу арқылы берілген прецедентті есімдер; 7) экспрессивті-бағалауыштық метафора арқылы берілген прецедентті есімдер; 8) контекстуалдық антонимдерді пайдалану тәсілі. «Прецедентті» деген сөзді қазақ тілінде «ілкі» деп алдық.

Кілт сөздер: көркем шығарма, көркем шығарманы қабылдау, фольклор, ілкі мәтін, ілкі жағдаят, ілкі есім.

Кіріспе

Фольклорлық ілкі мәтіндер бойында ұлтымыздың мәдени кеңістігіндегі белгілі бір рухани құндылықтарды ғасырлар бойы сақтай алатындығымен ерекшеленеді. Ұлттың рухани құндылықтарын сақтауда, келер ұрпаққа жеткізуде, сондай-ақ ұлттық тегінді түйсінуде фольклор негізгі энергия көзі болып табылады, ол тілді, халықтың рухын сақтайды, сондай-ақ ұлттық мәдениет салаларының, оның ішінде көркем әдебиеттің динамикалық дамуындағы негізгі өнім деуге болады. Фольклорлық ілкі мәтін ұлттық мазмұндық сипатымен ерекшеленетін санат, ілкі мәтін ретінде қарастырылатын ілкі тілдік бірліктердің, яғни ілкі атаулар, ілкі есімдер, ілкі жағдаяттардың мәдени-танымдық, мәдени-ақпараттық мәні зор. Фольклорлық шығармалардағы басты мотив, идея – ерлік, батырлық, жомарттық, адамгершілік кодекстерінен тұратын эстетикалық, қоғамдық ірі құрылымдарды сипаттау, дәріптеу, насихаттау, ғибрат беру, аңызға айналдыру.

Мақсаты

Халық шығармашылығын зерттеу ұлттың танымдық, әлеуметтік-саяси, адамгершілік, тәрбие және дүниеге көзқарас ерекшеліктерін, моральдік құндылықтарын білуге көмектеседі. Ол бізге өз тарихымызда сақталған рухани артықшылықтарымызды жаңғырту үшін де қажет. Қазақ халқының философиялық мұрасы мифологиядан, фольклордан, поэзиядан, шешендік сөздерден, мақал-мәтелдерден, қанатты сөздерден табылады. Осыдан тіл арқылы көрінетін мәдени құндылықтардың қолданыс жүйесін зерттеу, тіл мен мәдениеттің элементтерін өз бойына шоғырландырған фольклорлық ілкі мәтіндердің лингвомәдени сипатын анықтау мақсаты туындайды.

Нәтижелері мен талқылау

Қандай да бір көркем мәтіннің жазылуының өзіндік себебі болады, ал мәтіндегі тілдік құралдар автор мақсатын, ниетін жүзеге асыруға қызмет етеді. Н. Уәли: «Көркем мәтін – айрықша тілдік код, сондықтан оқырман санасында мәтіндегі тілдік кодты аша алатындай тілдік білімнің болуы шарт, өйткені автор айтпақ ой-сезімін тілдік бірліктер арқылы кодқа салады. Ал тілдік білім дегеніміз сөзді, оның мағыналарын, сөйлем, оның мағыналары мен құрылымдарын білу дегенге саяды», — деп, тілдік тұлғаның аялық білімі болуының көркем мәтіннің мазмұнын түсінуде өте маңызды екендігін айтады. Ғалым тілдік таңбаны стимул деп анықтап, оқырман санасындағы білімнің мән алуын (актуалдануын) реакция деп таниды: «Бұл жайт мәтін арқылы «оқырман тілдік тұлға» мен «суреткер тілдік тұлға»

арасында диалогтің басталғанын байқатады. Екі бірдей код – тілдік код пен когнитивтік код — ашылғанда ғана, сөз субъектілерінің (адресант пен адресат) арасында диалог болады», — деп пікір айтады [1; 34]. Ілкі мәтіндерде мәдени кодтан тұратын тілдік таңба, автордың танымымен, өзіндік талғамымен үйлестірілген, тілдік амалдардың бірі. Автордың ілкі мәтіндерді қолдануында өзі көтеріп отырған мәселеге қатысты өзіндік субъективті оң не теріс көзқарасы жатыр, ілкі мәтін арқылы автор бағасы ашық не астарлы түрде білдіріледі. Автор қолданысындағы тілдік таңбаны талдаудан автор ниеті көрініс береді, яғни «авторлық модальділік» ұғымы көрініс табады. Ғалым Б.Шалабай мәтіннің тілдік ұйымдасуын зерттеуде «авторлық модальділік» ұғымына назар аудару керектігін айтады, себебі мәтін түзу мен мәтін қабылдауда оның рөлі ерекше деп бағалайды: «Ол мәтіннің барлық бірліктерін мағыналық, құрылымдық біртұтастықта біріктіріп тұрады. Мәтін деңгейіндегі модальділікті сөз еткенде, автор мен оқырман арасындағы қарым-қатынасты, яғни қарым-қатынас актісі мәселесін қозғау керек болады. Автор тұлғасын оның мәтіндегі көріну формалары арқылы қабылдау – екіжақты үдеріс, ол автор мен оқырман қарым-қатынасына негізделеді. Мәтін модальдігі автордың мәтіндегі хабарланған жайға қатынасы, көзқарасы, ұстанымы, оқырманға жеткізуге бағытталған өзіндік құндылықтары ретінде анықталады» [2; 187–190]. Ғалым жекелеген бірліктердің сапасын емес, олардың тұтас шығармадағы, яғни тұтастық құрамындағы, қызметін анықтау керектігін айта келе: «Мәтін тілдік бірліктердің жай ғана бірігуінен тұрмайды, сонымен қатар ол автордың мақсат, ниетіне орай, қарым-қатынас жағдайы мен автордың жеке ғылыми, интеллектуалдық, қоғамдық, адамгершілік, эстетикалық т.б. бағыттарына сәйкес келетін мазмұндық және формалдық элементтердің бірлігінен тұрады», — деген қорытындыға келеді [2; 175, 176]. Көркем мәтін автор суреттеген шынайы ақиқатты бейнелейтін объективті мәні мен автордың осы шынайы ақиқатпен байланысты өзіндік ұстанымы, көзқарасы мен қарым-қатынасын бейнелейтін субъективті маңызынан тұрады. Қазіргі көркем шығармаларда ілкі мәтіндер арқылы автордың субъективті ой-толғамының оқырманға жеткізілуіндегі автор ұстанған тәсілдердің кейбір түрлеріне тоқталсақ.

1 Трансформацияға ұшыраған ілкі есімдер мен ілкі айтылымдар

Ілкі есімдер ең жиі қолданылатын ілкі бірлік болып табылады. Ілкі есімдер бүтін бір ойды білдіреді, белгілі бір ішкі мағынасы, астары бар, осы себепті ондай есімдер, бір жағынан, автор шығармасын әрлендіріп, көркемдік құрал ретінде қолданылса, екінші жағынан, оқырманға жағымды/жағымсыз әсер етуді күшейту құралы ретінде қолданылады деуге болады. Трансформацияға ұшыраған ілкі есімдер мен ілкі айтылымдар күнделікті қолданыста түрлі мағыналық өзгерістерге түсіп, оған бағалауыштық, эмоционалдық коннотациялар үстемеленеді.

→ *«Шығайбай» ілкі есімінің трансформациялануы.*

«Шығай» сөзі көне түркі тілінде, орхон-енісей жазба ескерткіштерінде «кедей» деген мағынаны білдірген. Сол көне дәуір ескерткіштерінің бірі – Күлтегін жазуында: «Жалаңаш елді тонды қылдым, шығай ерді бай қылдым. Аз елді көп қылдым» деген жолдар бар. Осы мәтіндегі «шығай» сөзі «кедей» деген мағынада қолданылып тұрғанын аңғару қиын емес. Қызғаншақ, ешкімге жақсылық жасамайтын, қолы қатты байға халық «шық бермес Шығайбай» деп тапқырлықпен өте ұтымды ат қойған. Қазіргі тілімізде «шығай» сөзінің бастапқы мағынасы ұмыт болған [3].

«Чығай – кедей, жарлы деген мағынада көне түркі тілдерінде қолданылған. Сол кезде бұл тұлғалы сөз «сығырдан», «сараң» деген мағынада ұшырасқан екен» [4; 124]. Ә. Қайдар «шық бермес Шығайбай» тұрақты тіркесінен «шық» сөзін бөліп алып қарастырады: «Тек қана қазақ тілінің өзінде ғана сақталған шық – «салқын түнде шөп басына тұрып қалатын дымқыл су тамшысы», — дей келе, сонда «шық» сөзі Шығайдың шықты да бермес сараң екендігін анықтаушы құрал екендігін айтады [5; 196].

Д.Досжан қолданысында «Шығайбай» образының ядросын құрайтын сараңдықтың жағымсыз мәндегі сипаты жағымды мәнге ие болған. Жазушы қолданысында «Шығайбай» ілкі есімнің семантикалық өзегі «сараң» сөзінен «үнемдеу, бейберекет шашпау» деген мағыналық өзгеріске түскен.

– Әр пікірім бес мың доллардың о жақ, бұ жағы екенін есіңе ұстарсың, сэр Саматбек!

Саматбек аң-таң. Алдына ас та төк асымызды тартып, мәртебелі мейманға арнаған сый-сияпатымызды алдына үйіп-төгіп, алақанға салып, түп нағашымыз келгендей, сүрініп-жығылып өліп-өшіп қызмет жасап жүргеніміз мынау! Келешек құрылысыңа жер керек пе – ал! ... я шалжайып

демалып, я тікесінен тік тұрып сызба сызатын шеберхана керек пе – кіріңіз!... Үлде мен бұлдеге оранып алыаң басып аралайсыз ба – қызметіңіздеміз!... көңіл көтерер, тоқтық басар бикешпен тілдесесіз бе – ең көріктісі сіздікі!... деп жүрегімізді қолға алып жүргенде «пікірімнің» өзі сатулы дегені – мылтықпен атқандай әсер етті. ...

Осыдан шығатын ой не? Ел боламыз десек – ертерек ашық-шашық жататын етегімізді қымталық! Мына өзіміз де нарық дәуірінің тиын санап, сөз сауған, қу бастан ет қырнаған шық бермес Шығайбайына айналайық!... Кешікпей. Бүгіннен бастап. (Досжан Д. «Жан құмары»)

Осы мағынадағы қолданыс жазушының «Құланшыда қалған із» атты әңгімесінде де бар. Осы мысалдардан байқағанымыз, Д. Досжан қолданысында сараңдық қасиеттің екінші тұсы сөз болған. Жазушы оны қажеттілік ретінде сипаттайды. Біздің ұғымымызда орнығып қалған «Шығайбайдың» сараңдық қасиетінің қайта бағалануы, яғни оң бағалануы оқырманға әсер ету, ой салу қуаттылығын арттырады. Сонымен, жазушы өз шығармаларында ел, қоғам байлығына «Шығайбайдай» карауға үндейді. Жазушы қолданысында «Шығайбай» сараңдықтан гөрі ұқыптылықты, жауапкершілікті, жанашырлық сияқты қасиеттерді репрезентациялайды.

→ «Алдар көсе» ілкі есімінің трансформациялануы.

Қазақ фольклорында Алдар көсе бейнесі әлсіздерді жақтаушы, әлеуметтік теңсіздікпен күресуші ретінде суреттеледі. Төмендегі мысалдан болмысы фольклорлық образ Алдар көсеге мүлдем кереғар бейне көреміз.

*Шұбырған шөбере мен топты жиен
Шетінен Алдар болып кетті білем.
Тауқымет шегерсіңдер ертең бәрің
Кішкентай Алдарлардың көптігінен.
Атақсыз Алдарлары бүгінгінің
Сорлата бастады ғой өзімді алдап.*

(Қастек Баянбай. «Алдаркөсемен кездесу»).

→ «Қожанасыр» ілкі есімінің трансформациялануы.

«Қожанасыр» ілкі есімі — өткір әзілдерімен танымал кейіпкер, Қожанасырдың тілі өткір, тілдік санада әділетсіздік орын алған жерде шындықты әзілмен батырып жеткізе білген, тауып айта білген тапқырлық қасиеттерімен орныққан. Қазіргі көркем шығармада Қожанасыр образының трансформацияға түскені байқалады. Оған төмендегі мысалдар арқылы көзжеткізе аламыз:

*Шығармашылық еңбектің бар мехнатын өзі арқалап, соның бар құрметін қожайынға сыйлай
салған қожанасырлығына тұңғыш рет зығырданы қайнады* (Ахметжан Т. «Сұлу мен суретші»).

Шығармада күнін көру үшін біреуге жалданып жүрген дарынды суретшінің тағдыры суреттеледі, салған суреттерін қожайыны өз атынан шығарады. Ақысына суретші оның үйінде тегін тұрып, тегін тамақтанады, яғни суретші өз еңбегін, дарынын, өнерін қожайынына сатуға мәжбүр. Бұл жерде жазушы қолданысындағы «қожанасырлық» сөзі зат есімнен анықтауыштық қызметке өтіп, «ақымақтық» сөзінің синонимі ретінде қолданыс тапқан, мазмұнында мысқыл, кекесін бар. Осы мағынадағы қолданыс Б.Сарыбайдың «Өліара» атты әңгімесінде де кездеседі:

Мен 117 бал жинамаппын. Бар болғаны 117-нөмірлі талапкер екенмін. Бал деп қуанып жүргенім рет саны екен. Яғни рет саны бойынша 117 тұрған Асқарұлы Алмат бар болғаны 22 бал жинапты. Көзімнің алды тұманданып кетті. Өлім болды. Сонымен, ауыл, елді шулатып, сенсация жасаған менің ауылға қайтуыма тура келді. Ауылға келсем, менің *Қожанасыр атағым* дүрілдеп тұр екен». (Сарыбай Б. «Рауғаш ерте гүлдейді»).

→ *Қайда барсаң да — Қорқыттың көрі*» ілкі айтылымының квантитативті трансформациялану тәсілі.

Баяғыда «*Қайда барсаң — Қорқыттың көрі*» деген мақал бар еді. Ендігінің мақалы бөлек: «*Қайда барсаң – Қытайдың тауары*» (Қайнар Олжай. «Атамыз Аласанбай»).

Г.К. Ихсанғалиева ілкі мәтіндердің трансформациялану тәсілдерін квантитативтік және квалитативтік және аралас түрлерге бөледі. Бірінші түрінде мәтін құрамындағы бір сөйлем басқа сөздермен алмастырылады немесе оған басқа сөз енгізіледі. Екінші тәсіл бойынша, ілкі мәтіндегі тұтас сөз емес, оның бір бөлшегі, яғни форма немесе бірлі-жарым әріп өзгеріледі, аралас тәсілде осы аталмыш тәсілдер алма-кезек қолданылады [6; 26].

2 Тақырыпат түрінде жұмсалған ілкі есімдер

Тақырыпаттың ақпараттық сипаты ерекше, оқырман назарын бірден аударушы тілдік құрал. Қ. Түменбаевтың «Депутат Аязби» атты әңгімесі, М. Ершуованың «Аяз биге» атты өлең жолдары мен Ә.Таразидің «Қарабай» әңгімелерінде ілкі есімдер тақырыпат ретінде қолданылып, реминисценция түрінде берілген. Қ. Түменбаевтың әңгімесінде ел мәселесін шешуде әділ болуға шамасы жетпейтінін мойындап, жұмыс орнын өз еркімен босатып, өзінше бір әділдік танытқан кейіпкер өмірі баяндалады, жазушының өз кейіпкері «Аязбиді» осындай шешім қабылдануының астарында «Аязбидей әліңді біл» деген таным жатыр. Жазушы рухани құндылықтардың бағалануы қатты өзгеріске түскен қазіргі заманда өз оқырмандарына «Аязбиді» үлгі етіп отыр.

М. Ершуованың «Аяз биге» атты өлең жолдарында қазіргі таңда халықпен санаса бермейтін, қолында билігі бар адамдардың бойындағы жағымсыз қасиеттерін сынау үшін қолданылған Аяз би образы тура жолдан таймаудың бейнесі екенін еске салады, бейсанадағы ақпаратты жаңғыртады:

*Жағымпаздар жатқан соң бетке күліп,
Болмасын деп күпірлік еткен ұмыт.
Алтынды босададан аттарында,
Маңдайшаға қойыпты шекпен іліп.
Хан тұлпарын, қаңтарып бәрін мініп,
Ханишалар салса да әнін күліп.
Жолын тауып құмырсқа жорғалаған.
Өмір сүрген Аяз би әлін біліп.
...Ертегі еліндегі Аяз би шал,
Бүгінгі қоғамға да керек еді.*

Ақын өлең тақырыбын «Аяз биге» деп атап, арнау ретінде ұсынуы оқырмандарын өлеңнің мазмұнынан хабардар етіп, шығарманың толық мәтінін оқуға деген қызығушылығын тудырған стилистикалық тәсіл. Тақырыпат арқылы ғана біз өлеңде әділдік туралы сөз етіліп тұрғанын анықтай аламыз. Тақырыпат мәтінінің бүкіл мазмұнын өз бойына жинақтап тұр. «Аяз би» ілкі мәтін атрибуты қызметін атқарып тұрған «шекпен» сөзі тақырыпатты толықтырып тұр, тақырыпат пен «шекпен» бағалаушылық сөзінің арасында мағыналық байланыс бар, өлеңде «Аяз бидің» нақты қандай қасиеті жырланып тұрғанын анықтауға қызмет етіп тұр. Осы мысалдан ілкі мәтін тақырыпат ретіндегі прагматикалық функциясын, оқырманға бірден әсер ете алатын прагматикалық әлеуетін байқай аламыз.

Әкім Таразидің «Қарабай» ілкі есімімен берілген әңгімесінің тақырыпатынан-ақ шығарманың әлеуметтік тартысқа құрылатынын бірден аңғаруға болады. «Қарабай» ілкі есімі жазушы қолданысында екі тәсілмен берілген. Бірінші тәсіл – тақырыпатпен берілуі, екінші тәсіл – «Қарабай» ілкі есімінің лексикалық қайталама тәсілімен берілуі. «Шығарма тілін көріктеуде қайталама құбылысы өте ұтымды тәсіл қатарынан табылады. Ол стильдік категорияға жатады», — дейді Р. Сыздық [7; 87]. Жалпы лексикалық қайталамалар адресатқа адресанттың интенциясын білдіру қызметімен ерекшеленеді: «Қарабай» деген ат жабысқан, «Қарабай» деген атақ, неге Қарабай дейді, Қарабайға ұқсастық болса екен-ау.

Әңгіме реминисценция тәсілімен құрылған. (Әкім Тарази. «Ауыл шетіндегі үй»). Дайын сюжетке құрылған әңгіме бүгінгі заманның «Қарабайының» болмысын ашады. Кешегі «Қарабай» мал соңындағы адам, жырдың Жанак нұсқасында «Токсан мың жылқы айдаған бай болса да, үйінде сілкіп киер шапаны жоқ» деп суреттелген екен [8; 96], «бүгінгі Қарабай» оқыған, көзі ашық, студент оқытып, қоғам тәрбиесімен, қоғам ісімен араласып жүрген жаңа заман адамы. Сыртқы бейнелерінде айырма болғанымен, өз көздегендеріне жетудегі амал-тірліктерінде ұқсастық бар, тек «бүгінгі Қарабайдың» амалы жаңаша көрініс тапқан. Қызының алдында да, қызы ұнатқан жігіттің алдында да абыройын жоғалтпайды. Қызына деген қарым-қатынаста әке бейнесіне де, қыздың ұнатқан жігітіне қарым-қатынастағы адами қатынасына да нұқсан келмейді. Екі «Баянның» да махаббатқа, сезімге деген адалдығы екі бөлек: тұрақты және тұрақсыз. Жазушының «Қозы Көрпеш – Баян сұлу» жырының сюжетін негіз етіп жазған туындысы осындай кереғар дүниелерден тұрады.

*3 Көптік мағынада жұмсалған жағымсыз эмоция тудыратын ілкі есімдер
(Алпамыстар, Шығайбайлар, Кейқуаттар, Ұлтандар, Бекежандар т.с.с.).*

Бұл тәсіл, біріншіден, бейнеленіп отырған образдардың көбеюін көрсетеді, екіншіден, жалпылама мағына үстеу арқылы белгілі бір кейіпкердің жиынтық қасиетін ғана көрсетіп қоймайды, қоғамда белең алып отырған өзгерістерден де ақпарат береді.

4 Жалқыдан жалпыға өткен ілкі антропонимдер

Кейбір ілкі есімдер сөз тудырушы жұрнақтар әсерінен жекеден жалпыға өткен, мысалы, *Кейқуат – кейқуатшылдылық; Бекежан – бекежандық, Қожанасыр – қожанасырлық, Шығайбай – шығайбайлық.*

5 Сұраулы сөйлем арқылы түзілген ілкі мәтіндер

Сұраулы сөйлемдердің риторикалық қызметі тыңдаушыға әсер етеді. «Риторикалық сұрау жауапты, хабар алуды көздемейді. Бұндай сөйлемдер қарсылық білдіру, кекету сияқты мақсаттың прагматикалық мақсатын арттырады. Сөйлеушінің қарсылық білдіруден гөрі дәлел, негіздемені келтіре отырып, сұраулы сөйлем түрінде мақсатын жеткізуді сөйлеу актісінің ықпал ету күшін арттырады» [9; 153].

→ Кеткен бе деймін ұлы елім азып,

Қозы мен Баян ұрпағы қайда? (Қазыбек Иса. «Аякөз айшықтары»).

→ Қане, сондағы *Қодарсыз, Бекежансыз* бостандықта табысқан сүйіспеншіліктер? Әдіре қалған жоқ па, әлдеқашан. (Шойбекова Г. «Ай сәулесі мен көлеңкесі»).

→ «Сонда деймін, осының бәрін білетін, түсінетін жер бетіндегі барлық адамдар техникалық құралдарды араластырмай таза қол еңбегімен жұмыс істесе, қандай нәтиже шығар еді? Онда жеміс-жидектердің өнімі де ерекше мол болып, табиғаттың ластануы деген мүлде болмас еді. Адамдардың барлығы жұмыссыз болмай, әркім өзінше еңбек етіп, ұрпақ өсіретін еді. Онда жер бетінде *Асанқайғы іздеген Жерұйық орнайтын* шығар?! Мүмкін, қой үстінде бозторғай жұмыртқалаған заман болар. (Алжанбай М. «Күпірлік»).

6 Теңеу арқылы берілген ілкі есімдер

Көркем шығармаларда теңеу арқылы берілген ілкі есімдер басымдылыққа ие. Теңеуді кейіпкерлердің мінез-құлқын, іс-әрекеттерін сипаттауда үстеме мағына беретіндіктен, ұтымды көріктеу тәсіл ретінде мейлінше мол қолданылған.

→ Адам қанша мейманасы тасыса да обал-сауап дегенді ұмытпауы керек. Адамның қасіреті мен күдіреті де осында. Жетім-жетімнің мұңы мен сырын бесенеден білуі тиіс. Бұл өмір деген *Аяз бидің жыртық тұмағы* секілді (Оспанов С. «Екі дүниенің абыройы»).

Тасындай диірменнің шыр айналған

Соғады қайда апарып мынау жалған?

Белгісіз ата-тегі бала байлар

Сараңдау болып шықты Шығайбайдан.

(Қастек Баянбай. «Ақшам»).

7 Экспрессивті-бағалауыштық метафора арқылы берілген ПЕ

Метафора – дүниені, болмысты танудың көзі. Ол ұқсату заңдылығына негізделеді. Метафора арқылы бейнелі образ жасалынады, бір заттың атауы жалпы сыртқы ұқсастық, сәйкестікке қарай екінші бір заттың, құбылыстың атауына қатысады, түзілген мәтінге орай жағымды/жағымсыз реңкті мағына үстемелейді.

→ «*Жалғыз көз Дәуде*» қорқытты мені,

Қасымда сол күн *Қорқыт* түнеді.

Перілер билеп суға сүйреді,

Періште жолда жолықты, тегі. (Бекетова Б. «Жұлдыз боп кеткен жырларым»).

→ Күн сәулесін көрмей қалар көктегі,

Күнді ойласам, *Қорқыт естен кетпеді...* (Қазыбек Иса. «Азанама»).

- Ұстасаң да сығымдап зор тұтқаны,
Ұмытпассың кеудеңде *Қорқыт* барын. (Қайырбеков Ә. «Сұлутал»).

Осы өлең жолдарындағы ұқсату философиялық тұрғыдан алып қарағанда тура мағынадағы «өлім» сөзі мен «Қорқыт атаның» мағыналық құрылымындағы «өлім» сөзінің, яғни осы екі құбылыстың өзара ұқсастығына негізделіп, алынған. Екі құбылыстың арасындағы ұқсастық нәтижесінде «өлім» сөзі ақындар қолданысында «Қорқыт» сөзімен таңбаланып тұр. Бұл жерде «Қорқыт» сөзінің дифференциалды семасы доминанттық сипат алып, архисемасы көмескіленген.

8 Контекстуалдық антонимдерді пайдалану тәсілі

Өмірдегі қарама-қайшылықтарды айқын көрсету көркем мәтіннің прагматикалық әсерін күшейте түседі. Контекстуалдық антоним қазіргі таңда тың тілдік тәсіл болып табылады. Бұл тәсіл адресаттың эмоциясына тосын әсер етеді, сол себепті әсер ету әлеуеті жоғары.

*Ер Қодарға қыз Баян болды ғашық...
Ғашығына еркімен келді қашып.
Теңдік алған махаббат серттен тайды,
Әр адымын есеппен енді басып.*

*Қылыш емес, қолына дойырды алып,
Қарабайдың Қозы жүр қойын бағып.
Үш ұлысқа Қарекен той жасады,
Жомарттығы әлемге мойындалып...*

*Сақал қойған бетіне, салауатты ел,
Мен жүремін, ат дайын, саламат бол.
Баян сүйсе Қодарды – бақ тілейік,
Қозыңа да бір ару саралап көр!*

(Жандыбаев Ғ. «Жаңаша махаббат»).

Қорытынды

Келтірілген мысалдардан анық көрінгендей, ілкі мәтіндер ішінде ілкі есімдер түрлі тілдік амалдар арқылы жасалады. Жалқыдан жалпыға өткен жағымсыз мәндегі ілкі есімдер мен көптік мағынаға ие болған ілкі есімдердің өріс ала бастауы қоғам құндылықтарындағы өзгерістердің әлеуметтік ортаға тигізген әсерін көрсетеді. Ілкі есімдердің денотатына қарағанда, ілкі есімдерге жүктелген коннотациялық мағыналар басымдылыққа ие екендігін көреміз. Ілкі есімдер тенеу түрінде ауыспалы мағынада жиі жұмсалынады, бұл ретте ілкі есімдер бағалауыштық сипатқа ие болып, автордың субъективті пайымын жеткізеді. Шығу көзі фольклорлық шығармалар болып табылатын ілкі есімдердің жеке тұрғанда да, мәтін құрамында да танымдық әлеуеті, лингвомәдени әлеуеті жоғары. Фольклорлық ілкі есімдердің этнонимдік семантикасы да ерекше. Сол себепті ілкі мәтіндерде сақталған вербалды код шешілмеген жағдайда лингвомәдени код игерілмейді, соның салдарынан адресат пен адресант арасындағы тілдік қарым-қатынастан еш нәтиже болмайды. Ілкі феномендерді көркем шығармаға енгізудегі автордың мақсаты – адресатты иландыру, ілкі феноменнің қайнаркөзі болып табылатын көркем шығарма автор мақсатының жүзеге асуына ықпал етеді. Сол арқылы қандай да бір ақпаратқа мән бергізуге тырысу, оқырмандарының назарын нақты бір идея, сюжет, кейіпкердің мінез-құлқына, оның сыртқы келбетіне аударту мақсаты көзделеді. Соның көмегімен ілкі кейіпкердің жан-дүниесін, моральді құндылықтарын репрезентациялайды. Демек, ілкі мәтіндердің мазмұнындағы мәдени коннотацияның мәнін түсіну оқырманның ұлттық білімінің болуын қажет етеді. Осы себепті ақын, жазушылардың көркем шығармаларының көркемдеуіш, бейнелеу құралы, болмаса түсіндіру тәсілінің құралы ретінде қолданылып жүрген ілкі мәтіндерден туындайтын ассоциациялар ұлттық білімі бар оқырманға ғана түсінікті болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: филол. ғыл. д-ры ... дис. / Н. Уәли. — Алматы, 2007. — 357 б.
- 2 Шалабай Б. Көркем мәтіндегі автор бейнесі / Б. Шалабай // Мәлік Ғабдуллин феноменін зерттеу және зерделеу мәселелері: Халықарал. ғыл.-тәжір. конф. материалдары (25 қараша, 2015). — Көкшетау, 2015. — 187–190 б.
- 3 Жүнісов Д. Көне этнонимдер және тілдің тарихи белгілері / Д. Жүнісов // Ана тілі. — 2014. — 1 мамыр.
- 4 Нұрмағамбетов Ә. Сөз сырына саяхат / Ә. Нұрмағамбетов. — Алматы: Жалын, 1990. — 128 б.
- 5 Краткий этимологический словарь казахского языка / под ред. А. Исакова. — Алма-Ата: Ғылым, 1966. — 240 б.
- 6 Ихсанғалиева Г.К. Функционально-прагматический анализ заголовков (на материале казахстанских газет и телепрограмм): дис. ... канд. филол. наук / Г.К. Ихсанғалиева. — Алматы, 2000. — 135 с.
- 7 Сыздық Р. Сөз құдіреті / Р. Сыздық. — Алматы: Санат, 1997. — 224 б.
- 8 Ғабдуллин М. Халық ауыз әдебиеті / М. Ғабдуллин, Б. Ысқақов. — Алматы: Мектеп, 1974. — 220 б.
- 9 Ерназарова З.Ш. Сөйлеу тілі синтаксисінің прагматикалық аспектісі / З.Ш. Ерназарова. — Алматы, 2001. — 215 б.

Ж.А. Жақыпов, Б.А. Абдыханова

Отражение фольклорных прецедентных текстов в современных художественных произведениях

Правильность, адекватность восприятия художественного текста во многом зависят от предварительных, фоновых знаний читателя (знания реалий, культуры). Эта проблема становится актуальной не только при переводе художественного текста на другой язык, но и при восприятии текстов художественной литературы. От современного читателя требуется гораздо больше усилий и знаний при чтении художественных произведений. В данной статье рассмотрена роль прецедентных текстов в восприятии современниками художественного произведения XXI века. Фольклорный прецедентный текст в современных художественных произведениях отражается в двух видах: прецедентные имена и прецедентные высказывания. Существует несколько своеобразных способов вкрапления фольклорных прецедентных текстов в последующие художественные тексты. Авторы художественных произведений используют следующие способы: 1) трансформация фольклорных прецедентов; 2) использование фольклорных прецедентов в качестве заголовка; 3) деонимизация в отрицательном оттенке посредством использования во множественном числе фольклорных собственных имен; 4) деонимизация фольклорных прецедентных антропонимов; 5) прецедентные тексты, образованные с помощью вопросительных предложений; 6) передача прецедентных имен посредством сравнения; 7) передача прецедентных имен посредством экспрессивно-оценочных метафор; 8) использование контекстуальных антонимов. Слово «прецедентный» использовано в казахском языке как «ілкі».

Ключевые слова: художественный текст, восприятие художественного текста, фольклор, прецедентный текст, прецедентная ситуация, прецедентное имя.

Zh.A. Zhakupov, B.A. Abdykhanova

Representing folk precedent texts in modern fiction

Adequate perception of a literary text largely depends on the preliminary background knowledge of a reader (knowledge of realities, culture). This problem becomes relevant not only when translating a literary text into another language, but also when reading texts of fiction. A modern reader needs much more effort and knowledge in reading works of art. This article examines the role of precedent texts in the perception of contemporary art work of the 21st century. The folklore precedent in modern fiction is reflected in two forms: precedent names and precedent statements. There are several peculiar ways of interspersing folklore precedent texts in subsequent literary texts. Authors of works use them in the following ways: 1) transformation of folklore precedents; 2) using folklore precedents as a title; 3) deonimization in a negative connotation by using folkloric proper names in plural form; 4) deonimization of folklore precedent anthroponyms; 5) precedent texts, formed with the help of interrogative sentences; 6) transferring precedent names through comparison; 7) transferring precedent names through expressive and evaluative metaphors; 8) using contextual antonyms. The word «precedent» is given to the Kazakh language by the word «ілкі».

Keywords: literary text, perception of fiction, precedent text, folklore, precedent situation, precedent name.

References

- 1 Uali, N. (2007). Kazak soz madenietinin teoriialyk nehzideri [Theoretical basis of the Kazakh word culture]. *Doctor's thesis*. Almaty [in Kazakh].
- 2 Shalabai, B. (2015). Korkem matindehi avtor beinesi [The image of the author in a literary text]. Proceedings from Problems of studying and research of Malik Gabdullin phenomenon: *Khalykaralyk hylymi-tazhiribelik konferentsiia materialdary (25 karasha, 2015) – International scientific-practical conference*. (pp. 187–190). Kokshetau [in Kazakh].
- 3 Zhunisov, D. (2014). Kone etnonimder zhane tildin tarikhi belhileri [Old ethnonyms and historical features of the language]. *Ana tili – Native language*, 1 of May [in Kazakh].
- 4 Nurmagambetov, A. (1990). *Soz syryna saiahat [Traveling to secrets of the word]*. Almaty: Zhalyyn [in Kazakh].
- 5 Iskakov, A. (Eds). (1996). *Kratkii etimologicheskii slovar kazahskoho yazyka [Short Etymological Dictionary of the Kazakh Language]*. Almaty: Hylym [in Russian].
- 6 Ihsangalieva, G.K. (2000). Funktsionalno-prahmaticheskii analiz zaholovkov (na materiale kazakhstanskikh hazet i teleprohramm) [Functional and pragmatic analysis of the headlines (on the material of Kazakhstan newspapers and television programs)]. *Candidate's thesis*. Almaty [in Russian].
- 7 Syzdyk, R. (1997). *Soz kudireti [The power of the word]*. Almaty: Sanat [in Kazakh].
- 8 Gabdullin, M., & Yskakov, B. (1974). *Halyk auyz adebiati [Folklore literature]*. Almaty: Mektep [in Kazakh].
- 9 Ernazarova, Z.Sh. (2001). *Soileu tili sintaksisinin prahmalinhvistikalyk aspektisi [Pragmalinguistic aspect of speech language syntax]*. Almaty [in Kazakh].

ҚАЗІРГІ ТІЛ БІЛІМІ МЕН ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN LINGUISTICS AND LITERARY CRITICISM

UDC 811.1

A.T. Litovkina

*J. Selye University, Komarno, Slovakia
(E-mail: litovkin@terrasoft.hu)*

Positive and negative sides of divorce as reflected in Anglo-American anti-proverbs

In the present study I am going to explore the positive and negative sides of divorce as it is viewed and conceptualized in the body of Anglo-American anti-proverbs (i.e., deliberate proverb innovations, also known as alterations, parodies, transformations, variations, wisecracks, mutations, or fractured proverbs). My discussion is organized in two sections. While the first one very briefly demonstrates the background of anti-proverb research and terminology, the second section treats the advantages and disadvantages of divorce. While the focus of the first part of second section is on positive sides of divorce, the second part of it addresses its negative sides. The anti-proverbs discussed in the present study were taken primarily from American and British written sources. The texts of anti-proverbs were drawn from hundreds of books and articles on puns, one-liners, toasts, wisecracks, quotations, aphorisms, maxims, quips, epigrams, and graffiti collected in two dictionaries of anti-proverbs compiled by Anna T. Litovkina and Wolfgang Mieder.

Keywords: anti-proverb, Anglo-American, marriage, English, American, divorce, husband, wife, positive, negative.

1 The background of anti-proverb research and terminology

For centuries, proverbs have provided a framework for endless transformation. In the last few decades they have been perverted and parodied so extensively that their variations have been sometimes heard more often than their original forms. Wolfgang Mieder has coined the term «*Antispruchwort*» [*anti-proverb*] for such deliberate proverb innovations (also known as *alterations*, *parodies*, *transformations*, *variations*, *wisecracks*, *mutations*, or *fractured proverbs*) and has published several collections of anti-proverbs in German and English (for a summary of relevant research [see 1; 1–54]). Anti-proverbs may contain revealing social comments. More often than not, however, being based on mere wordplay or puns, they are playful texts generated primarily for the goal of amusement. As Mieder states, «Just as proverbs continue to comment on all levels and occurrences in our daily life, so do anti-proverbs react by means of alienating and shocking linguistic strategies to everything that surrounds us» [2; 244].

All's fair for anti-proverbs: there is hardly a topic that they do not address. The most common themes are sexuality and love, men and women, professions and occupations. Marriage is undoubtedly one of the most frequent topics in Anglo-American anti-proverbs.

There is a wide range of aspects of marriage discussed in anti-proverbs. Most of them diminish the institution of marriage. To name just a few, matrimony is conceptualized as a burden and form of torture, bossiness and dominance, constant blaming and arguing, slavery and imprisonment, war and fighting, the tomb of love and diminishing of lust, madness and folly, seeing and enlarging each other's shortcomings, hiding and

lying, aggression and even murder [for more on the negative aspects of matrimony and stereotypical features of spouses as revealed in Anglo-American anti-proverbs and wellerisms [see 3; 112–135].

2 Positive and negative sides of divorce

People who stay married live four years longer than people who don't. It is well known that unhappily married people are more depressed, more anxious, more distressed, less optimistic than happily married people [4]. Not surprisingly unhappily married people might get a divorce. In this section let us have a look at the negative and positive sides of divorce.

Just in accordance with the popular proverb *One man's meat is another man's poison*, i.e. what might be considered an advantage for one, is a disadvantage for another one, divorce is considered by the vast majority of people as a *win-lose* situation: the more one gets, the less the other one gets. So what is expensive for one spouse, becomes valuable for the other one:

Why is divorce so expensive?

Because it's worth it! [5].

2.1 The disadvantages of divorce

Much research emphasizes the severe consequences of divorce. For instance, divorced individuals experience greater rates of suicide, violence, physical illness, increased rates of automobile accidents mortality from diseases, for more, see [6; 42].

The disadvantages of divorce are reflected in scores of proverbs. While the original proverb *It's better to have loved and lost than never to have loved at all* claims that «You gain so much from experiencing love that you shouldn't avoid it for the fear of rejection» see [2; 190], its mutation below rejects this meaning by offering another one: it's better to break up your love relationship, whatever pain it might cause you than to get married and later get divorced:

'Tis better to have loved and lost than to be married and divorced [7; 251]. {It's better to have loved and lost than never to have loved at all} (For the reader's convenience all anti-proverbs in this book are followed by their original forms, given in {} brackets).

Disadvantages of divorce mentioned in our corpus are of emotional, physical, and most frequently, financial character. Let us observe some such disadvantages and prove their existence by examples from our corpus. Divorce—in accordance with the proverb *Marry in haste and repent at leisure*—is definitely conceptualized as repenting one's wrong choice in a number of our anti-proverbs:

Marry in haste and repent in the Divorce Court [8; 10].

The ones who suffer most from divorce are those who, contrary to the proverb *Marry in haste and repent at leisure*, have not paid enough attention to the selection of a proper partner for life, and have not attributed enough importance to the seriousness of the consequences matrimony will have on their entire lives:

Divorce is the price people pay for playing with matches [9; 236]. {If you play with matches, you get burned}.

The proverb transformation cited above is based on so-called homonymous punning (that is, punning on words spelled and pronounced the same). Thus, the word *matches* as «a narrow piece, usually of wood or cardboard, coated on one end with a compound that ignites when scratched against a rough or chemically treated surface» [10] from the original proverb text is substituted by its homonym [word spelled and pronounced the same] in the anti-proverb, with the meaning «a person viewed as a prospective marriage partner» [10]. Therefore, a bad marriage and the suffering from divorce and its consequences are the price people might have to pay for playing with fire, or matches (that is, their thoughtless infatuation and lust, after whose disappearance only ashes remain).

As we have seen earlier, a number of anti-proverbs from our corpus claim that marriage is considered to be a union which eventually might be terminated. During divorce procedure one's dirty linen is frequently washed in public, which might be extremely embarrassing and hurtful:

Man proposes, woman supposes, marriage composes and divorce exposes. (Captain Billy's Whiz Bang) [1; 212]. {Man proposes, god disposes}.

If one's marriage ends up in a divorce procedure due to one's extramarital relationship, it is no wonder that many people are curious to learn more about the details of his liaison:

All the world loves a lover and loves to snicker at his love letters in court [11; 117]. {All the world loves a lover}.

In the proverb transformation above, most probably it is also the wife who has sued her husband for divorce, and not vice versa. Her decision to initiate the divorce procedure, in vein with the proverb *Hell hath no fury like a woman scorned*, might be her revenge to her spouse for his extramarital affairs.

While the proverb *Love makes the world go round*, claims that love keeps things going, its mutation below states that divorce makes the lives of divorcees and those involved wobble:

Love makes the world go round, and divorce makes it wobble [9; 886].

Divorce might not only put one into the most difficult emotional situation or physical condition but might also become one's heavy financial burden for years, due to the dividing of property, paying high fees of marital lawyers, child support, and so on:

What do a hurricane, a tornado, a fire and a divorce have in common?

They are four ways you can lose your home [10].

Nowadays Jesus' words «...So they are no longer two, but one. Therefore what God has joined together, let man not separate» (Matthew 11: 6) and, consequently, the old «Till death do us part» are not an eternal truth any longer:

The present divorce rate is so high, bride and groom must have solemnly promised: Until death do us part [9; 236]. {Until death do us part}.

One of the largest financial disasters might be the case when one might be obliged to provide financial support (that is, to pay alimony) to his (her) ex-spouse.

Our analysis has shown that one of the largest thematic groups of Anglo-American anti-proverbs referring to divorce treat the issue of alimony. Alimony is humorously defined as «the ransom that the happy pay to the devil» (H.L. Mencken) [12] {Pay the devil his due}. The following anti-proverb, being also a kind of definition of the word «alimony», emphasizes the gamble-like nature of matrimonial union:

If marriage is a lottery, alimony must be a sort of gambling debt [9; 26]. {Marriage is a lottery}.

Since paying such «gambling debt» might sometimes cost you a fortune, it is recommended in our corpus again and again that you should think properly before getting married in haste. Let us have a look at the two alterations of the proverb *Marry in haste and repent at leisure*:

Alimony: Marry in haste and repent insolvent. (Life) [13; 13].

Marry in haste, and pay alimony at leisure [9; 26].

Those who have to pay alimony are treated as losers or even fools: alimony.

A fool and his wife are soon parted. See Alimony [14]. {A fool and his wife are soon parted}.

Foolishness is a characteristic very frequently attributed to one's spouse in our corpus, and, therefore, getting married and being married is seen as one's biggest folly:

One man's folly is another man's wife. (Helen Rowland) [12]. {One man's meat is another man's poison}

When spooning is bliss, 'tis folly to get married [15; 355]. {Where ignorance is bliss, it is folly to be wise}

Fools rush in where bachelors fear to wed [9; 59]. {Fools rush in where angels fear to tread}.

The financial burden of divorcees being obliged to pay alimony is emphasized in the following transformations of the proverb *Two can live as cheaply as one*:

Alimony statistics suggest that two can live more cheaply as one. (Norfolk Virginian-Pilot) [16; 49].

Two can live as cheaply as one can pay alimony [9; 26].

Let us prove the idea expressed above by a few humorous quotations [although not anti-proverbs per se]:

Divorce often turns a short matrimony into a long alimony [9; 26].

Alimony is like paying installments on your car after it is wrecked [9; 26].

We have discussed the negative perception of divorce by divorcees. As I have just explored, a divorcee might get into a terrible emotional and physical state; furthermore, a divorce might carry an extremely hard financial burden. Divorce, however, might have a number of positive sides too. Let us examine them in the following sub-section.

2.2 The advantages of divorce

One of the biggest advantages of divorce is when you happen to be the person who gets alimony, as the humorous quote below points out:

Alimony often keeps matrimony from being a failure [9; 26].

Those who get alimony are considered to be lucky and smart:

'Tis better to have loved and receive alimony than never to have loved at all [9; 26]. {It's better to have loved and lost than never to have loved at all}.

According to recent statistics, most frequently it is the women who receive alimony, since their incomes on average are still lower than those of males; moreover, women usually get custody over children. Additional humorous quotations support this idea:

Alimony often enables a woman who lived unhappily married to live happily unmarried [9; 26].

To some women marriage is always a gamble because they never know in advance how much their alimony will be [9; 26].

Alimony is a great improvement in a woman's lot because it comes in regularly, never quarrels, and never complains about the food [9; 26].

Let us try to explore now what other advantages divorce might bring according to our corpus of anti-proverbs.

A divorce under certain circumstances is considered by these anti-proverbs not only a tragedy but rather a great relief. While marriage is frequently conceptualized in our corpus as war and lack of peace [3; 112–135], divorce's mission—in accordance with the humorous quotation «Divorce is the only institution that has done more to promote peace in the world than the United Nations» [9; 236] — is peacemaking, or freeing spouses from warlike marital union:

Divorces are made in heaven. (Oscar Wilde) [17; 59]. {Marriages are made in heaven}

Divorced couples

United we stand, divided we can stand it better [18; 48]. {United we stand, divided we fall}.

The two proverb alterations above, treating the positive side of divorces, have at least three things in common. First of all, both of them argue with the texts of the original proverbs providing the template for transformation. While the first one emphasizes that it is divorce—and not marriage—which is helped by providence, the second one stresses that divorced people (that is, those who do not stick together any longer) are less harder to defeat than those who are married (that is, united couples). Second, both proverb mutations are examples of a very rare type of anti-proverb, the ones that negate the «truth» of the original piece of wisdom completely by employing antonyms in their texts (the *divorces* in the first example as opposed to the *marriages*, or the *stand* in the second example as opposed to the *fall*). Third, none of the proverb alterations state if such a positive view at divorces reflects the male or female perspective.

Another positive side of divorce is that it also stops the most unwanted interaction with one's mother-in-law (who, while possessing a lot of negative stereotypical traits, is uniformly depicted as a spouse's worst enemy and one of the main causes of divorce)[for more on mothers-in-law in Anglo-American anti-proverbs, see also 19; 171–192]:

Every cloud has a silver lining: when you get a divorce, you also get rid of your mother-in-law [9; 534]. {Every cloud has a silver lining}.

With that I have come to the end of our discussion. Many more marital themes connected to divorce could have been considered in the present article but I must come to a conclusion now. So here are just a few additional humorous quotes about divorce:

Divorce suits are so called because nothing but a divorce seems to suit [9; 236].

Divorce is a marital dissolution that follows a mutual disillusion [9; 236].

If divorce didn't separate some couples, the police would have to [9; 718].

Conclusion

The present study has explored the advantages and disadvantages of divorce, as they are reflected in Anglo-American anti-proverbs. The negative sides of divorce might be of an emotional, physical, and most frequently, financial character. A divorce under certain circumstances, however, is considered by these anti-proverbs not only a tragedy but rather a great relief. While marriage is frequently conceptualized in our corpus as war and lack of peace, prison, slavery, torture, burden, divorce's mission is seen as peacemaking, or freeing spouses from a warlike marital union. Another positive side of divorce is that it also stops the most unwanted interaction with one's mother-in-law. One of the biggest advantages of divorce is when you happen to be the person who gets alimony (most frequently it is women). One thing is for certain, the views expressed in these anti-proverbs are primarily of those misogynous males who clearly are the biased originators of most of them.

References

- 1 Litovkina, A.T., & Mieder, W. (2006). *Old Proverbs Never Die, They Just Diversify: A Collection of Anti-Proverbs*. Burlington: The University of Vermont – Veszprém: The Pannonian University of Veszprém.
- 2 Litovkina, A.T., & Mieder, W. (2006). *Old Proverbs Never Die, They Just Diversify: A Collection of Anti-Proverbs*. Burlington: The University of Vermont – Veszprém: The Pannonian University of Veszprém.
- 3 Litovkina, A.T. (2017). «Make Love, not War...Get Married and Do Both: Negative Aspects of Marriage in Anti-Proverbs and Wellerisms». *The European Journal of Humour Research* 5(4), 112–135.
- 4 Gottman, J.M., & Silver, N. (1999). *The Seven Principles for Making Marriage Work*. New York: Crown Publishing.
- 5 *Jokes About Marriage*. (2015). Retrieved from: <http://thejokes.co.uk/jokes-about-marriage.php> [2015-09-10].
- 6 Carrère, S., Buehlman, K.T., Gottman, J.M., Coan, J.A., & Ruckstuhl, L. (2000). Predicting Marital Stability and Divorce in Newlywed Couples, *Journal of Family Psychology*, 14 (1), 42–58.
- 7 Berman, L.A. (1997). *Proverb Wit & Wisdom: A Treasury of Proverbs, Parodies, Quips, Quotes, Clichés, Catchwords, Epigrams and Aphorisms*. Berkeley, California: A Perigee Book.
- 8 Anonymous. (1908). *Toasts and Maxims. A Book of Humour to Pass the Time*. New York: R.F. Fenno & Company.
- 9 Esar, E. (1968). *20,000 Quips and Quotes*. Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc.
- 10 *The Free Dictionary*. (2015). [thefreedictionary.com](http://www.thefreedictionary.com). Retrieved from <http://www.thefreedictionary.com/match> [2015-09-10].
- 11 Prochnow, H.V., & Prochnow, H.V., Jr. (1987). *Jokes, Quotes and One-liners for Public Speakers*. Wellingborough, Northamptonshire: Thorsons Publishers Limited.
- 12 *Quotations about Marriage* (2015). [quoteagarden.com](http://www.quoteagarden.com). Retrieved from <http://www.quoteagarden.com/marriage.html> [2015-09-10].
- 13 Prochnow, H.V., & Prochnow, H.V., Jr. (1964). *A Dictionary of Wit, Wisdom and Satire*. New York: Popular Library.
- 14 Wurdz, G. (1904). *The Foolish Dictionary*. Boston, Massachusetts: The Robinson, Luce Company (without pages).
- 15 Loomis, C.G. (1949). Traditional American Wordplay: The Epigram and Perverted Proverbs. *Western Folklore* 8, 348–357.
- 16 Lawson, G.J. (Eds.). (1924). *The World's Best Epigrams: Pungent Paragraphs*. London: Hodder & Stoughton Limited.
- 17 Rees, N. (1999). *Cassel Dictionary of Humorous Quotations*. Cassel.
- 18 Safian, L.A. (1967). *The Book of Updated Proverbs*. New York: Abelard-Schuman.
- 19 Litovkina, A.T. (2014). Mothers-in-Law, Spinsters and Widows as Revealed through Anglo-American anti-proverbs. *Scala Naturae. Festschrift in Honour of Arvo Krikmann*, Baran, A., Laineste, L. & Voolaid, P. (Eds.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 171–192.

A.T. Литовкина

Ағылшын-америкалық мақал-мәтелдерде ажырасудың оң және теріс жақтары

Мақалада автор ажырасудың оң және теріс жақтарын зерттеді, олардың ағылшын-америкалық мақал-мәтелдерде көрініс тапқаны және қолданысы (мақалдардың «өзгерістерінде», немесе трансформаларында) тұжырымдалды. Бірінші бөлімде сұрақтардың теориясы мен терминологиясы қысқаша баяндалды. Мақаланың екінші бөлімінде ажырасу тақырыбына байланысты антимақалдарға талдаулар келтірілді, олардың материалдарда ажырасудың оң және теріс жағы қарастырылған. Осы мақалада қарастырылған антимақалдар мысалдарының барлығы америкалық немесе британдық басылымдарда, граффити, тырнақшалар, афоризмдер, сюжеттер, эпиграммалар жинақтарында және В. Мидер мен А.Т. Литовкина редакциялаған ағылшын-америкалық антимақалдарының екі жинағында жарық көрген.

Кілт сөздер: антимақал, неке, ажырасу, күйеуі, әйелі, ажырасудың оң және жағымсыз жақтары.

A.T. Литовкина

Позитивные и негативные стороны развода в англо-американских анти-пословицах

В статье исследованы позитивные и негативные стороны развода, как они видятся и концептуализируются в англо-американских антипословицах (пословичных «переделках», или трансформах). В первой части кратко освещены теория вопроса и терминология. Во второй части статьи представлен анализ антипословиц, затрагивающих тему развода, на материале которых рассмотрены позитивные и негативные стороны развода. Практически все тексты примеров антипословиц, рассматриваемых в статье, были найдены в американских или британских печатных источниках, в

сборниках граффити, цитат, афоризмов, максим, эпиграмм и опубликованы в двух сборниках англо-американских антипословиц под редакцией В. Мидера и А.Т. Литовкиной.

Ключевые слова: антипословицы, брак, развод, муж, жена, позитивные и негативные стороны развода.

K.R. Nurgali

*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
(E-mail: nurgalik1@mail.ru)*

Literary reality in V.Belov's creativity: specific nature of reflecting the writer's worldview

The article explores the literary world in Vasily Belov's works as a secondary reality through the correlation of the concepts «literary world» and «world view». The author compares different concepts that reveal the concept of «artistic world». In the article by analyzing the system of character, their speech, the sources of the writer's works, V. Belov's the view of the world is revealed. On that basis the classification of his literary world is given. The author comes to the conclusion about the correlation of the artistic world and the language picture of the writer's world. The article defines the fine lines between such similar literary categories as the writer's world, the literary world, the picture of the world, the language picture of the world. On the basis of this differentiation the author comes to the conclusion about the correlation of these categories in the artistic world of Vasily Belov's poetic works.

Keywords: V.Belov, literary world, secondary reality, view of the world, writer's worldview.

Vasily Belov wrote about his work as follows: «When I write, I see those houses, those people, but the stories that happen, they are from somewhere in my past, although this has never happened to me» [1; 25]. This is confirmed by the fact that the literary picture of the author's world is always deeply personal and is reflected in various elements of the narrative: heroes, plots, details, etc.

It is known that Vasily Belov began his creative activity as a poet. The first collection of the poet's poems was called «My Village of Woods» and he began with the poem «What the Accordion Sings About» [2; 50]. Noteworthy is the first quatrain of this poem:

*Издалека, сердцу наказанье,
Отголоском детства моего,
Я пронес одно воспоминанье
В первозданной свежести его [...].*

*From afar, to the heart of punishment,
With an echo of my childhood,
I carried one memo
In its pristine freshness [...]*

Inspiration for the poet is borrowed from his memories of his childhood in his native village, which we can see in almost every poem. In the same collection, but already in the poem «Return», we find the motif for returning to our homeland, which is so often found in the prose writer Belov's works (stories «At Home», «Common Thing» [2]).

*Как тяжел и зернист,
Восковой, молодой,
Ячменя колосок усатый.
Здравствуй! Я возвратился домой,
Поклонился бы что ли солдату.
Я присяду к тебе, покурю у межи,
На деревню свою налюбуюсь с пригорка.
Кто посеял тебя,
Колосок, расскажи,
Может, мама,
А, может, сестренка?*

*How heavy and granular,
Wax and young,
Is the whiskered spikelet of the barley.
Hello! I returned home,
Who not then bow to a soldier.
I'll sit down to you and smoke at the edge,
I admire my village on the hill.
Who sowed you,
Spikelets, tell me,
Maybe my mother,
And maybe my little sister?*

Vasily Belov in his early poems laid the foundation for the literary world of his subsequent works.

Particularly interesting in this aspect is the following theoretical position about the world of the work, which we find in V. Savelyeva's works. According to the researcher, the literary world is a complex and multi-faceted concept. Pulling out the hypothesis that the literary world is a secondary reality, Savelyeva says that the text is «the author's manifesto», the world picture and his philosophy; the idea of the work cannot be

laid in every single aspect of the work, it is a combination of all elements, and its catalyst is the personality of the reader-interpreter [3; 15].

B.S. Meilakh defines the artistic picture of the world as «a synthetic panoramic image of the specific activity of various spatial-temporal ranges» recreated by all kinds of art» [3; 11]. He also discerns a broad picture of the world created by individual arts, individual maps of specific periods and pictures of the world, created in the works of specific artists.

The classification of artistic worlds is extremely extensive. So, there are worlds oriented to reality: life-like or repelling from it – that's non-viable. For example, the «fantastic world» as a special type of aesthetic reality created by art. But it is always important to specify the relativity of these typical characteristics: even in such a fantastic, abstract, absurd and illogical world, there are certain laws that are set by the author-creator. Often this conditional world of a work can be overestimated and reoriented within another historically specific time and space.

In his three-volume theory of literature E. Farino differentiates the concept of a «made» world, absolutely subject to the will of the author, and independent of the will of the author – «ready-made» [3; 20]. Proceeding from this, the scientist distinguishes between «explicit» and «implicit» ways of modeling the world. For E. Farino, the world of the work is inconceivable outside the category of the creator. But the work reveals itself and acquires a secondary meaning already in the act of reading it by the reader, who in that case is the co-author. This process, which E. Farino calls «resuscitation of the literary text», is always unpredictable, because it depends on the non-permanent component – the reader's personality, the system of his permanent (education, character, preferences) and non-permanent properties (mood, life situation at the time of reading the work, etc.). That is why with every new reading, even by the same person, we can talk about recreating a completely new picture of the world of the work, not to mention the multitude of readings by a lot of readers. It is also worth mentioning such a concept as «critical reading» related to the notion of «professional reader», that is, criticism. Most researchers agree that the picture of the world in reading the «professional reader» is more profound and multifaceted.

If we proceed from E. Farino's theoretical propositions, V. Belov's world is *ready*, which he himself calls «Vologda», but it is very difficult to determine the specific chronological gap in which events develop. In particular, in the story «Common Thing» the author subconsciously or consciously does not bind his work to any particular time: there are no references to historical events, dates or historical names. V. Belov's works, based on E. Farino's research, are *ready-made*, but not *explicit*, because we do not observe the «modeling of the world»: heroes could have prototypes, events were likely to occur.

Vologda is somewhat reminiscent of the «epic time» of Russian folklore – *proto-reality* [4; 10], also having a certain similar geographical area – Kiev-Moore in the epic and chronotope Vologda – Murmansk in the story «Common Thing» which is also looped and has its own a special atmosphere of nostalgia. Nostalgia is not explicit, not memoirs, but, nevertheless, palpable.

Also, scientists often define a literary text as «an adaptation of its meaning to the possible worlds of the recipient» [3; 29]. The alternative reality, which is the literary world, is open to co-creation. Not accidentally G.F. Hegel recognized that the work of art is entering into dialogue with every person before him, and Paul Valéry saw the life of any phenomenon of artistic creation in multiple metamorphoses, in the «thousand transformations and interpretations» that it is able to withstand [3; 34].

Vasily Belov's picture of the world is closely connected with the language of his characters: his characters speak a special dialect. The authors of the dictionary «The People's Word in V. Belov's Works» emphasize that «the writer's conscience does not allow him to abandon these ancient Russian words declared unpromising, which continue their life through the villages of the Russian North» [3; 50]. That is why Belov plays a significant role in character conversations, working as a conductor to the wonderful world of Northern Russian speech and helping to recreate the necessary color in every specific work.

The world picture is recognizable. The author can create it for each specific work or put the heroes of different works on one platform of the reality created by him.

Known literary method, which consists in the fact that the characters of various works living within the same picture of the world, can intersect with each other: to be acquaintances, relatives or even to switch from one plot to another plot. Since in real life, heroes are not closed within one of their «story-line», transitions of literary heroes from one work to another bring realism to a new level. It is also much easier for the author to work with an already worked-out character with a certain appearance and character, rather than creating a new one.

So, in the novel-river E. Zolya «Rugon-Makkary» the main characters of the novels were descendants of one family, in the series of O. Balzac's novels «Human Comedy» heroes often «roam» from one work to another.

In literary criticism of XX century, this phenomenon was called «writer's world», while researchers of XXI century expanded to the concept of «writer's universe». The writer's universe is correlated with the literary world of the work, in which new characters are placed in case the previous story was successful with the reader or, in the author's opinion, was only part of a larger work.

The birth of the concept of «writer's universe» is associated with the name of the famous English writer, poet, philologist, professor at Oxford University, best known as the author of the classic works of «high fantasy» by J. Tolkien [5; 20]. His works constitute the first author's universe, and thanks to a good elaboration of the world's picture, it is often borrowed to create alternative stories - this phenomenon was called «fanfiction». This is the genre of non-professional literary works created by their fans based on the story of the popular original: from the English. Fan fiction: fan - fan, fan, fan, fan; fiction - fiction [6; 28]. J. Tolkien created a new fantasy world, largely based on mythological subjects, filled it with various races, for each of which worked in detail and prescribed a history, genealogy, language. His laborious work led to the emergence of a new trend in literature - fantasy. It can be noted that in the works in the genre of fantasy or fantasy with the «made» world, the author's artistic picture is much brighter and more distinct, as the background for it is the existing reality (universes of the Strugatsky Brothers, Stephen King), whereas in the case of works in genre of realism, the artistic picture of the world is less distinct, but it nevertheless has a place to be.

Thus, in our opinion, a comparison of the literary world of the work and the picture of the writer's world is a comparison of the whole and its part. The «literary world» is a broader concept: it is meaningfully deeper, since it is the union of all the constituent parts of the work, and the «picture of the author's world» is a visual and atmospheric phenomenon that affects not only the characters, but also the space where events unfold through the prism of the author's vision.

The picture of the world is a kind of general impression, the image reproduced by the imagination after reading the work, and the interconnection of the literary world and the picture of the world is a very complex issue. According to Savelyeva, this is a mutually reversible process of interiorization and exteriorization. Under interiorization, the author understands as withdrawal inside, transformation of external objects, phenomena and events into thoughts, emotions are signs of the intellectual and psychic world, while exteriorization is the withdrawal of emotional states, thoughts from the inner self to the external environment, when they are materialized, are «signified» in elements of the picture of the world [3; 50].

The literary world corresponds to different elements of the linguistic reality. That is why the last basic coordinate of the literary world and the literary text is linguistic, it turns out to be the most hidden and original, providing and predetermining the incarnation of all the others.

References

- 1 Ткаченко Н. Человек счастлив, пока у него есть Родина / Н. Ткаченко // Дон. — Ростов н/Д., 1987. — № 10. — С. 142–148.
- 2 Белов В.И. Избранные произведения / В.И. Белов. — М.: Сов. писатель, 1987. — 271 с.
- 3 Савельева В.В. Художественный мир и художественный текст. — Алматы: Дайк-пресс, 1996. — 191 с.
- 4 Пузиков А.П. Эволюция сознания [Электронный ресурс] / А.П. Пузиков. — Калининград, 2010. — Режим доступа: <http://www.zovnet.ru/viewtopic.php?f=24&t=182#1>.
- 5 Гопман В.Л. Фэнтези // Краткая литературная энциклопедия терминов и понятий / В.Л. Гопман; под ред. А.Н. Николюкина. — М.: НПК «Интелвак», 2001. — С. 1161–1164.
- 6 Шагалова Е.Н. Самый новейший толковый словарь XXI века: около 1500 слов / Е.Н. Шагалова. — М.: АСТ, 2011. — 413 с.

К.Р. Нұрғали

В. Белов шығармашылығындағы көркемдік шындық: жазушының дүниетанымын көрсету ерекшелігі

Мақалада Василий Беловтың шығармаларындағы көркем әлемі «көркем әлем» мен «әлем бейнесі» түсініктерінің өзара қарым-қатынасы арқылы қосымша шындық ретінде қарастырылды. Автор «көркем әлем» тұжырымдамасын айқындайтын түрлі түсініктерді салыстырды. Жұмыста кейіпкерлер жүйесін талдауы, олардың сөйлеуі, жазушының жұмысының шығу тегін талдау арқылы В. Беловтың көркемдік әлемі айқындалды, соның негізінде оның көркем әлеміне жіктеу жасалған. Автор жазушының көркемдік әлемі мен тілдік көрінісінің өзара қатынасын белгілеу туралы тұжырымға келді.

Кілт сөздер: В. Белов, көркем әлем, қосымша шындық, әлем бейнесі, автордың дүниетанымы.

К.Р. Нұрғали

Художественная реальность в творчестве В. Белова: специфика отражения мировоззрения писателя

В статье исследован художественный мир в произведениях Василия Белова как вторичная реальность через соотношение понятий «художественный мир» и «картина мира». Автор сопоставляет различные концепции, раскрывающие понятие «художественный мир». В работе путем анализа системы персонажей, их речи, истоков творчества писателя раскрывается картина мира В. Белова, на основе чего дается классификация его художественного мира. Определены тонкие грани между такими схожими литературоведческими категориями, как писательский мир, литературный мир, картина мира, языковая картина мира. На основании этой дифференциации автор приходит к выводу о соотношении этих категорий в художественном мире стихотворных произведений Василия Белова.

Ключевые слова: В. Белов, художественный мир, вторичная реальность, картина мира, мировоззрение автора.

References

- 1 Tkachenko, N. (1987). Chelovek schastliv, poka u neho est Rodina [A Person is Happy as Long as He Has a Homeland]. *Don, 10*, 142–148. Rostov na Donu [in Russian].
- 2 Belov, V.I. (1987). *Izbrannye proizvedeniia* [Selected works]. Moscow: Sovetskii pisatel [in Russian].
- 3 Savelieva, V.V. (1996). *Khudozhestvennyi mir i khudozhestvennyi tekst* [Art World and Artistic text]. Almaty: Daik-press [in Russian].
- 4 Puzikov, A.P. (2010). *Evoliutsiia soznaniia* [Evolution of consciousness]. *zovnet.ru*. Retrieved from <http://www.zovnet.ru/viewtopic.php?f=24&t=182#1>. Kaliningrad [in Russian].
- 5 Gopman, V.L. (2001). *Fentezi* [Fantasy]. *Kratkaia literaturnaia entsiklopediia terminov i poniatii – A brief literary encyclopedia of terms and concepts*. Moscow: Intelvak [in Russian].
- 6 Shagalova, E.N. (2011). *Samyi noveishii tolkovyi slovar russkogo yazyka XXI veka: okolo 1500 slov* [The Newest Explanatory Dictionary of the Russian Language of XXI Century: about 1500 words]. Moscow: AST [in Russian].

Zh.A. Kaskataeva¹, Sh. Mazhitayeva¹, B. Khasenov¹, U.M. Bakhtikireeva²

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*

²*Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Russia
(E-mail: s_mazhit@mail.ru)*

Verbalization of the concepts «qonyr» and «sary» in Kazakh language

Recently there has been a great interest to color designation. The researchers deal with emotional-psychological, ethno-linguistic aspects of color, color designation. In the national consciousness of the Kazakhs a significant place is given to the symbolism of color. The system of color designations and color symbols is one of the basic codes in the traditional world view of any ethnos. The development of colors is closely related to the very perception of the world. The purpose of the article is to study the specifics of the national worldview on the example of the concepts of «brown» and «yellow» with the study of the information accumulated in them. Exploring the color naming mainly denotative meaning, it is impossible to display the richness of their semantic and stylistic hue. Therefore, speaking about color as a concept, we take into account not only its basic meaning, but the whole system of additional connotations, concepts, associations, variations, which form a kind of semantic field that displays the entire palette of hues of one color, in fact, is a concept of a color. By means of associative experiment specific features of the structure of these color concepts are revealed. Each language is characterized by a different number of color concepts. The authors conclude that the concept of «color» is a component of the language picture of the world, which presents the distinctive national-specific features of the mentality of a certain ethnic group.

Keywords: color designation, ethno-linguistic aspect, color symbols, the concepts, color values.

The spiritual treasure of every nation is its language. The Kazakh language is not only the richest, sounding, beautiful, but also recognized as a heritage of the great knowledge and science. And Kazakh people are most civilized persona of a high intelligence. Knowledge, attitudes, traditions, culture, national identity, and worldview is entrenched in a language. In the Kazakh ancient scripts modern concepts and notions in technology, science and medicine have been depicted long ago. If to take a color *қоңыр/qoñır* (brown) which is defined in science as a comparatively neutral color, in Kazakh culture *қоңыр тірлік/ qoñır tirlik* (ordinary lifestyle), *қоңыр шаруа/ qoñır şarwa* (daily chores), *қоңыр ән, саз, күй/ qoñır äñ, saz, küy* (a common song, music, playing melody). Every language serves as the main tool of information storage, education, processing, culture and tradition.

The Kazakh people have a different attitude towards color *сары/sarı* (yellow). *Sarı* is a sign of intelligence and wisdom, gratitude, patience: *Сабыр түбі – сары алтын/ Sabır tübi – sarı altın* (Patience is a plaster for all sores); *сарғайған жетер мұратқа/ sarğayğan jeter muratqa* (With time and patience the leaf of the mulberry becomes satin.). On the one hand, it symbolizes solace and hope; on the other, sorrow.

Studies in modern anthropocentric field have become one of the most important issues to investigate in correlation with language and nation, language and culture, language and thinking, language and psychology. Color categories and the role of language in color discrimination have attracted the attention of numerous Kazakh scholars in recent decades. The latest research in color categorization has focused on the mechanisms that are at the core of perceptual distinctions in natural languages. The expression of basic color categories, the linguistic semantics of color words, the cultural representation of color, and the extension of color meanings of great interest today. Color words and expressions with figurative meaning and lexemes with metaphorical meaning are exceptional in that they link language to mind, and culture to society. The significance of color words in that they have an objective description of the colorful world image and serve as the main category of folk culture, full of valuable and pragmatic connotations.

In modern linguistics, we often come across with the notion of concept as a forming element of the linguistic world image. Language connects people by concepts like a nation or ethnos (V.Maslova). The message produced by a native speaker is sometimes a unique sample of verbal communication and a specific conceptual system. The concept is a mental system. It denotes the fundamental mental entities realized in the linguistic continuum through the means of verbalization. Concepts consist of the summarized and categorized patterns of the knowledge of the world. This system comprises the individual worldview, or the picture of the world that represents the comprehension of the external reality from the point of view of any given individual and his or her conceptual image that underlies their cognition of the world. In every

concept, a person's knowledge and understanding of the world are intertwined with one another, and then the things which are recognized by the people become norms and common for all people and nation. Concepts include national knowledge, understanding of national identity in shaping the world's image. It belongs to a certain nation. It is impossible to imagine the culture of the nation without concept.

In Modern Linguistics, there are different approaches to define 'concepts'. Since its appearance the concept has been used along with meaning and notion and linguocultural features. While many scholars agree that, it has a wider meaning and requires a closer examination than other linguistic notions. If the concept is a unit of thinking process, the meaning is defined as a unit of semantic area of language. The meaning, moreover, as a part of the concept, set in a language by symbols due to the purpose of communication [1; 7].

In revealing a nature of the concept and the conceptual theory, the concept analysis plays a great role. The authors of the «Anthology Concept» fieldwork series offer a few stages in conceptual study.

The first stage is to analyze the lexical meaning and internal form of the concept representing the concept. The second stage — the concept repositories — defining synonymic lines of lexemes. The third stage is to describe the ways in which the concept is categorized in world language image. The fourth stage – to understand the conceptualization of the lexemes in figurative meaning, to examine conceptual metaphors and metonymy. The fifth stage – to study scenarios. Scenarios are the events taking place in time and space, its subject, object, purpose, condition, setting and time [1; 15, 16].

Therefore, the diversification of the contemporary conceptions of the notion of concept is caused by the structural complexity and the multiple-aspect nature of it. The main focus of the concept researchers is to highlight three areas. Yu.S. Stepanov and V.N. Teliya are the representatives of the first direction. According to them, concept is the product of human thought, the ideal phenomenon characteristic of and pertaining to the human cognition. Concepts are acquired, reconstructed, and realized in the given linguistic continuum with the help of the expressive means and the conceptual framework of the human cognition system. The representatives of the second direction are N.A. Arutyunova and her followers, T.V. Buligin, A.D. Shmelev, and others. They adhere to the notion that the concept is derived from the meaning of the word. Representatives of the third direction – E.K. Kubryakova and others strongly believe that the concept deals with no meaning, but the meaning people put into the word as a result of the communication and with their own personal experience. V. Maslova has collected these different opinions and names the following conceptual features: 1) this is the minimal unit of human experience in its ideal representation, verbalized with the help of a word and having a field structure; 2) these are the basic units for processing, storing and transferring knowledge; 3) the concept has moving boundaries and specific functions; 4) the concept is social, its associative field determines its pragmatics; 5) this is the main cell of culture.

Yu. Stepanov shows that the concept is three layered:

1. Actual or basic (active).
2. Historical (passive).
3. The original or etymological form (eg, the form) [2; 35].

According to the scholar, the main layer of the concept – is the one which is understandable for native speakers. For example, everyone understands the actual layer of *қоңыр/қоңыр* (brown) concept. *Қоңыр күз/Qoñır küz* (yellow autumn), *қоңыр тірлік/ qoñır tirlik* (ordinary lifestyle), *қоңыр домбыра/qoñır dombra* (a national musical instrument), etc. The yellow concept stands for feeling of a bitter annoyance, but also refer to a long period like *сарғая күту/sarğaya kütü* (to wait for a long time). In its broader sense, the word is the color between orange and green on the spectrum of visible light, associated with *май/may* (butter); *сары күз/sarı küz* (late autumn), *сары жамбас болу/ sarı jambas bolw* (a long illness); *сары жілік/ sarı jilik* (a middle-aged man); *сары қарын* (a middle-aged woman); *сары сіңір/sarı siñir* (elderly people), *сары уайым/ sarı wayım* (sorrow) and etc [3; 444, 445]. Yellow also stands for duration, distance: *сар(ы) жол/ sarı jol* (a long way), *сары аяз/ sarı ayaz* (a long frosty winter weather); *шүттей жас бала/ şitteı jas bala*, *сары ауыз/ sarı awız*, *сары қарын бала/ sarı qarın bala*; *сары мойын бала/ sarı moyın bala* (a teen, youngster); *сары уайым/ sarı uayım* (sorrow and troubles); *сары табан/ sarı taban* (hardy); *сары жұрт/ sarı jurt* (old, ancient location, etc).

Yellow in English phraseology renders mostly negative meaning. Yellow is a symbol of uncertainty, cowardice, disease: *yellow as a guinea* – as yellow as lemon (color of the face); *yellow streak* — the one who is apt to corruption, betrayal; *yellow rag* – a yellow newspaper; *yellow dog* – a coward man, etc.

As one can see, the role of this or that color for a given ethnos is to a certain extent reflected in their linguistic consciousness. It should be noted universal in the perception of color by representatives of differ-

ent ethnic groups. The researchers note the evolution of color perception on the example of brown. Thus, in the ancient Egyptians, the brown color symbolized life, since it was associated with the soil. Europeans still associate it with the feeling of their «roots», reliability and common sense. This color, together with yellow, is considered the safest color on the road. In some nations, brown color is close to black and dark, and accordingly harmonizes with the state of frustration and depression.

In the Arab-Muslim culture, it is considered very negative and was associated with decay and death. Black (dark) color in psychology in general is considered a symbol of denial and protest, it is not accidental that it was chosen by extreme liberals - from pirates to anarchists. Brown color is considered close to black in its aggressiveness, is not it because it has become «its» for the fascists: this is the color of the uniform of the Nazi storm troopers.

In Russian culture brown color is traditionally personified by poverty: until the 20th century, in the Russian language, the phraseology of the brown duck remained (brownish version of the rubbish), fixed, for example, in Ushakov's dictionary [4].

Only a certain social group can understand the second layer. As an example we can consider the following language units, language frames of the concept 'qoñır': 'Qoñır', a nickname of M. Auezov, 'Qoñır Jar' is a Magzhan's poem, etc.

The third layer is very familiar to a close group of researchers who deal with that problem, thus, this concept requires an etymological analysis. In our opinion, the origin of 'Qoñır' dates back to ancient Turkic 'kon' (sheep). 'Kon' and 'qoñır' are similar in connotative meanings. 'Kon', for example, is a symbol for modesty, moodiness, wealth. 'Qoñır' can be interpreted in a similar way.

Meanwhile scientists differentiate meaning, notion and concept from each other. It is known that the meaning of the word is divided into lexical and grammatical. The lexical meaning is «separating words from one another, and through which the word becomes unique. The lexical meaning is a specific meaning of every matter, phenomenon, action that is perceived by a community. It is the basis for other word-derivations» [5; 71]. And the grammatical meaning is «derived from the lexical meaning of the word». So grammatical meaning may be defined as the component of word-meaning recurrent in identical sets of individual forms of different words. By grammatical meaning we designate the meaning proper to sets of word-forms common to all words of a certain class [5; 72].

However, a word meaning is narrower than a concept. Scientists believe that a word meaning is only one part of the concept. According to B. Nurdauletova: 'To split the difference between the concept and word meaning one must to make the semantic and conceptual analysis'. The concept expressed by the use of a word in a context often diverges from its lexically encoded context-independent meaning: it may be more specific or more general (or a combination of both) than the lexical meaning. The semantic interpretation of the word is closely related with a conceptual analysis, but their results are mostly different. «Once A. Irgebayeva has noted»: If the first is responsible for constructing the semantic word structure and defining the denotative, signifying, connotative meanings of the word, the conceptual analysis is concentrated on a particular linguistic characters illustrated by generalized concepts, defining the nature of the symbol in a certain cognitive structure. Conceptual analysis begins with identifying research questions and choosing a sample or samples. Once chosen, the text must be coded into manageable content categories. The process of coding is basically one of selective reduction. By reducing the text to categories consisting of a word, set of words or phrases, the researcher can focus on, and code for, specific words or patterns that are indicative of the research question. If semantic analyzes explain and interpret the word, then conceptual analysis is aimed at recognizing the world» [6; 58]. V. Maslova also mentions the complexity of the concept and the word meaning, sets the example as follows: «... у союзом *и* или *но* вряд ли можно постулировать множества, но концепты, которые за ними стоят, достаточно ясны (содинение, противопоставление) ... (conjunctions and or but hardly one can postulate the meaning, but the concepts that are behind them are sufficiently clear (connection, opposition) ...)» [7; 37].

However, it should be noted that the lexical meaning of prepositions in English is, as a rule, relatively vague (to think of somebody, independent of somebody, some of the students). The lexical meaning of some prepositions is however comparatively distinct. However, in Kazakh language the grammatical meaning of prepositions prevail over lexical meaning. Prepositions form the field of concept. For example, кейін, шейін/ keyin, şeyin (later), the words can then be included in the concept of time. In this regard, E. Kubryakova points out «концепт не непосредственно возникает из значения слова, а является результатом столкновения значения слова с личным и народным опытом человека» (the concept comes from a collision of a word meaning with national experience of a man, it is not derived from a direct word

meaning) For example, 'qoñır' in the dictionary is defined as 1. Dark color between black and red. 2. Ауыс/Awıs (figurative). Жұтаң/Jutañ (scarce), жадай/jadow (exhausted). 3. Indifferent, unconditional, unfriendly. However, it does not give a full description of the word. This can be seen from a verbal-association experiment (at the end of the full article). For example, жуас/ jwas (modest), қарапайым/qarapayım (ordinary), аласа/alasa (low/small), биік емес/biik emes (not tall/high), құлаққа жағымды/qulaqqa jaǵımdı (mellifluous), Жүмекен/Jumeken and etc. Association groups can be of great help for a better understanding of a word, as well as a dictionary. Therefore, in modern linguistic researches, the meaning is being kept on the periphery and replaced by the concept.

The distinction between notion and concept is that the notion is the accumulation of things and phenomena in our real life, the concept is a system of national mentality. The concept is understood as a color by every nation. And we can not say the same thing when it comes to the concept. 'Qoñır' is a color and it has the other meanings that are understandable only to that nation. The notion is of typical feature, and the concept is of specific feature, it is a set of knowledge about that object. Not every notion can be a concept. When the notion becomes a subject of prose-proverbs, fiction and poetry, it is widely used in a large number of phraseological units it can be 'upgraded' to the concept.

A. Shayakhmetova notes that concepts is specified by universal and ideothetical features [8]. If the concept of national identity is similar and common to other nationalities, then the concept turns to universal. However, we should remember that each concept is a cultural heritage, which is unique by its geography, national crafts, and lifestyle. Scientists say that there is no culture without concepts. Because people are united as a nation by the concepts.

Our current goal is to collect the language units associated with the linguistic consciousness of the people through verbal-association experiments. Show the concept of 'Qoñır' by summarizing that experiment's results. Association experiment is one of the first projective methods which is based on assumption that uncontrolled associations are symbolic or direct projection of internal content of consciousness. This property makes possible to use association experiment to discover and describe affect complexes. There are 4 types of association experiments: pair associations; serial associations; verbal differentiation; free associations. We use a free type in our experiment. «Word association experiment reflects the subject's culture and life experience. A group of words found as a result of this experiment is called an associative field. The associative field of any lexical unit is associated with the linguistic image of the world. That's why the analysis of the associative field is a way to get rich knowledge of the world outlook, psychology, lifestyle, traditions» [9; 45]. The results of this approach have been compiled into the Russian Language Associative Dictionary. The distinctive feature of this dictionary is that the authors say: «В отличие от обычных словарей – толкового, орфографического, синонимического, словообразовательного и др., которые выступают в качестве беспристрастного зеркала состояния языка, ассоциативный словарь тоже служит «зеркалом», но уже не жизни языка в целом, а ментально-эмоционального состояния его среднего носителя в определенный исторический момент его жизни, а значит, жизни общества (It differs from other dictionaries (glossary, spelling, synonymic, semantic, and word-forming and others, which serve as a reflection of the language, the associative dictionary also functions as 'a mirror' of mental and emotional state of its middleman in the defined historical period, so the life of community) [10; 4].

The Arab revolution of 2011 took place all over the country, locally known as 'Qoñır tōñkeris' (brown revolution). In our experiment, 'Qoñır' stimulus has been described as «revolution, war». That is, in the associative experiment, along with the basic meaning of the word, associations arise from different political, historical and cultural situations on the basis of that word. «The association is an enforceable phenomenon between phenomena and objects based on personal, subjective experience of a person. Its peculiarity is the instantaneous expression of personal thinking created according to human experience» [11; 15].

At the same time, the associative field reflects the cultural background and knowledge accumulated by the nation for centuries. G.Gizdatov says: «The cumulative (preserving) function of language is manifested in the vocabulary of the associative field in the system of word-realities, aphorisms, words with a national-cultural component of meaning, the introduction of which into active use gives not a depleted and truncated representation, but a complete concept (in the cultural aspect of this concept) word-concept» [12; 30].

That is, the language speakers are brought up in a certain cultural environment. Since the person is a representative of one's culture, the national-cultural structures are reflected in the word associative field. In the experiment, most of the respondents wrote the following associations with the word 'Qoñır'. For example, 15 of all respondents mentioned a music band 'Qoñır'. When the students of the philological faculties were

polled we got different associations: The song of Magzhan '*Қоңыр жар*'/Qoñır jar, the poems of Magzhan, characters from Oralkhan's works «Darkhan», «Barhan», the nickname of Mukhtar Auezov, Atagul's '*Джаконда жанарындағы*/Djakonda janarındağı', '*Қоңыр*'/Qoñır, poem by Zhumeken. The field is dominated by the syntagmatic form of the associations (*қоңыр үй*/qoñır üy (a brown house), *қоңыр дала*/qoñır dala (brown steppes) and paradigmatic species (*салқындық*/salqındıq (aloofness), *дархандық*/darxandıq (generous nature), *момын*/momın (gentle), *қарапайым*/qarapayım (modest).

To compare 'Qoñır's associative field in other nations we need to study Academician Yu.Karaulov Associative Dictionary in Russian language published: *цвет 23* (color 23), *дом* (house), *крем* (cream), *медведь* (bear) 4, *пес* (a dog), *пиджак* (jacket), *шоколад* (chocolate) 3, *ботинок* (boots), *дипломат* (ambassador), *земля* (earth), *плащ* (coat), *скука* (dull), *черный* (black), *чума* (plague), *баширек* (shoe), *берет* (hat), *грязный* (dirty), *дерево* (a tree), *дерьмо* (crap), *загар* (sunburnt), *карандаш* (a pencil), *костюм* (suit), *нацист* (nacist), *неонацист* (neonacist), *плохой* (bad), *пол* (floor), *пудель* (poodle), *свитер* (sweater), *синий* (blue), *след* (footprint), *смех* (laughter), *теплый* (warm), *урод* (ugly), *фашизм* (fascism).

According to Yu.Karaulov, in Russian people's consciousness this word is often associated with as color with negative shades (bad, ugly, laughter and etc).

In German, the brown color symbolizes the Nazi movement.

The brown color is associated with fascism in Russian people's mind. It was caused by the German pilots wearing brown shirts and going to the front. The German chief pilot, the German pilot, put on the luggage that was in the wardrobe over his subjects. In the history it was common under the name of «brown plague».

G.Gizdatov believes that the concept can be extracted entirely through an associative field. Lexicographical definitions cannot provide with the full word meaning. The most complete description of the word is in the linguistic consciousness of the community. Linguistic consciousness is a part of the national consciousness that is seen through the language, the content of the cultural concepts, the psychological features stock. The linguistic consciousness of the nation is expressed through words, phrases, collocations, proverbs and sayings. As a result of the experiment, we tried to portray the concept of 'Qoñır' in the minds of the nation. But it does not show the fullness of the chosen concept, although it all goes to the associative field, but its conceptual field is much wider. Because the word 'qoñır' is widely used by the Kazakh poets-writers and gets different shades. 'Qoñır' served as a topic for a number of poems of such writers as G. Najmeden, G. Zhailybay and others.

So brown, just like red, yellow, green, blue, blue, acts as a reference word, around which a group of words denoting shades of brown are grouped: beige, bronze, brown, chestnut, coffee, olive, rusty, terracotta. If brown in the Russian language realizes a negative coloration, then konyr in Kazakh is intended to characterize soft tones, warmth, kindness, charm.

Kazakhs use Konyr when they want to emphasize the special softness and pleasantness of the described. There are no beating eyes, bright colors. That is why they paint a breeze in the heat of the breeze (*қоңыр жел*), a soft warm night (*қоңыржай кеш*), a pleasant and joyful autumn (*қоңыр күз*). Pleasant sound of dombra or kobyz (Koshir kyi, Koshir saz), soft voice of the singer's voice (Koshyr daiys), lyrical songs (Koshir) — all this is surely painted by the Kazakhs in brown color. This color is chamberiness itself, something intimate, when a person remains alone with his innermost thoughts and desires.

But the brown color means not only the color of the night, the autumn time, the timbre of the singer, but also is used in the meanings «swarthy», «poor», «cool», «cold» (meet), «cold, cool attitude», «poor, poor».

But 'Sarı' color is a sign of intelligence, gratitude, calmness: *Сабыр түбі – сары алтын*/Sabır tübi – sarı altın (Patience is a plaster for all sores); *сарғайған жетер мұратқа*/sarğayğan jeter muratqa (With time and patience the leaf of the mulberry becomes satin.), stands for comfort and hope and sorrow as well: *сары уайым*/sarı wayım (sorrow); duration: *сарғая күту*/sarğaya kütü (to wait for a long time), in its broader meaning: *сары дала*/sarı dala (old location) is used [13; 1457].

In short, the concept is an idea that is applied to all objects in a group. It is the way people see and understand something. The name used to identify a concept (the concept's label) is a «term». The concept is an abstract idea representing the fundamental characteristics of what it represents. Concepts arise as abstractions or generalisations from experience or the result of a transformation of existing. The concept is a key element of culture, it is broader than meaning and notion. Not every notion can be a concept. When the notion becomes a subject of prose-proverbs, fiction and poetry, it is widely used in a large number of phraseological units it can be 'upgraded' to the concept. We attempted to prove that by analyzing two colors 'qoñır' (brown) and 'sarı' (yellow).

References

- 1 Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стренина. — М.: Гнозис, 2007. — 512 с.
- 2 Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. — М.: Языки русской культуры, 1997. — 235 с.
- 3 Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі / І.Кеңесбаев. — Алматы: Ғылым, 1977. — 711 б.
- 4 Толковый словарь русского языка / под ред. Д.Н. Ушакова [Электронный ресурс]. — 1935–1940. — Режим доступа: <http://ushakov-online.ru>.
- 5 Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы: оқулық. — Алматы: Дәуір, 2003. — 242 б.
- 6 Нұрдаулетова Б.И. Когнитивтік лингвистика: оқулық / Б.И. Нұрдаулетова. — Алматы: Қазақстан Республикасы Жоғары оқу орындарының қауымдастығы, 2011. — 312 б.
- 7 Маслова В.А. Когнитивная лингвистика / В.А. Маслова. — Минск: Тетра Системс, 2005. — 256 с.
- 8 Шаяхметова А. Языковое сознание и особенности его проявления у представителей русского и казахского этносов (социолингвистический и психолингвистический аспекты): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 – «Русский язык» / А. Шаяхметова. — Алматы, 2007. — 130 с.
- 9 Мәмбетова М. Ассоциативтік эксперимент психолінгвистикадағы негізгі әдіс ретінде / М. Мәмбетова // Абай институтының хабаршысы. — 2011. — № 1 (7). — 43–48-б.
- 10 Караулов Ю.Н. Русский ассоциативный словарь: [в 6-х т.] / Ю.Н. Караулов, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов, Н.В. Уфимцева, Г.А. Черкасова. — М.: АСТ; Астрель, 1994–1998. — 782 с.
- 11 Аитова Н. Түс-түстер семантикасының когнитивтік құрылымы: филол. ғыл. канд. дис. ... автореф. 10.02.02 – «Қазақ тілі» / Н. Аитова. — Алматы, 2003. — 29 б.
- 12 Гиздатов Г.Г. Ассоциативные поля в русском и казахском языках / Г.Г. Гиздатов. — Алматы: РНК, 1997. — 132 с.
- 13 Мажитаева Ш. Семантика цвета в казахском языке: лингвокультурологический аспект / Ш. Мажитаева, Ж. Каскатаева, Н. Хан // European Researcher. — 2013. — Вып. (50). — № 5–3. С. 1454–1458.

Ж.А. Каскатаева, Ш. Мажитаева, Б. Хасенов, У.М. Бахтикиреева

Қазақ тіліндегі «қоңыр» және «сары» концептілерінің вербалдануы

Соңғы кезде түр-түс атауларына деген үлкен қызығушылық байқалады. Зерттеушілер түсті, түр-түс атауларын эмоционалды-психологиялық, этнолингвистикалық тұрғыдан қарастыруда. Қазақ халқының ұлттық санасында түстің символикасына маңызды орын беріледі. Түр-түс атаулары мен түстер символының жүйесі кез келген этностың ұлттық дүниетанымын қалыптастырушы негіздердің бірі болып саналады. Түр-түс атауларының дамуы дүниетаныммен тығыз байланысты. Мақаланың мақсаты «қоңыр» және «сары» концептілерінің негізінде оларға жинақталған ақпаратпен қоса, ұлттық дүниетаным ерекшеліктерін зерттеу болып табылады. Түр-түс атауларының негізгі, денотативтік мағынасында олардың беретін барлық семантикалық мағыналары мен стилистикалық реңктерін толық көрсету мүмкін емес. Сондықтан түр-түс концептісін қарастыру барысында авторлар олардың негізгі мағынасын ғана емес, сонымен қатар өзіндік мағыналық өріс құрайтын қосымша коннотациялары мен ұғымдарының, варианттарының (нұсқаларының), ассоциацияларының толық жүйесін негізге алуымыз керек. Мақалада халықтың тілдік санасындағы аталған концептілермен байланысты пайда болған тілдік бірліктер ассоциативті эксперимент арқылы жинақталып, олардың қолданыс ерекшеліктері анықталады. Авторлар түр-түс концептісі әр этностың ұлттық ерекшеліктерін бойына жинақтаған әлемнің тілдік бейнесін құрайтын компонент екендігі туралы қорытынды жасайды.

Кілт сөздер: түр-түс атаулары, этнолингвистикалық қыры, түстің символикасы, концепт, түр-түстердің маңызы.

Ж.А. Каскатаева, Ш. Мажитаева, Б. Хасенов, У.М. Бахтикиреева

Вербализация концептов «коричневый» и «желтый» в казахском языке

В последнее время проявляется большой интерес к цветообозначению. Исследователи рассматривают эмоционально-психологические, этнолингвистические аспекты цвета, цветообозначения. В национальном сознании казахов значительное место отводится символическому цвету. Система цветообозначений и цветовых символов является одним из основополагающих кодов в традиционном мировосприятии любого этноса. Развитие цветообозначений тесно связано с самим восприятием мира. Целью статьи является исследование специфики национального мировоззрения на примере концептов «коричневый» и «желтый» с изучением аккумулированной в них информации. Исследуя цветоименования, в основном в денотативном значении, невозможно отобразить богатство их семантических и стилистических оттенков. Поэтому, говоря о цвете как о концепте, авторы учитывают не только его

основное значение, но и целую систему дополнительных коннотаций, понятий, ассоциаций, вариаций, которые образуют своеобразное смысловое поле, отображающее всю палитру оттенков одного цвета, по сути, являющееся концептом того или иного цвета. С помощью ассоциативного эксперимента выявлены специфические черты устройства данных цветовых концептов. Для каждого языка характерно разное количество цветовых концептов. Авторами сделан вывод о том, что концепт «цвет» – это компонент языковой картины мира, в котором представлены отличительные национально-специфические особенности менталитета определённого этноса.

Ключевые слова: цветообозначение, этнолингвистический аспект, цветовые символы, концепты, значения цвета.

References

- 1 Karasik, V.I. (Eds.). (2007). *Antolohiia kontseptov [Antology of concepts]*. Moscow: Hnozis [in Russian].
- 2 Stepanov, Yu.S. (1997). *Konstanty. Slovar russkoi kultury [Constants. Dictionary of Russian culture]*. Moscow: Yazyki russkoi kultury [in Russian].
- 3 Kenesbaev, I. (1977). *Kazak tilinin frazeolohiialyk sozdihi [Phraseological dictionary of the Kazakh language]*. Almaty: Hylm [in Kazakh].
- 4 Ushakov, D.N. (Eds.). (1935–1940). *Tolkovyi slovar russkogo yazyka [Explanatory dictionary of the Russian language]*. *ushakov-online.ru*. Retrieved from <http://ushakov-online.ru> [in Russian].
- 5 *Kazirhi kazak tilinin leksikolohiiasy men frazeolohiiasy* (2003) [*Lexicology and phraseology of the modern Kazakh language*]. Almaty: Daur [in Kazakh].
- 6 Nurdauletova, B.I. (2011). *Kognitivik linhvistika [Cognitive linguistics]*. Almaty: Kazakstan Respublikasy zhohary oku oryndarynyn kaumdastyhy [in Kazakh].
- 7 Maslova, V.A. (2005). *Kognitivnaia linhvistika [Cognitive linguistics]*. Minsk: Tetra Systems [in Russian].
- 8 Shayahmetova, A. (2007). *Yazykovoe soznanie i osobennosti eho proiavleniia u predstavitelei russkogo i kazakskogo etnosov (sotsiolinhvisticheskii i psikhlinhvisticheskii aspekty) [Linguistic consciousness and features of its manifestation in representatives of the Russian and Kazakh ethnic groups (sociolinguistic and psycholinguistic aspects)]*. *Candidate's thesis*. Almaty [in Russian].
- 9 Mambetova, M. (2011). *Assotsiativtik eksperiment psikhlinhvistikadahy nehizhi adis retinde [Associative experiment as the main method in psycholinguistics]*. *Abai institutynyn khabarshysy – Bulletin of Abai Institute*, 1(7), 43–48 [in Kazakh].
- 10 Karaulov, Yu.N., Sorokin, Yu.A., Tarasov, E.F., Ufimceva, N.V., & Cherkasova, G.A. (1994–1998). *Russkii assotsiativnii slovar [Russian associative dictionary]*. Moscow: AST; Astrel [in Russian].
- 11 Aitova, N. (2003). *Tus-tuster semantikasynyn kognitivtik kurylymy [Cognitive structure of color semantics]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Almaty [in Kazakh].
- 12 Gizdatov, G.G. (1997). *Assotsiativnye polia v russkom i kazakhskom yazykakh [Associative fields in Russian and Kazakh languages]*. Almaty: RNK [in Russian].
- 13 Mazhitayeva, Sh., Kaskataeva, Zh., & Khan, N. (2013). *Semantika tsveta v kazakhskom yazyke: linhvokulturolohicheskii aspekt [Colour Semantics in the Kazakh language: Linguo-Cultural aspect]*. *European Researcher, Issue (50), No. 5–3*, 1454–1458 [in Russian].

А.Т. Жумсакбаев

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: aman.zhumsakbaev.91@mail.ru)*

Чехов и казахская литература

Произведения А.П. Чехова сыграли в истории мировой литературы огромную поворотную роль. Его творчество сложилось в уникальную художественную систему, которая определила собой пути будущего развития не только драматургии и театра, но и всей мировой литературы в целом. Однако вопрос о влиянии творчества Чехова на казахскую литературу еще не разработан, он сложен, требует глубокого и тонкого подхода, всестороннего изучения. Повышенный интерес к А.П. Чехову, ощущение переходности, рубежности эпохи, свойственное произведениям русского классика, нашли отклик в творчестве многих писателей. Несмотря на появление большого количества научных трудов, посвященных творчеству А.П. Чехова, а также на интенсивное развитие чеховедения, в современном литературоведении неразработанной остается проблема взаимодействия и связей разных национальных литератур. В данной статье рассмотрено взаимодействие казахских авторов с чеховской традицией на новом этапе изучения. Эффективность выявления некоторых важнейших особенностей поэтики казахской литературы через художественную ретроспекцию — обращение к традициям А.П. Чехова — обуславливает актуальность настоящего исследования. Работа опирается на монографии академика Рымгали Нургали, а также на научные исследования и статьи писателя М.О. Ауэзова.

Ключевые слова: А.П. Чехов, литературная связь, казахско-русские литературные связи, казахская литература, чеховские традиции.

Любая литература завоевывает интерес, укрепляется, достигает своего совершенства благодаря литературным взаимосвязям. Литературная связь — это необходимый аспект художественного генезиса, литературного процесса, обмен духовных связей, отношений, соприкосновений в истории мировой литературы. Другими словами, литература не может оставаться в стороне от процесса интеграции — взаимопроникновения и взаимообогащения национальных литератур. Отмечая важность литературных связей, академик Рымгали Нургали писал: «Ни в одну эпоху ни одна литература не развивалась только в рамках своей национальной литературы. Зарождаясь на родной земле, она достигает своего расцвета, только приобщаясь и обогащаясь передовыми образцами, сокровищницами литературы других народов» [1; 123].

Изучение казахско-русских литературных связей позволяет понять общие закономерности литературного процесса в Казахстане, а также проанализировать опыт русской реалистической литературы и роль многих выдающихся ее писателей в становлении и развитии казахской национальной литературы. Взаимоотношения этих литератур были интенсивными, длительными и эффективными.

Со второй половины XIX века казахская литература начинает вбирать в себя мировую художественную традицию. Это было время переводов произведений Золотого века русской литературы. М.О. Ауэзов отмечал: «Перевод на казахский язык передовых образцов русской и мировой литературы благоприятно способствовал развитию казахской литературы. Каждый казахский писатель через русскую литературу постигает человеческую природу, его жизненную ношу, характер, сложную диалектику души. Поэтому русскую литературу называют наставником, воспитывающим в человеке благонравие и стремление к красоте» [1; 125]. Так, художественный перевод стал одним из главнейших факторов сближения и взаимодействия двух литератур.

Основоположителем казахско-русских литературных связей является Абай Кунанбаев. Абаетовы отмечают огромную заслугу великого писателя в приобщении казахской литературы к мировой художественной традиции и русской культуре. Абай перевел на казахский язык семь отрывков из романа в стихах «Евгений Онегин» А.С. Пушкина, более трех десятков стихотворений М.Ю. Лермонтова, басни И.А. Крылова, а также стихи Байрона, Шиллера, Гете, Мицкевича. Р. Хайруллин так писал о переводческом мастерстве Абая: «Переводы Абая стали образцом перевода классиков русской литературы. Можно считать, что Абай впервые представил художественный перевод как искусство» [1; 123, 124].

Продолжая дело Абая, Ы. Алтынсарин, А. Букейханов, А. Байтурсинов, Ш. Кудайбердиев, М. Жумабаев, Ж. Аймауытов и другие казахские талантливые деятели культуры использовали самый сильный инструмент в деле повышения культуры родного народа – художественный перевод.

Главной причиной частого обращения казахских писателей к русской литературе является ее гуманизм, который носил просветительский характер. Литературоведы Ж.К. Смагулов и Ж.А. Кенжебекова отмечают: «Демократические, прогрессивные взгляды, а в некоторых произведениях и революционные демократические идеи, интернациональный характер, политическое направление, призывающее к нравственности, добродетели, свободе и равенству в сочинениях, переведенных с русского на казахский язык, оказали непомерное влияние на развитие наших неокрепших сознаний» [2; 275].

Безусловно, творчество таких мастеров слова, как А.С. Пушкин, М.Ю. Лермонтов, И.А. Крылов, И.С. Тургенев, Н.В. Гоголь обогащает эстетику и мировоззрение, зарождает гражданское чувство и духовный поиск. В плеяде этих писателей, имевших огромное влияние на казахскую литературу, входит и Антон Павлович Чехов.

Антон Павлович Чехов – великий русский писатель и драматург, классик мировой литературы. Его произведения переведены на более чем 100 языков, а знаменитые драматические пьесы «Чайка», «Вишневый сад», «Три сестры» уже много лет идут на подмостках театров по всему миру. До сих пор в литературоведческой среде ведутся жаркие споры о феномене Чехова. Кто он? Новатор, мастер детали, тонкий психолог, гениальный мыслитель-провидец. В одном все согласны: его произведения актуальны и поныне, потому что для каждого из нас существует свой Чехов. М.О. Ауэзов так писал: «Я читаю и перечитываю его книги, напоенные удивительной душевной красотой писателя, глубоко поэтичные по своему художественному строю, и, может быть, поэтому мне Чехов представляется светлой вершиной, озаренной утренним солнцем... Восхищенными взорами тянутся к ней люди разных народов» [3; 480].

Известный казахский ученый, педагог Ш. К. Сатпаева в своей книге «Веяние времени» замечает: «Чехов писал о жизни, о людях, не повышая голоса, не прибегая к гиперболическим обобщениям, к карикатуре. Ему свойственна сдержанность. Но читатель всегда чувствует большое сердце писателя, страдающего от уродливых сторон действительности, думающего о судьбе обездоленных» [4; 404].

Впервые казахские читатели познакомились с творчеством А.П. Чехова еще в десятилетия XX века. В первом казахском журнале демократического направления «Айқап» был напечатан перевод А. Баржакина чеховского рассказа «Грач». В 1915 году был опубликован рассказ «Хамелеон» в переводе А. Бокейхана.

На тот момент казахская интеллигенция ставила целью не только развитие национальной литературы путем переводов сочинений великих русских классиков, но и собственное обучение, совершенствование. Другими словами, перевод был своеобразным инструментом донесения актуальных мыслей и переполюсованных их чувств. Произведения Чехова не были исключением. Ш.К. Сатпаева пишет: «Талантливый писатель и педагог, один из видных представителей критического реализма в казахской литературе начала XX века И. Кубеев в своей непримиримой борьбе против темноты и невежества отсталого казахского аула использовал произведения Чехова, устно распространяя их» [4; 403].

После Октябрьской социалистической революции в казахской литературе усилилась тенденция к взаимному сближению и к всестороннему укреплению сотрудничества с другими национальными литературами народов СССР. И все же среди переводов на казахский язык преобладают переводы произведений русской классической литературы. Творчество Чехова не могло не привлечь внимание маститых художников казахской советской литературы — Б. Майлина, С. Сейфуллина, Г. Мусрепова и, конечно же, М. Ауэзова. Один из первых рассказов Чехова «Белолобый» был мастерски переведен им на казахский язык. Великое чеховское наследие стало подлинно всенародным достоянием.

Известный литературовед Н.И. Конрад, отмечая роль художественного перевода в развитии литературы всех народов, писал: «Главным орудием проникновения одной литературы в другую является, конечно, перевод. Но переводчик далеко не только «посредник». Воссоздание на своем языке литературного произведения, написанного на другом языке, всегда есть акт творчества. Появление перевода представляет в той или иной степени обогащение собственной литературы. Литературное произведение возникает в орбите своего языка, неотрывно от него; уже само появление произведений другой литературы на языке данной страны вводит их в орбиту литературы этой страны» [1; 123].

Русско-казахские литературные связи были весьма многообразны. Художественный перевод был не единственным проявлением этих тесных отношений. Так, под непосредственным влиянием прогрессивной русской классики в казахской литературе формировались новые жанры, расширялись традиционные представления о тематике, рождались новые типы литературных героев.

Творчество А.П. Чехова оказало несомненное воздействие на развитие жанра рассказа в казахской литературе. Художественный опыт Чехова-рассказчика привлек внимание Б. Майлина. Об этом пишет Ш.К. Сатпаева: «Будучи еще учеником медресе в Уфе, Б. Майлин зачитывался замечательными новеллами Чехова. По свидетельству близко знавших прозаика людей, Чехов был его любимым писателем. Один из первых мастеров казахской художественной прозы, Б. Майлин в некоторых своих рассказах и повестях как бы выступает продолжателем традиций Чехова, пронизывая повествование тонкой иронией и мягким юмором, грустной улыбкой» [4; 404].

Читал и перечитывал произведения А.П. Чехова и другой мастер казахской литературы – Г. Мусрепов. З.С. Кедрин в своей книге пишет: «Габит Мусрепов – один из самых собранных композиционно и «выработанных» стилистически казахских писателей. Стиль произведений Г. Мусрепова всегда характеризовался изящной законченностью» [5; 23].

Композиционная стройность, рафинированность, лаконичность стиля, создание сценических миниатюр дают основание говорить о нем как о приверженце строгой школы русской классической литературы. В его произведениях проскальзывает чеховская манера письма. Общеизвестно, что Г. Мусрепов в известной степени развивал традиции Чехова в казахской прозе и литературе. С.А. Ашимханова утверждает: «Одним из серьезных учителей Габита Мусрепова на протяжении всей его творческой деятельности был А.П. Чехов. Чеховский лаконизм, особые функции подтекста, новеллистичность повествования оказали серьезное влияние на структуру и содержание мусреповского художественного текста» [6; 195].

На новую ступень развития поднял жанр рассказа выдающийся писатель М.О. Ауэзов. Он открыл новые темы в казахской литературе, наполнил свои произведения жизненным содержанием, которые требовали других изобразительных средств. Его хорошее известное всем произведение «Серый лютый» («Коксерек») перекликается с повестями Джека Лондона «Белый клык», Л.Н. Толстого «Холстомер» и, конечно же, рассказами А.П. Чехова «Белолобый», «Каштанка». Он не раз повторял: «Повесть-рассказ «Серый лютый» написана в том же ряду, что и рассказы Джека Лондона, Чехова, Толстого в том смысле, что я тоже пытался показать «психологию» повадки животного» [7; 86].

Мастер психологического анализа Мухтар Ауэзов помещает в рассказ-символ «Серый лютый» общественные и личные проблемы, дает нравственную оценку героям. Не последнюю роль играет совокупность изобразительных средств, которые прекрасно воссоздают фон событий. Под влиянием классиков (в том числе и Чехова) создается новый, неожиданный по форме и содержанию рассказ.

Также под воздействием русской классики в казахской литературе разрабатываются новые, актуальные общечеловеческие нравственные проблемы. Например, одной из таких проблем является судьба «маленького человека». «Маленький человек» – тип литературного героя, который возник в русской литературе с появлением реализма, то есть в середине первой половины XIX века. Первым образом маленького человека стал Самсон Вырин из повести А.С. Пушкина «Станционный смотритель». Маленький человек А.С. Пушкина – это личность, не отличающаяся какими-либо выдающимися чертами. Его социальный статус невысок, он не противопоставлен обществу, а занимает в нем положенное незначительное место. Нарратором является такой же простой, незатейливый рассказчик – маленьким человеком, который достоверно передает простой быт.

Традиции Пушкина продолжили Н.В. Гоголь и Ф.М. Достоевский. Гоголь в цикле «Петербургских повестей» («Нос», «Невский проспект», «Записки сумасшедшего», «Портрет» и «Шинель») рисует жизнь и быт обычного, мелкого человека, акцентируя внимание на его большие проблемы. Человек и нечеловеческие условия его общественного бытия – вот главный конфликт, лежащий в основе темы гоголевского «маленького человека».

«Униженные и оскорбленные» были излюбленными героями в произведениях Ф.М. Достоевского. Однако «маленький человек» у него заметно отличается от предыдущих: он не хочет смиренно подчиняться обстоятельствам. Сонечка Мармеладова, сестра Раскольникова Дуня, сам Мармеладов, Макар Деушкин и другие – все они проникнуты протестом против социальной несправедливости. Противоречия в душе маленького человека – вот на чем заостряет свое внимание Достоевский.

Таким образом, Чехов был далеко не первым и не единственным, кто в своих произведениях развивал эту тему. Однако в его рассказах маленький человек неоднозначно переосмыслен. В первую очередь, маленький человек у Чехова очень разный. Чеховский тип может варьироваться: от смешного и ничтожного (герой Червяков в рассказе «Смерть чиновника») до доброго и честного, но незадачливого «вечного студента» (Петя Трофимов из «Вишневого сада»).

Переосмыслена Чеховым и роль маленького человека в окружающем его мире. Он не оскорблен, не обижен, порой даже проявляет настойчивость и агрессию к окружающим его людям (часто эти попытки неудачны и комичны). Однако каждый «маленький герой» А.П. Чехова становится заложником собственных мыслей. Он не может совладать с собой и своей жизнью, не может показать свое «Я». Другими словами, чеховский «маленький человек» имеет свою душу, свои желания и даже способности, которые он так и не смог реализовать.

Если раньше маленький человек вызывал жалость и эмпатию, то после чеховской подачи читатель не сочувствует герою из-за отрицательных качеств, которые в нем заложены. Чехов нигде не позволяет себе морализировать – он просто рисует жизнь, но лаконичное повествование прекрасно передает все, что хотел бы сказать автор. Такое новое освещение этого образа делает его более выразительным и заставляет еще раз задуматься над его сущностью.

Известный казахский драматург Дулат Исабеков подхватывает проблему «маленького человека». Бакытжан Канапьянов в «Литературной газете» пишет: «С самых первых своих произведений Дулат Исабеков был и остаётся верен одной теме. Это тема и образ «маленького человека», волею ряда житейских обстоятельств вовлечённого в стихию непредсказуемой жизни. Той самой жизни, которая всегда и везде существует вне принципов логарифмической линейки. А точнее, сам писатель, в силу большого таланта, воспрепятствует тому стереотипу мышления, который на корню уничтожает своеобразие, непосредственность и первородность художественного замысла. Это аксиома. И по Антону Чехову, и по Василию Шукшину, и по Фазилу Искандеру, и по Дулату Исабекову. Всех их объединяет действительно маленький человек...» [8; 13].

Влияние А.П. Чехова на казахскую литературу велико. Его произведения сыграли немаловажную роль в межкультурной коммуникации казахского и русского народов. Чеховские традиции будут всегда актуальны, так как им далеко вперед были угаданы наши настроения, мотивы, идеи, нравственные и эстетические искания.

Список литературы

- 1 Абдуллаева Ж.Т. Из истории литературных связей / Ж.Т. Абдуллаева // Европейская наука и технологии. — Висбаден: Учебный центр «Родник № 5», 2012. — С. 122–126.
- 2 Смагулов Ж.К. Развитие казахско-русских литературных отношений: Л.Н. Толстой и Ш. Кудайбердиев / Ж.К. Смагулов, Ж.А. Кенжебекова // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. — М.: Институт стратегических исследований, 2015. — № 2–1. — С. 274–279.
- 3 Ауэзов М.О. Светлая вершина русской литературы / М.О. Ауэзов // Собрание сочинений: [в 5 т.]. — Т. 5. — М.: Худож. лит., 1981. — С. 478–480.
- 4 Сатпаева Ш.К. Его имя дорого навеки / Ш.К. Сатпаева / Веяние времени. Статьи. — Т. IV — Астана: Елорда, 2012. — С. 403–405.
- 5 Кедрина З.С. Из живого источника: очерки советской казахской литературы / З.С. Кедрина. — Алма-Ата: Жазушы, 1966. — 432 с.
- 6 Ашимханова С.А. Чеховские традиции в прозе Габита Мусрепова // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по материалам V Междунар. науч.-практ. конф. — Новосибирск: СибАК, 2011. — С. 194–198.
- 7 Ауэзов М.О. Собрание сочинений: [в 5 т.]. — Т. 4. / М.О. Ауэзов. — М.: Худож. лит., 1975. — 694 с.
- 8 Канапьянов Б. Звезда над аулом большая / Б. Канапьянов // Литературная газета. — 2016. — № 7. — С. 13.

А.Т. Жумсакбаев

Чехов және қазақ әдебиеті

А.П. Чехов шығармалары әлемдік әдебиет тарихында үлкен рөл атқарды. Оның шығармашылығы драма мен театрдың ғана емес, жалпы әлемдік әдебиеттің болашақ даму жолын анықтайтын бірегей көркемдік жүйеге айналды. Алайда Чехов шығармашылығының қазақ әдебиетіне әсері туралы мәселе

әлі зерттелмеген, ол күрделі, терең және нәзік көзқарас пен жан-жақты зерттеуді талап етеді. А.П. Чеховқа қызығушылықтың жоғарлығы, өтпелі сезім, орыс классикасының еңбектеріне тән дәуірдің шекарасы көптеген жазушылардың жұмысында орын тапты. А.П. Чехов шығармашылығына арналған көптеген ғылыми жұмыстардың пайда болуына, сондай-ақ қазіргі заманғы әдеби сын тұрғысынан чеховтану зерттеушілерінің қарқынды дамуына қарамастан, әртүрлі ұлттық әдебиеттердің өзара қарым-қатынасы мен байланыстары мәселесі зерттелмей қала береді. Бұл мақалада қазақ авторларының Чехов дәстүрімен әрекеттесуінің жаңа сатысының дамуы қарастырылды. Қазақ әдебиетінің поэзиясының көркемдік ретроспективасы арқылы белгілі бір ерекшеліктерін анықтау тиімділігі — А.П. Чехов дәстүрлеріне жүгіну — бұл зерттеудің өзектілігін анықтайды. Жұмыс академик Рымғали Нұрғалидің монографияларына, сондай-ақ М.О. Әуезов ғылыми зерттеулері мен мақалаларына негізделеді.

Кілт сөздер: А.П. Чехов, әдеби байланыс, қазақ-орыс әдеби байланыстары, қазақ әдебиеті, чеховтық дәстүр.

A.T. Zhumsakbayev

Chekhov and Kazakh literature

Works of A.P. Chekhov played a huge turning role in the history of world literature. His creation has developed into a unique art system, which has determined the ways of the future development of not only drama and theater, but also the world literature as a whole. However, the question of the effect of Chekhov's creativity on Kazakh literature has not yet been developed; it is intricate problem that requires a deep and subtle approach, and a comprehensive scrutiny. Increased interest in A.P. Chekhov, the feeling of transitivity, the boundary of the epoch, inherent features of the works of Russian classic found a response in creation of many writers. Despite the appearance of a large number of scientific works devoted to the works of A.P. Chekhov, as well as the intensive development of Chekhov studies, in modern literary criticism the problem of interaction and connections of different national literatures remains open. This article discusses the interaction of Kazakh authors with the Chekhov's tradition at the new stage of research. The efficiency of identifying some key aspects of the poetics of Kazakh literature through art retrospection — an appeal to the traditions of A.P. Chekhov - controls the relevance of this investigation. The work is based on the monographs of Academician Rymgali Nurgali, as well as on scientific works of the writer M.O. Auezov.

Keywords: A.P. Chekhov, literary communication, Kazakh-Russian literary relations, Kazakh literature, Chekhov's traditions.

References

- 1 Abdullaeva, Zh.T. (2012). Iz istorii literaturnykh svyazei [From the history of literary connections]. *Evropeiskaia nauka i tekhnologii – European science and technology*, 122–126. Visbaden: Uchebnyi tsentr «Rodnik No. 5» [in Russian].
- 2 Smagulov, Zh.K., & Kenzhebekova, Zh.A. (2015). Razvitie kazakhsko-russkikh literaturnykh otnoshenii: L.N. Tolstoi i Sh. Kudaiberdiev [Development of Kazakh-Russian literary relations: L.N. Tolstoy and Sh. Kudaiberdiev]. *Aktualnye problemy humanitarnykh i estestvennykh nauk – Actual problems of Humanities and natural Sciences*, 2–1, 274–279. Moscow: Institut stratezhicheskikh issledovaniy [in Russian].
- 3 Auezov, M.O. (1981). *Svetlaia vershina russkoi literatury [The bright peak of Russian literature]*. (Vol. 1-5; Vol. 5). Moscow: Hudozhestvennaia literatura [in Russian].
- 4 Satpaeva, Sh.K. (2012). *Eho imia doroho naveki [His name is dear forever]*. Astana: Elorda [in Russian].
- 5 Kedrina, Z.S. (1966). *Iz zhivoho istochnika: ocherki sovetskoi kazakhskoi literatury [From a living source: essays of soviet kazakh literature]*. Alma-Ata: Zhazushy [in Russian].
- 6 Ashimhanova, S.A. (2011). *Chekhovskie traditsii v proze Habita Musrepova [Chekhov's traditions in prose of Gabit Musrepov]*. Novosibirsk: SibAK [in Russian].
- 7 Auezov, M.O. (1975). *Sobranie sochinenii [Collection of works]*. (Vol. 1-5; Vol. 4). Moscow: Hudozhestvennaia literatura [in Russian].
- 8 Kanap'yanov, B. (2016). Zvezda nad aulom bolshaia [The star above the aul is big]. *Literaturnaia hazeta – Literary newspaper*, 7, 13 [in Russian].

Н. Цингерова

*Университет им. Я.А. Коменского, Братислава, Словакия
(E-mail: nina.cingerova@uniba.sk)*

Дискурс и дискурсы. К вопросу определения границ дискурса в рамках эмпирического анализа

В статье проанализированы разные подходы к определению границ дискурса. Автор статьи сосредоточивает свое внимание на решении данной методологической и теоретической проблемы в рамках критического дискурс-анализа и Эссекской школы дискурс-анализа. Опираясь на три измерения анализа (текст, дискурсивная практика, социальная практика), предлагаемые Н. Фэркло, рассмотрены три возможных способа выделения дискурса: на основании общей темы так называемых дискурс-фрагментов, особой области социальной практики и на основании дискурсивной практики, т.е. производства, распределения и потребления текстов. Анализ различных подходов к проблеме дискурса приводит автора к выводу о границах дискурса в рамках эмпирического анализа. Определение институциональных рамок, или же рамок коммуникативного события, связывается с актуальными по отношению к производителям и реципиентам дискурсами.

Ключевые слова: дискурс, дискурсивные практики, недискурсивные практики, критический дискурс-анализ, Эссекская школа дискурса.

В работе Д. Врана и А. Лангер, посвященной методологическим проблемам дискурс-анализа, отмечается, что если бы дискурс-аналитики устроили викторину, она бы начиналась с вопроса: «Что такое недискурсивные практики?» [1]. Дело в том, что именно различие между дискурсивными и недискурсивными практиками, следовательно, вопрос определения границ дискурса, считается одним из самых обсуждаемых в рамках дискурсивно ориентированных исследований. В связи с этим в области дискурс-анализа и теории дискурса можно выделить как минимум два больших направления – критический дискурс-анализ и Эссекскую школу дискурса, которые предлагают два разных ответа на вопрос объяснительного потенциала дискурсивно ориентированного подхода и того, что можно и нужно анализировать как «дискурс» [2–4].

Теория видных представителей Эссекской школы дискурса Э. Лаклау и Ш. Муфф не постулирует разницу между дискурсивными и недискурсивными практиками. В их понимании дискурс представляет собой структурированную целостность, появившуюся в результате артикуляций – (любых) практик, устанавливающих отношения между элементами таким образом, что их идентичность претерпевает изменения [5; 105]. За исходную точку описания структурирования данной «целостности» Э. Лаклау и Ш. Муфф берут сосюрковский тезис, согласно которому «язык есть система знаков, которые определяются не позитивно, через их содержание, а негативно – через их отношение к другим членам системы» [6; 144, 145].

Данный тезис является основополагающим в теории дискурса Э. Лаклау и Ш. Муфф, но «поле», на котором сосредоточено их внимание, существенным образом отличается от того сравнительно стабильного целого, о котором рассуждает Ф. де Соссюр: оно находится в процессе постоянного становления, движения, подвергается изменениям, четкая фиксация идентичности знаков невозможна. Они всегда зафиксированы только временно и частично. В своего рода «резервуаре» [2; 27], в том, что Э. Лаклау и Ш. Муфф называют «областью дискурсивности» (field of discursivity/discursive) [5; 111], находятся все возможные идентичности знаков. Но в ходе «борьбы за смыслы» артикулируются лишь некоторые из них. Остальные продолжают оставаться составной частью «области дискурсивности» (field of discursivity) в качестве возможных, до сих пор исключенных значений, вырабатывают «избыток значения» (surplus of meaning) [5; 111] и, таким образом, становятся условием очередной возможной фиксации значений.

В представлении Э. Лаклау и Ш. Муфф данная структура (дискурс) все-таки оказывается (временно) закрыта, «иначе мы бы сталкивались с бесконечным рассеиванием, препятствующим сигнификации» [7; 37]. Подобно М. Фуко, предлагающему описывать рассеивания сами по себе вместо того, чтобы искать правило, на основании которого можно было бы рассуждать о границах формации дискурса [8; 34–44], Э. Лаклау и Ш. Муфф отказываются предполагать существование

какого-нибудь единого принципа (тема, область и т.д.), который в состоянии обеспечить единство формации и, следовательно, позволяет определить границы дискурса. Но если мы все-таки хотим рассуждать о границах дискурса и отказываемся предполагать некий основополагающий принцип, каким образом можно решить данную проблему? Э. Лаклау и Ш. Муфф попытались сделать это с помощью понятий «антагонизм» [5; 124–126, 7; 37] и «дислокация» [9-11; 124], с опорой на которые удалось двумя разными способами описать границы дискурса и теоретизировать вопрос другой, иной логики его структурирования. Дислокации представляют собой «эффект установления системы на основании логики различий», а антагонизмы, в свою очередь, являются «специфическими артикуляциями дислокаций», представляющими собой радикальную угрозу [12; 232–239]. С точки зрения практического анализа данное положение означает, что дискурс становится антагонистическим только в том случае, когда дислокации артикулированы антагонистическим способом. Следовательно, целью анализа является описание того, «как это происходит» (что за стратегии были применены? В какие отношения вступили отдельные элементы системы?). В связи с различием между антагонистическим и неантагонистическим дискурсами У. Штегели приводит пример юридического дискурса, который образован путем проведения границы между областью права и тем, что находится вне этой области, является внешним по отношению к ней. Как отмечает У. Штегели, в данном случае мы не обязательно сталкиваемся с антагонизмом. Или, например, в качестве области, структурированной по-другому, можно привести искусство [12; 226], то есть что-то, не представляющее угрозу, а лишь структурированное другим способом. В отношении артикуляции дислокации полезно сделать попутное замечание о возможностях, которые предлагает А. Греймас, рассуждая об анализе глубинного уровня наррации. Речь идет об уровне «абстрактного, или понятийного, синтаксиса, где вычленяются фундаментальные ценности, порождающие текст» [13; 32]. В целях визуализации Греймас представляет семиотический квадрат, схему элементарной структуры значения, «полезный инструмент для иллюстрации важнейших семантических или тематических оппозиций» [13; 32]. С опорой на данную схему можно рассуждать не только о позиции «они», но и о позиции «не мы».

Другое представление о дискурсе выдвигается представителями направления, известного под названием «Критический дискурс-анализ» (КДА). По Н. Фэркло, дискурс — это языковая деятельность (устная и письменная речь, визуальная коммуникация), имеющая место в определенной области общественной жизни (экономике, политике, науке, искусстве и т. д.). С точки зрения КДА существует взаимосвязь между языковыми и социальными практиками, и эта взаимосвязь носит диалектический характер. Дискурс — это феномен одновременно конституируемый и конституирующий [14; 62–91]. Итак, как выглядит отношение между дискурсом и другими дискурсами с точки зрения КДА? Как можно мыслить его границу? Тогда как Э. Лаклау рассуждает об антагонизме и дислокации в качестве понятий, позволяющих теоретизировать другую, иную логику структурирования дискурса, КДА предлагает решение, ориентированное, прежде всего, на практические исследования и идентификацию корпуса так называемых «дискурс-фрагментов».

Опираясь на три измерения анализа, предлагаемые Н. Фэркло (текст, дискурсивная практика, социальная практика), можно рассуждать как минимум о трех способах выделения дискурса. Первым является выделение дискурса на основании общей темы. В данном случае аналитик будет рассуждать о дискурсе о «х» и «у» [15; 89–90], например, о беженцах, исламе, России, Евросоюзе и т.д. Представитель Дуйсбургской школы КДА З. Егер пишет в связи с данным критерием определения корпуса исследуемых текстов о «дискурс-фрагментах», объединенных общей темой и создающих дискурсивное ответвление, буквально «дискурсивную цепь» (Diskursstrang) [16; 25–27].

Распространенный подход — определять дискурс на основании особой области социальной практики. Исходя из положений М. Халлидея, аналитик, определяя для себя корпус фрагментов, подвергаемых впоследствии анализу, руководствуется тем, с какой областью общественной жизни данный дискурс связан. Речь может идти, например, о дискурсе церковном, политическом или же научном.

Третьим способом определения границ дискурса является измерение дискурсивной практики, которая относится к вопросам производства, распределения и потребления текстов [14; 62–91] и является связующим звеном между измерениями текста и социальной практики. В данном случае речь может идти, например, о телевизионном дискурсе.

Данные способы выявления границ дискурса нельзя, конечно, абсолютизировать. Определение институциональных рамок, или же рамок коммуникативного события, актуальных по отношению к производителям и реципиентам дискурсов, является важным хотя бы по следующим причинам.

Во-первых, рассматриваются эксплицитные или имплицитные актуализации прецедентных феноменов, активно изучаемых в рамках лингвокультурологии, т.е. текстов, высказываний, событий, с которыми в определенном обществе связан определенный набор инвариантных представлений, коннотаций и ассоциаций, и, прежде всего, их реконтекстуализации, помещения в новые контексты.

Во-вторых, акцентируется внимание на интердискурсивности, гетерогенности текстов, конституируемых комбинациями разных жанров и дискурсов. Следует напомнить, что в рамках КДА «жанр» (в терминологии Фэркло) — это ратифицированный обществом способ использования языка, связанный с определенным типом общественной деятельности (проповедь, политическое выступление, собеседование и т.д.). Так, Фэркло на основании анализа переплетения дискурсов и жанров удалось отметить так называемую «маркетизацию» и «конверсационализацию» дискурса. В первом случае Фэркло ведет речь о процессе осмысления социальных институтов в терминах коммерческих моделей, а во втором — о переходе к менее формальному языку авторитетных институтов.

В-третьих, активизируются рассуждения о капитале (в терминологии П. Бурдьё), его конвертировании и правилах той сферы, в которой действуют производители и потребители данного дискурса.

И, наконец, в фокусе исследований оказывается вопрос том, как определенная сюжетная линия (например, иммигранты как угроза безопасности в дискурсе о миграционном кризисе) приобретает все более и более высокую степень авторитетности и перемещается между уровнями политического и юридического дискурсов.

Данная статья подготовлена в рамках проекта KEGA Vysokoškolská učebnica Kultúrne regióny Ruska v cestovnom ruchu s registracijným номером 052UK-4/2018 и в рамках проекта VEGA Jazyk a konflikt. Vytváranie obrazu nepriateľa v súčasnom verejnom diskurze s registracijným номером 1/0539/17.

Список литературы

- 1 Wrana D. An den Rändern der Diskurse. Jenseits der Unterscheidung von diskursiver und nicht-diskursiver Praktiken [Электронный ресурс] / D.Wrana, A. Langer // Forum Qualitative Sozialforschung. — 2007. — Vol. 8. — No. 2. — Режим доступа: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/253/557>.
- 2 Филлипс Л. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л.Филлипс, М.Йоргенсен; пер. А.А. Киселевой. — Харьков: Гуманитарный центр, 2008. — 354 с.
- 3 Štefančík R. Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti / R. Štefančík, I. Dulebová. — Bratislava: Ekonóm, 2017. — 194 p.
- 4 Guzi Ľ. Historická symbolika v politickom diskurze postsovietskeho Ruska / Ľ. Guzi, R.Štefančík (ed.) // Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie. — Bratislava: Ekonóm, 2016. — S. 135–150.
- 5 Laclau E. Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics. (Second Edition) / E. Laclau, Ch.Mouffe. — London; New York: Verso, 2001. — 197 s.
- 6 Saussure F. Kurs obecné lingvistiky. Vydal Ch. Bally a A. Sechehay za spolupráce A. Riedlingera / F. Saussure; Z francúzštiny preložil F.Čermák. — Praha: Academia, 1996. — 468 s.
- 7 Laclau E. Emancipation (s). (Second Edition) / E. Laclau. — London: New York: Verso, 2007. — 140 p.
- 8 Foucault M. Archaeology of Knowledge / M. Foucault; Trans. by A.M. Sheridan Smith. — London; New York: Routledge, 2002. — 275 s.
- 9 Laclau E. New Reflections on the Revolution of our Time / E. Laclau. — London; New York: Verso, 1990. — 280 s.
- 10 Stavrakakis Y. Laclau with Lacan / Y. Stavrakakis; S. Žižek (Eds.) // Jaques Lacan. Critical Evaluations in Cultural Theory. — London, New York: Routledge, 2003. — P. 314–338.
- 11 Casula P. Dislokation / P. Casula; D.Wrana, A.Ziem, et al. (Eds.) // Diskurs Netz. Wörterbuch der interdisziplinären Diskursforschung. — Berlin: Suhrkamp Verlag Berlin, 2014. — C. 124.
- 12 Stäheli U. Competing figures of the limit: dispersion, transgression, antagonism, and indifference / U. Stäheli; S.Critchley, O.Marchart (Eds.) // Laclau: A Critical Reader. — London; New York: Routledge, 2004. — P. 226–241.
- 13 Бронуэн М. Словарь семиотики / М. Бронуэн, Ф. Рингхэм; пер. с англ. Д.В. Сичинава. — М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. — 256 с.
- 14 Fairclough N. Discourse and Social Change / N. Fairclough. — Cambridge; Oxford; Malden: Polity Press, 1993. — 272 с.

15 Reisigl M. The Discourse-Historical Approach / M. Reisigl, R. Wodak; R. Wodak, M. Meyer (Eds.) // *Methods of Critical Discourse Analysis*. Second Edition. — Los Angeles; London; New Delhi; Singapore; Washington DC: Sage Publications, 2010. — P. 87–122.

16 Jäger S. Deutungskämpfe. Theorie und Praxis Kritischer Diskursanalyse / S. Jäger, M. Jäger. — Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. — 320 p.

Н. Цингерова

Дискурс және дискурстар. Эмпирикалық талдау шеңберінде дискурстың шекараларын анықтау туралы

Мақалада дискурстардың шекараларын анықтауға арналған түрлі тәсілдер талданды. Бұл әдіснамалық және теориялық сұрақтарды сыни дискурс-талдау және Эссекс дискурс-талдау мектебі аясында шешуге назар аударылған. Н. Фэркло ұсынған талдаудың үш өлшеміне (мәтін, дискурстық тәжірибе, әлеуметтік тәжірибе) негізделген, дискурс таңдаудың үш ықтимал әдісін қарастырамыз: ортақ тақырып негізінде диалогты таңдау, дискурс-фрагменттері, әлеуметтік тәжірибенің арнайы саласы негізінде дискурстың бөлінуі және дискурстық практиканың негізінде дискурстың бөлінуі, яғни мәтіндерді шығару, тарату және тұтыну. Қорытынды ретінде біз дискурс шекараларының мәселесіне қатысты қабылданған тәсілдің осы жолынан туындайтын әдістемелік артықшылықтарды ұсынамыз.

Кілт сөздер: дискурс, дискурс тәжірибесі, дискурс емес тәжірибе, критикалық дискурс-талдау, Эссекс дискурс-талдау мектебі.

N. Cingerova

Discourse and discourses. Regarding the discourse limits question in empirical research

The article analyzes different approaches to discourse limits question. Attention is paid on solving this methodological and theoretical problem within the framework of critical discourse analysis and the Essex school of discourse analysis. Based on the three dimensions of analysis proposed by N. Fairclough (text, discourse practice, social practice), we focus on three possible ways of isolating discourse: the allocation of discourse on the basis of common topic of so called discourse fragments, allocation of discourse on the basis of special area of social practice and allocation of discourse on the basis of discourse practice, that is, the production, distribution and consumption of texts. At the end of the article, we present the methodological benefits arising from this approach to the question of the boundaries of discourse. The analysis of different approaches to the problem of discourse leads the author to the conclusion about the boundaries of discourse within the framework of empirical analysis. The definition of the institutional framework or framework of a communication event is associated with discourses relevant to producers and recipients.

Keywords: discourse, discourse practice, non-discourse practice, critical discourse analysis, Essex school of discourse analysis.

References

- 1 Wrana, D., & Langer, A. (2007). An den Rändern der Diskurse. Jenseits der Unterscheidung von diskursiver und nicht-diskursiver Praktiken [On the Edge of Discourse. Beyond the Differentiation of Discursive and Non-discursive Practices]. *Forum Qualitative Sozialforschung*, Vol. 8, No. 2. Retrived from: URL: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/253/557> [in German].
- 2 Phillips, L., & Jorgensen, M. (2008). *Diskurs-analiz. Teoriia i metod [Discourse analysis. Theory and Method]*. (A.A. Kiseleva, Trans.). Kharkov: Humanitarnyi tsentr [in Russian].
- 3 Štefánčík, R., & Dulebová, I. (2017). *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej strukture spolnosti [Language of the Politics. Language of the Politics in the Society conflict structure]*. Bratislava: Ekonóm [in Slovak].
- 4 Guzi, L. (2016). Historická symbolika v politickom diskurze postsovietskeho Ruska [Historical symbolic in political discourse of Post-soviet Russia]. *Jazyk a politika. Na pomedzi lingvistiky a politológie – Language and politics. In the relationship of linguistics and political science*, 135–150. R. Štefánčík (Ed.). Bratislava: Ekonóm [in Slovak].
- 5 Laclau, E., & Mouffe, Ch. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics. (Second Edition)*. London, New York: Verso.
- 6 Saussure, F. (1996). *Kurs obecné lingvistiky [Course in General Linguistics]*. (F. Čermák, Trans). Vydal Ch. Bally a A. Sechehay za spolupráce A. Riedlingera. Praha: Academia [in Czech].
- 7 Laclau, E. (2007). *Emancipation(s)*. (Second Edition). London; New York: Verso.

- 8 Foucault, M. (2002). *Archaeology of Knowledge* (A.M. Sheridan Smith Transl.). London; New York: Routledge.
- 9 Laclau, E. (1990). *New Reflections on the Revolution of our Time*. London; New York: Verso.
- 10 Stavrakakis, Y. (2003). Laclau with Lacan. Jaques Lacan. *Critical Evaluations in Cultural Theory*. S. Žižek (Ed.). London, New York: Routledge.
- 11 Casula, P. (2014). Dislokation. Diskurs Netz. Wörterbuch der interdisziplinären Diskurs forschung [Dislocation. Discourse Network. Dictionary of interdisciplinary discourse research]. D.Wrana, A.Ziem & et al (Eds.). Berlin: Suhrkamp Verlag Berlin [in German].
- 12 Stäheli, U. (2004). Competing figures of the limit: dispersion, transgression, antagonism, and indifference. Laclau: *A Critical Reader*. U. Stäheli; S.Critchley, O.Marchart (Eds.). London; New York: Routledge.
- 13 Bronwen, M., & Ringham, F. (2010). *Slovar semiotiki [Dictionary of Semiotics]*. Moscow: Knizhnyi dom «LIBROKOM» [in Russian].
- 14 Fairclough, N. (1993). *Discourse and Social Change*. Cambridge; Oxford; Malden: Polity Press.
- 15 Reisigl, M., & Wodak, R. (2010). *The Discourse-Historical Approach. Methods of Critical Discourse Analysis*. Second Edition, R.Wodak, M.Meyer (Eds.). Los Angeles; London; New Delphi; Singapore; Washington DC: Sage Publications.
- 16 Jäger, S., & Jäger, M. (2007). *Deutungskämpfe. Theorie und Praxis Kritischer Diskursanalyse [Fighting About Meaning. Theory and Practice of Critical Discourse Analysis]*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften [in German].

Е.А. Печурова

Тульский государственный педагогический университет им. Л.Н. Толстого, Россия
(E-mail: pechurova_elena@mail.ru)

Библейские цитаты в поздних произведениях Л.Н. Толстого

В статье на основе различных подходов к изучению цитаты автор определяет общее свойство цитируемого текста, а также уточняет специфику цитирования в художественном тексте. На материале позднего творчества Л.Н. Толстого выявляются особенности цитирования библейских текстов, которые составляют основной корпус цитируемых текстов в произведениях писателя. Автор придерживается широкого понимания цитаты, при котором цитатой может считаться фрагмент претекста, воспроизведенный в тексте-доноре с той или иной степенью точности. При этом указание на источник заимствования не является обязательным. На основании этих двух показателей в статье проанализированы библейские цитаты в позднем творчестве Л.Н. Толстого, среди которых выделяются точные и неточные цитаты, аллюзии. Первые две разновидности могут сопровождаться различными видами атрибуции: указанием конкретной главы и стиха Евангелия, самого названия книги или ее части, автора приводимых слов, а также перифрастическим упоминанием источника. Автор приходит к выводу о полифункциональности цитат.

Ключевые слова: точные и неточные цитаты, цитаты с атрибуцией, виды атрибуции, аллюзии, поздние произведения Л.Н. Толстого, функции цитаты.

Проблема определения понятий *цитата* и *цитирование* и их разграничения со смежными явлениями не раз становилась предметом филологического исследования, однако в настоящий момент среди ученых-лингвистов нет единодушия в ее решении. Это может быть объяснено, во-первых, наличием различных подходов к описанию данной проблемы (структурного, коммуникативного, лингвокультурологического); во-вторых, различным пониманием цитаты в отдельных областях научного знания (например, в литературоведении цитатой может быть названа любая переключка одного текста с другим, в то время как в лингвистике это должен быть фрагмент одного текста, ставший частью другого, нового текста); в-третьих, существованием разного рода смежных явлений, входящих в аппарат теории интертекстуальности, которые довольно непросто разграничить (например, такие понятия, как неточная цитата, реминисценция и аллюзия). Традиционно выделяют широкое и узкое понимание цитаты. В широком смысле «цитата представляет собой фрагмент (от словосочетания и более) уже существовавшего текста, точно или почти точно воспроизведенный автором в своем оригинальном тексте» [1; 158]. В узком смысле – «точное воспроизведение какого-либо фрагмента чужого текста, графически маркированное и снабженное ссылкой на автора и/или источник».

Отметим, что цитата – достаточно сложное и многогранное явление, поэтому и рассмотрение ее необходимо проводить с разных сторон, а именно: структуры, точности воспроизведения, источника заимствования, количественной плотности, способов включения, контекстной отнесенности и т.д., – определяющих специфичность цитатности того или иного текста.

На этом же основании выделяется множество классификаций цитаты. Например, Н.А. Фатеева предлагает следующую градацию цитаты:

- 1) цитаты с точной атрибуцией, предполагающие дословное воспроизведение образца без каких-либо грамматических изменений и указание на источник цитирования;
- 2) неточные атрибутированные цитаты, в которых воспроизведение образца является нетождественным (например, могут иметься структурные и грамматические изменения, сокращен объем заимствованного текста);
- 3) атрибутированные переводные цитаты, которые, в свою очередь, могут раскрываться в ссылках автора на примечания или комментарии, образуя метатекст;
- 4) цитаты с расширенной (неточной) атрибуцией (например, когда вместо указания фамилии автора используют обороты типа «говорят, ...»);
- 5) цитаты (точные и неточные) без атрибуции (с присоединенным оператором «не», заковыченные, цитаты-реплики);
- 6) аллюзии – «заимствование определенных элементов предтекста, по которым происходит их узнавание в тексте-реципиенте, где и осуществляется их предикация» [2; 28]. В отличие от цитаты,

в данном случае «заимствование элементов происходит выборочно, а целое высказывание или строка текста-донора, соотносимая с новым текстом, присутствует в последнем как бы «за текстом» – только имплицитно» [Там же]. Автор также делит аллюзии на атрибутированные и неатрибутированные.

М.В. Саблина предлагает иную классификацию, критериально частично перекликающуюся с предыдущей. Так, исследователь определяет цитату как родовое понятие, включающее в себя:

1) прямые цитаты – «воспроизведенный фрагмент текста-источника с указанием минимум одного из следующих формальных признаков: имени автора, названия источника, графического маркера (кавычек, курсива и др.)», включающие в свой состав: а) дословные (при точном воспроизведении чужого текста) и б) видоизмененные (при трансформации чужого текста) цитаты;

2) косвенные цитаты – «воспроизведенный фрагмент текста-источника без ссылки на автора и название, не выделенный графическими маркерами, для которого точность воспроизведения не является обязательным признаком». Косвенные цитаты подразделяются на: а) реминисценции («воспроизведенный фрагмент текста-источника, являющийся как минимум предикативной единицей, не выделенный графически, без упоминания его названия и автора»); б) литературные аллюзии («воспроизведенное слово или словосочетание текста-источника, не выделенное графически, без упоминания его названия и автора, являющееся намеком на этот текст, который предполагается широко известным»);

3) синкретичные цитаты, совмещающие «признаки литературной аллюзии и прямой цитаты: являются намеком на предшествующий текст, который предполагается общеизвестным, но при этом эксплицитно маркирован кавычками или курсивом; может обладать ссылкой на автора и/или текст-источник» [3; 7, 8].

Обе приведенные классификации основываются на таких характеристиках цитаты, как точность воспроизведения текста-источника и атрибутивность. Однако при анализе художественного текста важными критериями оценки цитаты также становятся и ее источник, и стилистические особенности околоцитатного текстового пространства, и виды контекста, содержащего цитату, и ее функции в произведении и некоторые другие. Все эти аспекты также могут стать основой для различных классификаций цитат в контексте конкретного произведения.

По источнику практически все цитаты в поздних произведениях Л.Н. Толстого отнесены к Евангелию, реже – другим религиозным текстам (Псалтыри, Откровению Иоанна, текстам молитв и т.п.). В данной работе будут рассмотрены только библейские цитаты. Основанием для включения в толстовский художественный текст заимствований религиозного характера является идейная наполненность его рассказов и повестей 1900-х гг. Как уже отмечалось нами [см. 4], поздние произведения Л.Н. Толстого могут быть рассмотрены как цикл текстов различных жанров, объединенных близким идейным содержанием. В легендах и сказках, рассказах и повестях излагается суть религиозного учения, сформулированная Л.Н. Толстым в его статьях и очерках, а также в «Соединении и переводе четырех «Евангелий». Суть этого учения, как нередко отмечается в литературоведческих, теологических и иных исследованиях творчества писателя, можно выразить фразой «непротивление злу насилием». Однако содержание поздних легенд и сказок основывается на объединении различных религиозных учений, в центре которого стоит христианство. Именно этим можно объяснить наличие немалого количества извлечений из прецедентных религиозных текстов.

Что касается точности цитирования, то в текстах представлены как точные, так и неточные цитаты; отдельную группу составляют разнообразные аллюзии, отсылающие нас к тексту Священного Писания, а также не столь многочисленные реминисценции. Все перечисленные случаи заимствования, кроме последних, можно распределить на группы по наличию или отсутствию атрибутивных элементов. В количественном соотношении самую многочисленную группу составляют аллюзии (24 употребления), немногим менее частотны неточные неатрибутированные цитаты (20), затем точные цитаты с указанием источника заимствования (13), и, наконец, самую малочисленную группу составляют точные цитаты без атрибуции (1).

Точные атрибутированные цитаты встречаются в тех произведениях, где «Евангелие» присутствует непосредственно, как книга. Так, «Евангелие» читает Светлогуб, герой повести «Божеское и человеческое», будучи в тюрьме и ожидая собственной казни: *«Глава первая. Родословие Иисуса Христа, сына Давидова, сына Авраамова, Исаак родил Иакова, Иаков родил Иуду... – читал он [Светлогуб]. – Зоровавель родил Авиуду», – продолжал он читать* [5; т. 42, 202]*. При этом достаточно точ-

*Все цитаты из текстов Л.Н. Толстого приводятся по этому изданию. Далее в квадратных скобках указывается номер тома и страницы.

ную атрибуцию находим в контексте: *В один из мучительно однообразных дней заключения второго месяца смотритель при обычном обходе передал Светлогубу маленькую книжку с золоченым крепостом на коричневом переплете, сказав, что тюрьму посетила губернаторша и оставила Евангелия, которые разрешено передать заключенным.<...>После обеда Светлогуб раскрыл склеившуюся от сырости листами книжонку и стал читать* [т. 42; 201, 202]. В повести «Фальшивый купон» эту же книгу читает Чуев своим единомышленникам, одним из которых оказывается Степан Пелагеюшкин, ключевой персонаж произведения: *И Чуев прочел ему [Степану]: «Когда же придет сын человеческий во славе своей и все святые ангелы с ним, тогда сядет на престоле славы своей, и соберутся пред ним все народы; и отделит одних от других, как пастырь отделяет овец от козлов, и поставит овец по правую сторону свою, а козлов – по левую...* [т. 36, 37]. Заметим, что в данном случае, в отличие от предыдущего примера, атрибуция более конкретна, так как в тексте указывается не только источник цитирования, но и точные главы, например, *(Ев. от Матфея XXV, 31–46.)* или *(Ев. от Луки XXIII, 32–43.)*.

Далее точные цитаты вводятся в виде воспоминаний действующего лица. Например, в повести «Божеское и человеческое» Светлогуб вспоминает слова «Евангелия» в самый сложный момент своей жизни – непосредственно перед казнью: *И он вспомнил слова «Евангелия»: «Истинно, истинно говорю вам, если пшеничное зерно, падши на землю, не умрет, то останется одно, а если умрет, то принесет много плода»* [т. 42; 208]. Данный факт свидетельствует о том, что Священное Писание стало частью мировоззрения героя, влилось в его миропонимание, стало мерилом всего происходящего. Эта книга становится руководством к действию и для героев повести «Фальшивый купон», аргументирующих свою позицию в отношении к церкви словами Евангелия: *Когда их спросили, почему они не признают священство, они отвечали, что в Писании сказано: «Даром получили, даром и давайте», а попы только за деньги свою благодать раздают* [т. 36; 29].

В рассматриваемых произведениях точные атрибутированные библейские цитаты полифункциональны: во-первых, они выполняют сюжетообразующую функцию, поскольку именно с чтения «Евангелия» начинаются перемены в жизни главных героев, а также кроются причины их последующих поступков; во-вторых, в повести «Божеское и человеческое» с помощью цитат из Библии и Откровения Иоанна раскрываются образы двух ключевых персонажей: старика-раскольника, ищущего истинную веру, и Светлогуба, эту веру познавшего через знакомство со «Священным Писанием». Анализ цитируемых фрагментов и контекстов, в которые они включены, позволяет провести параллель между стариком и Иоанном, Светлогубом и Христом [об этом подробнее см. 6]; в-третьих, и само «Священное Писание», вообще, и приводимые из него фрагменты, в частности, выполняют смыслообразующую функцию, поскольку выражают идею произведения («Евангелие» является источником нравственного перерождения героев. Именно в этой книге они находят истину, осознание которой является отправной точкой к началу их новой жизни, подчиненной закону Бога); в-четвертых, идеи, изложенные с помощью рассматриваемых цитат, являются частью представлений самого писателя о правильном миропорядке, а значит, данные заимствования выражают и «авторскую концепцию мира и человека» [7].

Точной цитатой без атрибуции Л.Н. Толстой заканчивает очерк «Благодарная почва»: *«Да, горе миру от соблазнов, ибо надобно прийти соблазнам; но горе тому человеку, через которого соблазн приходит»* [т. 38; 36]. Эти слова, взятые из «Евангелия от Матфея» (гл. 18, ст. 7), подводят итог рассуждениям автора о том, что дворянство и ученые люди дают крестьянам, этим милым, открытым на все доброе, чистым, как дети, людям, «пример пустой, безнравственной, преступной жизни», бросая в их умы, как в плодородную почву, «семена лжи, насилия, пьянства, разврата» [Там же]. Отсутствие атрибуции объясняется прецедентностью текста «Евангелия» для читателя начала XX века. Функциональная нагрузка цитаты состоит в выражении авторского замысла, идеи произведения. Авторитетность источника приводимых в кавычках слов призвана убедить людей, читающих эти строки, осознать, что они совершают великий грех, совращая хороших людей с пути истинного.

Все точные цитаты при включении в авторский текст имеют общепринятую в языке маркировку – помещаются в кавычки. При этом большинство из них является частью прямой (внешней и/или внутренней) речи персонажа, в повествовательной канве цитаты данного типа представлены единожды, при описании иконы Спасителя в рассказе «Молитва»: *Чернолицый Спаситель держал в маленькой черной руке золоченую книгу, на которой чернью было написано: «Приидите ко мне все труждающиеся и обремененные, и я успокою вас»* [т. 41, 129].

Неточные цитаты представляют собой близкий к источнику пересказ, также чаще всего включенный в прямую речь персонажа. При этом нередко они так же, как и точные цитаты, берутся в кавычки, снабжаются отсылкой к конкретной книге, главе, стиху.

При введении атрибутированных неточных цитат указание на источник чужого текста оформляется следующим образом:

1) называние книги или ее главы без отсылки к конкретной части: *[Палечек]: – А ты разве не слышал, в Евангелии сказано: будьте как дети, значит, учитеесь у них. Так вот я и учусь. Надо у них спросить: отпустят ли* [т. 40; 414]; *Прочтя всю пятую главу, он [Светлогуб] задумался: «Не сердитесь, не прелюбодействуйте, терпите зло, любите врагов»* [т. 42; 202]; *Светлогуб вздрогнул и отстранился, он чуть было не сказал недоброго слова священнику, участвующему в совершаемом над ним деле и говорящему о милосердии, но, вспомнив слова Евангелия: «Не знают, что творят», сделал усилие и робко проговорил...»* [т. 42; 211];

2) ссылка на конкретную главу и стих: *Проезжий. «Вам сказано: держи клятвы, а я говорю – не клянись вовсе. Но да будет слово ваше «да, да», «нет, нет», а что сверх этого, то от лукавого»* (Мф. гл. V, ст. 33, 38) [т. 37; 11];

3) словом сказано, иногда в сочетании с другими способами атрибуции: *Еще сказано: «Вы слышали, что сказано: люби ближнего твоего и ненавидь врага твоего. А я говорю вам: любите врагов ваших, благословляйте проклинающих вас, благотворите ненавидящим вас и молитесь за обижающих вас и гонящих вас»* (Мф. гл. V, ст. 43, 44) [т. 37; 11]; *«Так, например, сказано в Писании: один учитель у вас – Христос, и отцом себе не называйте никого на земле, ибо один у вас отец, который на небесах, и не называйтесь наставниками, ибо один у вас наставник – Христос, а они говорят: мы одни отцы и мы одни наставники людей»* [т. 34; 105];

4) указание автора приводимых слов, как непосредственное: *Лиза ... начала говорить, сначала робко, о том, что Христос сказал: «Оставь отца и мать и иди за мной»* [т. 36; 47]; так и опосредованное, через упоминание священнослужителей, из чьих уст слышались слова Господа: *– Вот оно, тело Христа! – сказал Палечек. – Давайте же, подымаемте его и поступим с ним милостиво, как вы научаете людей: что делаете меньшому из братьев, то делаете самому богу* [т. 40; 417];

5) перифрастическое упоминание источника: *В законе Христовом прямо запрещено: не клянись, говорит, вовсе* [т. 37; 11]; *– Но ведь учение было так просто и ясно, – сказал Вельзевул, всё еще не желая верить тому, чтобы его слуги сделали то, чего он не догадался сделать, – что нельзя было перетолковать его. «Поступай с другим, как хочешь, чтобы поступали с тобой». Как же перетолковать это?* [т. 34; 104]; *«Тот, кто разрушил ад, – сказал Вельзевул, – учил людей жить, как птицы небесные, и повелевал давать просящему и хотящему взять рубашку отдавать кафтан, и сказал, что для того, чтобы спастись, надо раздать именье»* [т. 34; 107].

Функционально этот тип цитации близок к предыдущему и служит для раскрытия образа персонажа, как правило, выступающего выразителем идеи произведения и, как следствие, авторской позиции.

Самый многочисленный вариант введения чужого текста в художественное произведение – неточные неатрибутированные цитаты – отличается от рассмотренных выше тем, что его вычленение требует от читателя знания текста-донора, поскольку лишен каких-либо опознавательных знаков (кавычек, ссылок на автора или книгу).

Косвенное указание на чужеродность слов персонажа можно найти в контексте, например, упоминание Бога в предыдущей реплике, а также в грамматическом оформлении высказывания, где слова героя произведения, излагаемые от первого лица, явно не принадлежат ему самому:

– Где же это ты встретил Господа Бога? – спрашивал король.

[Палечек]: – Разве не знаешь: что вы меньшему сделали, то мне сделали? А их много [т. 40; 421].

Здесь же видим ссылку на общеизвестность излагаемого факта (*разве не знаешь*), что также может быть рассмотрено как маркер неточной цитаты.

Цитаты данного вида включаются Л.Н. Толстым в те тексты, где главными действующими лицами выступает Господь, святые, а также их антагонисты. Примером могут служить легенды «Разрушение ада и восстановление его» и «Кающийся грешник». В первой Вельзевул беседует со своими слугами, которые докладывают, как им удалось восстановить ад, исказив учение Христа и совратив людей к греху. В процессе их беседы пересказываются отдельные места из Священного Писания: *Но вдруг послышались с креста слова: «Отче, прости им, ибо не знают, что делают», и вслед за тем Христос возгласил: «Свершилось!»* [курсив Толстого] *и испустил дух* [т. 34, 100], – а также опи-

сывается, каким образом дьяволам удалось сделать так, чтобы люди истинное учение Христа принимали за ложь и наоборот: *...если хочешь молиться, то молись один втайне, и бог услышит тебя, а они учат, что надо молиться в храмах всем вместе, под песни и музыку* [т. 34; 105]. Во второй легенде душа грешника, не успевшего покаяться, стоит у ворот рая и просит, чтобы ее впустили в царство небесное. Его собеседниками выступают апостол Петр, царь и пророк Давид, Иоанн Богослов, которых грешник старается убедить в том, что он так же, как и они, достоин рая: *[Грешник]: ... А вспомни, – когда он тосковал и скорбел душою и три раза просил тебя не спать, а молиться, и ты спал, потому глаза твои отяжелели, и три раза он застал тебя спящим. Так же и я ...* [т. 41; 38]. В этих произведениях цитаты являются основой сюжето- и смыслообразования.

Что касается аллюзий, то в художественных текстах Л.Н. Толстого они представлены отдельными словами, словосочетаниями, предложениями разных типов или их частями. При этом «цитируемый» фрагмент не выделяется кавычками и не содержит никаких указаний на источник заимствования. Например: *Считали эти люди всех других людей **братьями** и никого не величали, а всем одинаково говорили: ты **брат или сестра*** [т. 40; 412]; *И подошел Палечек к старосте и палачу и сказал: «**Брат староста, брат палач. Смотрите, не сделайте дурного дела...**»* [т. 40; 416];

[Жан]: – В самом деле? Вы знали, как меня зовут?

*– Да, – ответил епископ, – я знал, что вас зовут моим **братом*** [т. 42; 281].

Так, выделенные слова можно считать аллюзией к ст. 8 гл. 23 «Евангелия от Матфея»: *А вы не называйтесь учителями, ибо один у вас Учитель – Христос, все же вы – братья.*

Как и цитаты, аллюзии почти всегда присутствуют во внутренней или внешней речи персонажа. Таким персонажем может быть священнослужитель, как например, в переведенном Л.Н. Толстым отрывке из романа В. Гюго «Отверженные»:

*– **Идите с миром!** – сказал ему [Жану Вальжану] епископ...* [т. 42; 284]. Эти же слова говорит Иисус Христос женщине в доме Симона: *Он же сказал женищине: вера твоя спасла тебя, **иди с миром*** (Ев. от Луки, гл. 7, ст. 50).

Аллюзии можно встретить и в речи людей, не связанных с церковью. Например, в речи героя рассказа «Свободный человек» – старика дырника, которого встретил на пароме Нехлюдов: *– Как **Христа гнали**, так и меня **гонят**. Хватают да по судам, по попам – по **книжникам**, по **фарисеям** и водят; в сумасшедший дом сажали. Да ничего мне сделать нельзя, потому я слободен* [т. 41; 115]. Ср.: *Помните слово, которое Я сказал вам: раб не больше господина своего. Если **Меня гнали, будут знать и вас**; если Мое слово соблюдали, будут соблюдать и ваше* (Ев. от Матфея, гл. 15, ст. 20). Или в речи Светлогуба, размышляющего на эшафоте о своей судьбе и о судьбе людей, казнящих его, обращающего эти мысли к Господу: *«И не сердись на них, ни на тех, с которыми я работал, ни на тех, которые казнят меня. Ни те, ни другие не могли иначе: **прости им, они не знают, что творят**. Я не смею о себе повторять эти слова, но они у меня в душе и поднимают и успокаивают меня»* [т. 42; 205]. Ср.: *Иисус же говорил: Отче! **прости им, ибо не знают, что делают**. И делили одежды Его, бросая жребий* (Ев. от Луки, гл. 23, ст. 34). Или в речи придворного шута, героя рассказа «Шут Палечек», своими рассуждениями и действиями пытавшегося научить чешского короля Юрия и его придворных руководствоваться в жизни христианскими законами: *[Палечек королю]:– Да как же. **Христос какого разбойника простил на кресте**, а ты казнишь, не выслушав* [т. 40; 416]. Выделенные слова являются отсылкой к ст. 40–43 гл. 23 Евангелия от Луки: *Другой же, напротив, унимал его и говорил: или ты не боишься Бога, когда и сам осужден на то же? И мы осуждены справедливо, потому что достойное по делам нашим приняли, а Он ничего худого не сделал. И сказал Иисусу: помняни меня, Господи, когда приидешь в Царствие Твое! И сказал ему Иисус: истинно говорю тебе, ныне же будешь со мною в раю.*

Кроме наличия аллюзий в речи указанных персонажей, их объединяет и то, что они являются носителями и выразителями как идеи конкретного произведения, так и религиозно-нравственных взглядов самого писателя. Следовательно, библейские аллюзии в поздних художественных текстах так же, как и цитаты, полифункциональны.

Подводя итог сказанному выше, необходимо отметить, что в рассмотренных художественных текстах Л.Н. Толстого присутствуют несколько видов цитат из Евангелия: точные, неточные, аллюзии. При этом точные и неточные цитаты могут сопровождаться атрибуцией, языковое воплощение которой может быть различным: от ссылки на конкретную главу и стих до перифрастического упоминания источника или автора. Заимствованные элементы в текстах Л.Н. Толстого выполняют несколько функций: сюжетообразующую, смыслообразующую, характерологическую и художественно-

концептуальную. Практически все цитаты включены в речь персонажей, воплощающих, по мнению Л.Н. Толстого, нравственный идеал, к которому должен стремиться каждый живущий на земле человек. Достичь же этого идеала можно только одним путем – поступать по закону Божию, изложенному в Евангелии, на которое прямо или косвенно ссылается автор во всех рассмотренных в данной статье текстах.

Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ в рамках научного проекта № 18-012-00008.

Список литературы

- 1 Снигирёв А.В. Канон. Литературность. Интертекст (к проблеме динамики языкового диалогизма) [Электронный ресурс] / А.В. Снигирёв // Лингвистика. Бюллетень Уральского лингвистического общества. — 2003. — Т. 9. — С. 154–172. — Режим доступа: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/29641/1/Snigirev_2003.pdf.
- 2 Фатеева Н.А. Типология интертекстуальных элементов и связей в художественной речи [Электронный ресурс] / Н.А. Фатеева // Известия АН. Сер. литературы и языка. — 1998. — Т. 57. — № 5. — С. 25–38. — Режим доступа: <http://febweb.ru/feb/izvest/1998/05/985-025.htm>.
- 3 Саблина М.В. Цитата и цитирование в текстах современных российских газет: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 – «Русский язык» / М.В. Саблина. — Красноярск, 2011. — 17 с.
- 4 Печурова Е.А. Фразеологизмы с компонентом «бог», «божий» в текстах поздних произведений Л.Н. Толстого [Электронный ресурс] / Е.А. Печурова // Полипарадигмальные контексты фразеологии в XXI веке. — Тула: ТППО, 2018. — 514 с. — С. 282–288. — Режим доступа: https://elibrary.ru/download/elibrary_35082164_53762338.pdf.
- 5 Толстой Л.Н. Полное собрание сочинений: [в 90 т.] / Л.Н. Толстой. — М.-Л.: Худож. лит., 1935–1958.
- 6 Печурова Е.А. Славянизмы в повести Л.Н. Толстого «Божеское и человеческое» [Электронный ресурс] / Е.А. Печурова // Русская речь. — 2016. — № 1. — С. 13–17. — Режим доступа: https://elibrary.ru/download/elibrary_25818830_38851144.pdf.
- 7 Ковалева Т.Н. Роль цитат из христианских источников в романе И.А. Бунина «Жизнь Арсеньева» [Электронный ресурс] / Т.Н. Ковалева. — Режим доступа: https://www.pglu.ru/upload/iblock/525/uch_2008_vii_00046.pdf.

Е.А. Печурова

Л.Н.Толстойдың соңғы шығармаларындағы тәурат дәйексөздер

Мақала авторы дәйексөздерді әртүрлі зерттеу тұрғысынан қарастыра келе, дәйекті мәтіннің жалпы қасиетін анықтайды, сонымен қатар көркем мәтіндегі дәйектеудің ерекшелігін белгілейді. Л.Н. Толстойдың соңғы жылдары жазылған шығармалары негізінде тәурат мәтіндері дәйектеріне сілтеме ерекшелігін айқындайды. Өз кезегінде, мақала авторы дәйексөзді кең мағынада түсінеді. Сонымен қатар сілтеменің дереккөзі нақтылауды қажет етпейді деп санайды. Осы көрсеткіштерге сүйене отырып, автор Л.Н. Толстойдың соңғы шығармашылығындағы тәурат дәйексөздерді жан-жақты талдап, дәл және нақты емес дәйектерді, аллюзияларды бөліп қарастырды. Дәл және нақты емес дәйексөздер атрибуцияның әртүрлі түрлерімен ұшырасады: Евангелиенің нақты тақпағы мен тарауына, кітаптың атауы мен оның бөліміне, сонымен бірге дереккөзге сілтеме жасау. Мақала авторы дәйексөздердің көпқырлы қызметі жайлы қорытындыға келеді.

Кілт сөздер: дәл және тура емес цитата, атрибуциялы цитаталар, атрибуция түрлері, аллюзиялар, Л.Н. Толстой соңғы шығармалары, цитатаның функциясы.

Е.А. Pechurova

Biblical quotes in the late works of L.N. Tolstoy

In the article, on the basis of various approaches to the study of quotations, the author reveals the general property of the quoted text, and also specifies the specifics of citation in the artistic text. The material of L.N. Tolstoy's late works reveals the peculiarities of citing biblical texts, which constitute the main body of the quoted texts in the writer's works. The author adheres to a broad understanding of the quote, in which a pretext fragment reproduced in the donor text with a varying degree of accuracy can be considered a quote. In this case, an indication of the source of borrowing is not mandatory. Based on these two indicators, the article analyzes biblical quotes in the late works of L.N. Tolstoy, among which stand out accurate and inaccurate quotes, allusions. At the same time, the first two types can be accompanied by various types of attribution:

an indication of a specific chapter and verse of the Gospel, the very name of the book or its part, the author of the quoted words, as well as the perivative mention of the source. The author concludes that the quotes are multifunctional.

Keywords: accurate and inaccurate quotes, attribution quotes, types of attribution, allusions, late works by L.N. Tolstoy, function quotes.

References

- 1 Snigirev, A.V. (2003). Kanon. Literaturnost. Intertekst (k probleme dinamiki yazykovogo dialogizma) [Canon. Literature. Intertext (to the problem of the dynamics of linguistic dialogism)]. *Linhvistika. Biulleten Uralskoho linhvisticheskoho obshchestva – Linguistics. Bulletin of the Ural linguistic society*, Vol. 9, 154–172. Retrieved from http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/29641/1/Snigirev_2003.pdf [in Russian].
- 2 Fateeva, N.A. (1998). Tipolohiia intertekstualnykh elementov i sviazei v khudozhestvennoi rechi [Typology of intertextual elements and links in artistic speech]. *Izvestiia AN. Seriya Literatury i yazyka – Proceedings of the Academy of Sciences. A series of literature and languages*, Vol. 57, 25–38. Retrieved from <http://feb-web.ru/feb/izvest/1998/05/985-025.htm> [in Russian].
- 3 Sablina, M.V. (2011). Tsitata i tsitirovanie v tekstakh sovremennykh rossiiskikh hazet [Quotation and quoting in the texts of modern Russian newspapers]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Krasnoiarsk [in Russian].
- 4 Pechurova, E.A. (2018). Frazеологизмы s komponentom «boh», «bozhii» v tekstakh pozdnykh proizvedenii L.N. Tolstoho [Phraseological units with the component God, God in the texts of the later works of L.N. Tolstoy]. *Poliparadigmalnye konteksty frazeologhii v XXI veke – Multiparadigmatic contexts phraseology in the XXI century*, 514, 282–288. Retrieved from https://elibrary.ru/download/elibrary_35082164_53762338.pdf [in Russian].
- 5 Tolstoj, L.N. (1935–1958). *Polnoe sobranie sochinenii [Full composition of writings]*. Moscow-Leningrad: Hudozhestvennaia literatura [in Russian].
- 6 Pechurova, E.A. Slavianizmy v povesti L.N. Tolstoho «Bozheskoe i chelovecheskoe» [Slavicism in the story of L.N. Tolstoy «Divine and human»]. *Russkaia rech – Russian speech*, 1, 13–17. Retrieved from https://elibrary.ru/download/elibrary_25818830_38851144.pdf [in Russian].
- 7 Kovaleva, T.N. (2008). Rol tsitat iz khristianskikh istochnikov v romane I.A. Bunina «Zhizn Arseneva» [The role of quotes from Christian sources in the novel I.A. Bunin «Life of Arsenyev»]. *pglu.r*. Retrieved from https://www.pglu.ru/upload/iblock/525/uch_2008_vii_00046.pdf [in Russian].

B.K. Ayazbayeva, D.Yu. Charnaya

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: bahit0108@mail.ru)*

About the modern Russian lesson at school

Topical issues of improvement of quality of training in context of language education were analyzed in this article. The features of the formation of integration are considered in conditions when the main component of education is the intercultural component, the idea of continuity and continuity of the educational process. Authors noted that unique features of modern stage of development are realization of integration in learning, maintain integrity and systematicity of pedagogical process. Using of potential of integrated job on the lesson is open new possibility in the field of language education. Core competence are characterized, which will encourage academic motivation. It is noted that in the conditions of the Republic of Kazakhstan, an additional motivation is interest in the country, readiness to study, to learn Kazakh culture, including through the Russian language. Special attention is given by the authors to organization of lessons of Russian language, including Foreign language with using information and communication technologies. Great importance is attached to new technologies of language teaching, which contribute to the achievement of effective communication. There is settled necessity of transformation of communicative linguistic education paradigm in intercultural. Authors noted practical relevance of lessons, know and apply studying material.

Keywords: language learning, language education, improvement of quality of training, intercultural communication, new informative technologies.

Integration in the education is mechanism which focused on development of creative thinking. It is premise on the systematization of learning and cognitive activity and acquirement of necessary skills and abilities. It is oriented not only on the combine deferent spheres of the science and show point of contact but also for give exposure to students that world around us is not coherent. This is also promoted by the fact that this approach is also applied to various disciplines. In such a way students are learning of vision of all environment as a whole instead of casual attitude of presence intersubject communication.

Under the program of development and functioning of languages in the Republic of Kazakhstan for 2011–2020 lessons are being integrated, including assignments using the state language for enriching the lexical fund, Russian and English languages in the context of trilingual education. «The current issues are the preparation of multilingual teachers for the introduction of trilingual education», the State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019 states. The question of standardization of requirements to the level of language training is also topical, in the first place, it is a question of level training. The idea is based on the continuity and continuity of the educational process. In such a way, a characteristic feature of the current stage of development is the implementation of integration, which ensures the integrity and systemic character of the pedagogical process. The task of the teacher is to organize the educational activity in such a way that the students are maximally involved in the educational activity and can obtain quality knowledge through the skillful application of the numerous strategies and technologies of instruction, depending on the individual abilities of the students.

At the moment, the teaching requirements for the organization of academic studies began to include the use of the Internet, the flexible variation of active methods (projects, role-playing and business games, analysis of business situations) in the work with students. As reported in the instructive methodological letter for the 2017–2018 school year, «competence in the use of information and communication technologies (ICT) is built on basic ICT skills and includes the proper and creative use of technology for work, leisure and communication». Trainees develop ICT skills in the learning process in all subjects, finding information and working with it, cooperating and exchanging information and ideas, evaluating and improving their work using a wide range of equipment and applications. The use of ICT in secondary schools includes: the use of multimedia resources and the media; search for information on the Internet and databases; the ability to receive, retrieve and organize data using quantitative, textual, visual information and databases, including the use of hyperlinks, spreadsheets, and graphical and other applications; the use of interactive boards for technical support of active types of training. Pupils with enthusiasm perceive new information, if it is given in an entertaining form, that is why they easily fulfill the tasks proposed in the lesson based on media resources, and this explains the efficiency of using information and communication technologies in education. In such a

way, the learner gets a fairly large amount of knowledge. On the basis of this, the legality of conducting integrated lessons for improving the quality of language training for students is undeniable.

Using the potential of integrated work in the lesson opens up new opportunities in the field of language training, and in particular in the teaching of Russian as a foreign language. Such training contributes to the expansion of the outlook, the ability to extract or supplement the necessary information and, most importantly, to get involved in one's culture and culture of other peoples, which at the present stage of development of the RK is relevant in the framework of the «RuhaniZhangyru» program. According to researchers, for a long time language and culture were considered as separate independent systems. Language and culture are correlated with the categories of material and spiritual culture of the people (rituals, rituals, stereotypes), so that the language lesson will allow to expand the connection of the humanities with the public. Therefore, there is every reason to believe that interdisciplinary ties in education are one of the principles of the worldview. A.Ya. Danilyuk defines intersubjectivity as «a means of developing objectivity, the desire to improve qualitatively education and, at the same time, not lose anything positive from the former» [1; 33]. Interdisciplinary ties scientist defines as target and content coincidences, objectively existing between the academic disciplines, as well as the organizational form of the intersubject material. V.N. Fedorova gives the following interpretation of interdisciplinary relations: «Intersubject communications represent a reflection in the content of educational disciplines of objective interrelations acting in nature that are learned by modern sciences» [2; 74].

It should be noted that for the first time he substantiated the need for integration of I.F. Herbart [3; 263]. They were allocated four levels in training: clarity, association, system and method. If the first two steps of Herbart were aimed at acquiring knowledge, the latter two were called upon to bring into contact what had been learned earlier and «make up a kind of bridge for mastering new knowledge». I.F. Herbart notes that the «mental environment» is manifested in the ability to reproduce previously acquired knowledge in relation to those that are being learned at the moment. In general, the authors consider interdisciplinary ties and integration closely interconnected. As a result of mastering, the educational material becomes more profound and motivated, which contributes to the quality of knowledge.

Based on the use of the most important criteria for assessing the quality of education, classes of key competencies are highlighted that promote educational motivation. Such as social competence - the ability to exchange information, communicate, and maintain social networks; personal - the attitude to the world, study, work and to yourself; methodical - the ability to develop, select and apply appropriate problem-solving strategies [4; 297]. In this regard, it becomes clear that the application of social integration in the system of language education at the intercultural level will improve the learning process of a foreign language. However, in the practice of teaching Russian as a foreign language, it is important to understand the language tools used to diversify the material under study, including the use of information and communication technologies; To apply additional information so that integration approaches allow to combine professional and personal aspirations of students in the learning process.

It will be observed that at the moment foreign languages which include Russian studied for applying: communication, business, meet the needs of everyday communication, personal enrichment, studied training and science literature, for education, professional activity. In our case, the motivation for mastering the Russian language at a university is mainly related to the acquisition of vocational education, as well as the attitude of the student to a foreign language and culture of its speakers, his willingness to learn the language, the recognition of the value of their possession. In the conditions of the Republic of Kazakhstan, an additional motivation is interest in the country, readiness to study, to learn Kazakh culture, including through the Russian language. Otherwise, cultural units form a system of knowledge about the world, a linguistic picture of the world. The Russian language of Kazakhstan is specific in that there is a large group of words and phrases borrowed from the Kazakh language, which denote common realities for all Kazakhstanis, phenomena, concepts. Such language units arise in the Russian language of Kazakhstan for many reasons. This may be the long-term functioning of the Russian language in Kazakhstan, the active use of the Russian language in all spheres of communication; intercultural communication; the formation of a sovereign state and practical needs arising in connection with this process, one of which is the work on the creation of new educational complexes for higher and secondary education. In such a way, the specifics of the functioning of the Russian language in Kazakhstan is ensured by the fact that the language picture of Russian-speaking Kazakhstanis is enriched by combining two national paintings — Russian and Kazakh. Accordingly, through the Russian language, you can join the values of Kazakh culture. As S.G. Ter-Minasova notes, «Language does not exist outside culture as» a socially inherited set of practical skills and ideas that characterize our way of life.

«As one of the types of human activity, language turns out to be an integral part of culture, defined as the totality of the results of human activity in different spheres of human life: industrial, social, spiritual. However, as a form of existence of thinking and, most importantly, as a means of communication, language is in line with culture. «Further, the author notes the following: «If we consider a language from the point of view of its structure, functioning and ways of mastering it (both native and foreign), then the sociocultural layer, or component of culture, is part of the language or the background of its real existence».

Undoubtedly, as many scientists note, the main task of mastering a foreign (Russian) language is to restore the ability to build conceptual structures through the use of non-native language linguistic signs. At the same time, the process of teaching language has a causal similarity with the general movement of cognition of thought in the form of a concrete whole. Then, perhaps, the methodological basis of learning can be considered a method of cognition, which allows the greatest extent to cover all aspects of the studied subject. So, language, as a communicative means, acts in all types of verbal communication as a single system, the component parts of which are subordinated to the purposes of expressing certain mental forms and categories. No dictionary, no grammatical form, no speech patterns separately form a communicative unit. And, in order not to violate the linguistic integrity of the language, methodologists and scientists suggest an approach that would ensure a better assimilation of the formal, content and level aspects of the language simultaneously - an integrative approach.

Consequently, the integrative approach to learning takes into account the current state of related sciences of language as a means of communication and, according to the reference literature, proceeds from the following understanding of the difference in terms complex and integrative: a complex is a collection of objects, phenomena that are conceivable in an independent function outside the complex; Integration is the combination of parts that organically form part of the whole and create a new education with a new function. Moreover, as noted in the scientific literature, the formation and formation of the student's language personality (of course, to a greater extent foreign) is determined by the formation of an integrative linguocultural competence, since a linguistic personality is a person who is able not only to speak in a foreign (Russian) language, but also capable of building communication at the intercultural level. According to S.G. Ter-Minasova, «for every word there is a view of the world conditioned by the national consciousness» [5; 30]. According to the message of N. A. Nazarbayev, «henceforth all world leadership in the social, economic and cultural fields will belong to countries with a predominantly developed intellectual potential, there cannot be a developed state without a developed education. Russian universities, foreign higher education establishments offer expanded access to training, a large choice in specialties, and a large number of new textbooks are published».

Of course, based on the analysis of many studies, it can be noted that this is due to communication competence: this is distance learning, the possession of electronic resources, expanded access to publications of scientific works. Therefore, ensuring the success of students already in the process of schooling is impossible without comprehensive knowledge based on the application of ICT. Undoubtedly, the initial base for this is laid in primary and secondary schools. At the same time, a fundamental condition for the professional development of the teacher is the awareness of the need to change and search for new opportunities for enhancing competence. Obviously, in this context, one should think about the question of quantitative and qualitative application of ICT in the system of lessons and on a specific, single lesson. The main feature of the integrated lesson is that such a lesson is built on the basis of a single subject (for example, Russian language), which is the main one. The rest, objects that are integrable with it, help to study its connections, processes, understand the essence of the studied subject more deeply, relate knowledge to real life, and make it possible to apply the received knowledge in practice. For example, in the lesson of the «Russian language and literature», in 6th grade (textbook by Y. A. Janpeis) reading the myths about Atlantis in section V «Ancient and modern civilizations», the first positive perception of the text may be lost, since unfamiliar historical words occur in the text. In this connection, S.G. Terminasova writes the following: «Sociocultural commentary for Russian and foreign readers basically coincides, because the growing gap between the Russian culture of Pushkin's time and the modern one is increasingly interspersed with the difference between Russian and other cultures» [5; 113]. These are historicisms, archaisms, words that have changed their meanings in modern Russian. «In all these cases the word has survived, but it has changed its meaning due to the diminution of the social role or the complete disappearance of the concept denoted by it and, accordingly, of the fact of real life» [5; 114]. Therefore, before acquaintance with the text, it is necessary to reproduce knowledge from history and other sciences. For the sake of clarity, we will list the topics of the subject «Russian Language and Literature», which requires additional related knowledge:

1. Phonetics. What is sound? How does the sound originate? What organs help a person speak?
2. Word formation. Etymology. Alphabet. Scholars are specialists in Russian philology.
4. Text-description. Words in figurative meaning. Artistic means of language.
5. Numeral.
6. Life and work of a poet or writer. The development of art in a certain historical period.
7. The theme of nature in the poems of SA Esenin. The image of nature in literature, painting, music.
9. Believe in a miracle! (viewing and analysis of the film on A.Green's extravaganza «Scarlet Sails»).
10. «There are no bonds of holier partnerships ...» An analysis of the story of N.V. Gogol «Taras Bulba».

In more detail, we will analyze the lesson in the development of speech in the 5th grade on the topic «Composition on the picture of A.A. Plastov in the summer. On assignment, the students have to tell what the artist wrote about, to reproduce the story told by the artist. Often children find it difficult to answer, so here (in advance) you can give individual homework of a search character through social networks of the Internet. And just then the knowledge received by the students at the lessons of informatics, history, ISO: the biography of the artist, the history of his life, the time of writing the picture, how it is reflected in history, etc. come to the aid. I want to note that the students like to show themselves, show their knowledge in the classroom, stay, so to speak, as a teacher. Such knowledge will no longer lie in the plane of linguistics, but it is this knowledge that will help you write a good composition, help you learn how to compose a text description and much more. The use of IT technologies such as Kahoot, LearningApps, QR code, Plikers, Gramota.ru will help both the teacher and the student to create tests, surveys, online quizzes. Undoubtedly, such tasks are performed by students joyfully and enthusiastically. At the same time in the classroom can be used tablets, laptops, smartphones, that is, any device that has access to the Internet.

In such a way, considering the future lesson, the teacher always has to anticipate a possible situation in each particular class. For example, music in the lesson of the Russian language and literature helps students to immerse themselves more deeply in the atmosphere of the topic of the lesson. In such an integrated lesson, the educational function of music is no less important than the educational one. Against the background of correctly selected music, the teacher most often reports brief information about the author, the history of the creation of the work, reading the text and much more. Tension in the lesson helps to remove the IZO and all the creativity that adjoins it, for example, composing clusters and collages. The guys are liberated, filled with positive emotions, show creativity, demonstrate their vision of the world. In such a way, it can be argued that interdisciplinary integration in the lessons of the Russian language contributes to the successful learning activity, educates and develops creativity, independence, responsibility.

Summing up, it can be noted that education in the Republic of Kazakhstan is one of the main national priorities defined by the President of the country N.A. Nazarbayev in the «Kazakhstan-2030» Strategy. It is education that must ensure the further development of the country through the quality, globalization and humanization of knowledge. Starting from the motivated creative training in the modern paradigm of foreign language education, the student models the thought-speech activity, which is very important for mastering the material of the language being studied. We note that fluency in speech presupposes a high level of integration of knowledge.

References

- 1 Данилюк А.Я. Теория интеграции образования / А.Я. Данилюк. — Ростов н/Д.: РПУ, 2000. — 440 с.
- 2 Федорова В.Н. Межпредметные связи: на материале естественнонаучных дисциплин средней школы / В.Н.Федорова, Д.М.Кирюшкин. — М.: Педагогика, 1972. — 152 с.
- 3 Герbart И.Ф. Избранные педагогические сочинения / И.В. Герbart; ред., пер. и примеч. Г.П. Вейсберга. — М.: Учпедгиз, 1940. — 292 с.
- 4 Абишева К.М. Интеграция знаний в теории и практике гуманистического воспитания: монография / К.М. Абишева. — Алматы: Эпиграф, 2016. — 318 с.
- 5 Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. — 3-е изд. — М.: Изд-во МГУ, 2008. — 352 с.

Б.К. Аязбаева, Д.Ю. Чарная

Мектепте орыс тілінің қазіргі сабағы туралы

Мақалада тілдік білім беру саласындағы дайындық сапасын арттырудың өзекті мәселелері талданды. Білім берудің негізгі компоненті мәдениетаралық құрамдас бөлігі, білім беру процесінің үздіксіздігі мен сабақтастығы идеясы болған жағдайда интеграцияны қалыптастыру ерекшеліктері қарастырылды. Авторлардың айтуынша, заманауи даму кезеңінің өзіндік ерекшелігі педагогикалық үдерістің тұтастығы мен жүйелілігін қамтамасыз ететін оқытудағы интеграцияны іске асыру болып табылады. Сабақта интеграцияланған жұмыс әлеуетін пайдалану тілдік оқыту саласында жаңа мүмкіндіктер ашады. Оқу мотивациясына ықпал ететін негізгі құзыреттер сипатталады. Қазақстан Республикасының шарттарына қосымша ынталандыру елге деген қызығушылық, қазақ мәдениетін, оның ішінде орыс тілі арқылы үйренуге, тануға дайын болу болып табылады. Авторлар ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, орыс тілі бойынша, оның ішінде шет тілі бойынша сабақтарды ұйымдастыруға ерекше назар аударды. Тиімді коммуникацияға қолжеткізуге ықпал ететін тілді оқытудың жаңа технологияларына үлкен мән беріледі. Коммуникативтік лингвоқұрылымды мәдениетаралық парадигмаға айналдыру қажеттілігі негізделді. Авторлар сабақтың практикалық маңыздылығын, оқылатын материалды қолдана білуін атап өтеді.

Кілт сөздер: тілді оқыту, тілдік білім беру, дайындық сапасын арттыру, мәдениетаралық коммуникация, жаңа ақпараттық технологиялар.

Б.К. Аязбаева, Д.Ю. Чарная

О современном уроке русского языка в школе

В статье проанализированы актуальные проблемы повышения качества подготовки в области языкового образования. Рассмотрены особенности формирования интеграции в условиях, когда основными компонентами образования становятся межкультурная составляющая, идея непрерывности и преемственности образовательного процесса. Авторами отмечено, что характерной особенностью современного этапа развития является реализация интеграции в обучении, обеспечивающая целостность и системность педагогического процесса. Использование потенциала интегрированной работы на уроке открывает новые возможности в сфере языкового обучения. Характеризуются ключевые компетенции, которые будут способствовать учебной мотивации. Отмечается, что в условиях Республики Казахстан дополнительной мотивацией является интерес к стране, готовность изучать, познавать казахскую культуру, в том числе и посредством русского языка. Авторами особое внимание уделено организации занятий по русскому языку, в том числе как иностранному, с использованием информационно-коммуникационных технологий. Придается большое значение новым технологиям преподавания языка, которые способствуют достижению эффективной коммуникации. Обосновывается необходимость преобразования коммуникативной лингвообразовательной парадигмы в межкультурную. Авторы отмечают практическую значимость занятий, умение применять изучаемый материал.

Ключевые слова: обучение языку, языковое образование, повышение качества подготовки, межкультурная коммуникация, новые информационные технологии.

References

- 1 Danilyuk, A.Ya. (2000). *Teoriia intehratsii obrazovaniia [Theory of integration of education]*. Rostov on Don: RPU [in Russian].
- 2 Fedorova, V.N., & Kiryushkin, D.M. (1972). *Mezhpredmetnye svyazi: na materiale estestvennonauchnykh distsiplin srednei shkoly [Intersubject communications: on the material of the natural science disciplines of the secondary school]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- 3 Herbart, I.F. (1940). *Izbrannye pedagogicheskie sochineniia [Selected pedagogical compositions]*. Moscow: Uchpedhiz [in Russian].
- 4 Abisheva, K.M. (2016). *Intehratsiia znaniy v teorii i praktike humanisticheskogo vospitaniia [Integration of knowledge in the theory and practice of humanistic education]*. Almaty: Epihraf [in Russian].
- 5 Ter-Minasova, S.G. (2008). *Yazyk i mezhkulturaia kommunikatsiia [Language and intercultural communication]*. (3d ed.). Moscow: Izdatelstvo MHU [in Russian].

ҒАЛЫМҒА ТАҒЗЫМ ПАМЯТИ УЧЕНОГО MEMORY OF THE SCIENTIST

УДК 82

Ж.Н. Жунусова

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: zhanyl08@mai.ru)*

Инновационные подходы в научно-методическом наследии профессора Г.А. Мейрамова

Статья освещает проблемы современной методики преподавания русского языка в национальной школе в свете методического наследия доктора педагогических наук, профессора Г.А. Мейрамова, который в середине прошлого века заложил ее основы. По мнению автора, его научные изыскания в области методики преподавания русского языка в национальной (казахской) школе, подготовка нового поколения ученых-методистов способствовали созданию научной школы методистов в республике. С учетом весомого вклада профессора Г.А. Мейрамова в методическую науку Казахстана новое направление лингводидактики — методика преподавания языков в казахской школе — сформировалось как особая педагогическая наука в Казахстане и получило свое дальнейшее развитие. Новую интерпретацию получило методическое наследие профессора в связи с современным подходом в обучении, ориентируемым на обновленное содержание языкового образования и внедрение инновационных технологий, которые обусловили современную коммуникативную концепцию языка.

Ключевые слова: методика преподавания, родной язык, инновационные процессы в преподавании языков, научная методическая школа.

Особый статус русского языка в нашей республике позволил стать ему одним из важнейших каналов социализации личности, что определило место и роль русского языка в школьном курсе в его неразрывной связи со всеми другими предметами. Обучающиеся благодаря русскому языку познают окружающий мир, развивают интеллектуальные, творческие способности, абстрактное мышление, совершенствуют коммуникативные умения (владение всеми видами речевой деятельности и основами культуры устной и письменной речи в жизненно важных для ученика ситуациях общения), интеллектуальные умения (анализ, сравнение, сопоставление, обобщение, вывод, оценивание, классификация, абстрагирование), информационные умения (поиск и извлечение информации из различных источников, анализ и переработка исходного текста в план, конспект, реферат, отзыв) и т.д.

Преподавание русского языка в национальной школе развивалось, главным образом, основываясь на практике, в то время как научная разработка многих ее проблемных вопросов не находила теоретического обоснования. В методической науке особенно острой была потребность научного обоснования важнейших ее положений, серьезного анализа и обобщения практического опыта и достижений национальной школы. Назревала необходимость создания общей методической теории, отражающей целостную картину и закономерности процесса обучения русскому языку как неродному.

Как известно, становление методики русского языка как педагогической науки имеет давнюю историю: сегодня это самостоятельное научное направление, которое располагает своей объектно-предметной областью, системой фундаментальных понятий, методами исследования. В своих изысканиях методика использует знания многих смежных наук — педагогики, лингвистики, психологии, лингвострановедения, лингвокультурологии, обучающих информационных технологий, что при-

вело к появлению в современной методической науке новых направлений – компьютерная, сопоставительная, коммуникативная лингводидактика и др.

С середины XX века произошли коренные преобразования в общественной жизни, что позволило лингводидактике, методике преподавания языков реализовать идеи развивающего, дифференцированного, личностно-ориентированного, деятельностного обучения, возросло количество учебной литературы, опубликованы монографические издания. При обучении стали использовать программы с различной траекторией, гибкие обучающие модели; возросло число экспериментальных школ, ориентируемых на обновленное содержание языкового образования; образовательные цели способствовали появлению новых терминов: интерактивный урок, проектная деятельность, социально-коммуникативное обучение, человекоориентированность процесса обучения, обновленное содержание обучения, плюрилингвальное обучение, компетенция и т.д.

Становление методики преподавания русского языка в национальной (казахской) школе как педагогической науки тесно связано с именем доктора педагогических наук профессора Г.А. Мейрамова. В его научных статьях, четырех монографиях и диссертационных исследованиях его учеников были заложены основы научного изучения лингводидактики в Казахстане.

Профессор Г.А. Мейрамов был выдающимся педагогом, наставником и многогранным ученым, который считал, что теория должна быть тесно связана с практикой преподавания, а интерес к лингводидактическим проблемам, достижения в области практической методики должны служить базой для создания и усвоения научной методики преподавания языков. При обучении русскому языку нерусских рекомендовал учитывать особенности родного языка и опираться на него при усвоении всех разделов языковой системы. Он всегда трудился на перспективу выбранного научного пути – методики преподавания языков.

В своих трудах он акцентировал внимание на освоение знаний о функционировании русского языка, его устройстве, основных нормах русского литературного языка. Русский язык как учебный предмет, по мнению профессора Г.А. Мейрамова, должен способствовать воспитанию уважения к изучаемому языку, сознательному отношению к нему как духовной ценности русского народа, развитию готовности к коммуникации в повседневной жизни и будущей профессиональной деятельности, выявлению национального своеобразия русского и родного (казахского) языков. Подготовленная языковая личность быстро адаптируется в изменяющемся современном социуме. Овладение культурой межнационального общения в полиэтническом социуме, распространение многоязычия в мире – закономерный процесс, обусловленный коренными изменениями в экономике, политике, культуре и образовании [1].

В своих научных изысканиях профессор Г.А. Мейрамов предвосхитил сегодняшнюю ситуацию казахстанского общества и системы образования: идея многоязычия, увеличение числа национальных (казахских) школ в республике, глобализация, интеграция. Он был уверен, что в недалеком будущем его научно-методические труды, опыт работы в этом направлении будут не напрасны и принесут определенную пользу.

Сегодня, как никогда, стали востребованы его монографические труды, учебники и учебные пособия, по которым обучалось не одно поколение будущих русистов. Они были настольной книгой для многих преподавателей вузов, готовящих учителей русского языка и литературы в национальной школе. Методы и приемы, рекомендованные ученым-методистом, находят применение в школьной практике сегодняшнего дня. Особенно они стали необходимы для обучения людей, не владеющих русским языком, в первую очередь для репатриантов, которые вернулись на историческую родину. Для этой категории обучающихся возникла острая необходимость разработки адаптированной методики преподавания русского языка, так как при социально-культурном вхождении их в общество необходимо «развитие образования на языках, общепринятых в данном социуме, ... они сталкиваются с языковой проблемой в новых условиях проживания» [2; 94]. Обучающимся данной категории также необходимы общедоступные грамматики, справочные пособия по русскому языку, «обеспечивающие процесс обучения русскому языку» [3; 49].

Профессор Г.А. Мейрамов в своих работах пристальное внимание уделял разработке актуальных проблем содержания и методов обучения русскому языку с использованием новых достижений методики и смежных с нею наук. Особое внимание при этом уделялось новым открытиям в области лингвистики. О тесной связи методики с лингвистикой известный филолог и методист М.В. Панов писал, что в нашей «отечественной культурной традиции лингвистика и методика преподавания языка всегда были союзники. Нет ни одного крупного языковеда-русиста, который не заботился бы о нуж-

дах учителя и ученика. С другой стороны, все авторитетные деятели педагогики, преподаватели русского языка видели в лингвистике свою надежную и желанную опору» [4; 31–42].

Непосредственное влияние на формирование научных интересов Габдуллы Ашимовича оказал академик И.И. Мещанинов, который в сороковые годы прошлого столетия преподавал лингвистику в Казахском государственном университете им. С.М. Кирова. На выпускном экзамене маститый ученый пожелал своему прилежному студенту улучшить преподавание русского языка нерусским, создавать научные основы обучения этому языку в национальной школе, в том числе и казахской: «...было бы хорошо, если вы после окончания университета включились в эту работу и стали одним из первых, кто будет поднимать эту целину». В своей автобиографии Г.А. Мейрамов писал: «В дальнейшем в своей педагогической и научной деятельности я постоянно руководствовался советами своего учителя. Всю свою сознательную жизнь я посвятил пропаганде и широкому распространению русского языка среди казахской молодежи, подготовке учительских и научно-педагогических кадров в данной области, исследованию проблем преподавания русского языка казахам и русско-казахской сопоставительной лингвистики».

По утверждению профессора, обучение русскому языку в национальной школе требует иной организации учебного процесса, применения других методов, приемов и средств обучения, одним словом, данное направление лингводидактики имеет свою специфику и свои закономерности, обусловленные как содержанием самого учебного предмета, так и особенностями его усвоения. Он считал, что главной целью преподавания языковых дисциплин всегда остается развитие личности школьника через систему знаний о языке, умений и навыков в различных видах речевой деятельности. Формирование полиязычной личности, отличающейся толерантным отношением к инокультуре, владеющей всеми необходимыми умениями общения в рамках диалога культур (своей и чужой) – одна из актуальных задач обучения русскому языку и культуре речи студентов-билингвов тогда и сейчас.

Профессор Г.А. Мейрамов, как и основоположник методики преподавания русского языка в русской школе Ф.И. Буслаев, считал необходимым рассматривать в совокупности чтение, письмо, развитие речи, работу по грамматике и лексике. Именно в национальной школе средствами языка и литературы формируется би- и поликультурная личность, и в этом большую роль окажет способность учителя, который должен постоянно использовать в своей профессиональной деятельности научно-теоретическую и методическую литературу, новые технологии, уметь отбирать учебный материал для формирования языковой личности школьника.

Эти приоритетные направления в языковой подготовке обучающихся в практической деятельности профессора обусловили сегодняшнюю коммуникативную концепцию языка, которая, по сути, является деятельностной и ориентирована на «творческое отражение языковых явлений в сознании языковой личности» [5; 80]. На современном этапе развития языкового обучения именно коммуникативная компетенция осознается как вбирающая в себя ряд других компетенций, среди которых ученые выделяют: грамматическую, или лингвистическую, социолингвистическую, социокультурную, дискурсивную. При таком подходе в обучении языкам билингвальная, бикультурная личность обучающегося будет способна к успешному продуктивному общению и преодолению языкового барьера. По мнению ученого, для обучающихся главное – это овладение коммуникативной компетенцией.

Годы практической работы профессора Г.А. Мейрамова показали, что для обучающихся казахских школ особенно трудным было усвоение самых сложных разделов – грамматики и синтаксиса, так как русский и казахский языки относятся к разным группам языков и имеют разные структуры. Свои научные изыскания он начал с исследования проблем обучения «малому синтаксису», впервые разработал систему обучения казахов русскому грамматическому управлению с учетом расхождения в падежных системах русского и казахского языков, наличия предлогов в одном и полного их отсутствия в родном языке обучаемых. Эти аспекты лингводидактики нашли отражение в кандидатской диссертации, где он разработал и предложил методику обучения русскому грамматическому управлению на примере одной из сложных частей речи – имени существительного. В своей докторской диссертации «Система обучения русскому грамматическому управлению в казахской восьмилетней школе», которую он блестяще защитил в 1969 году на Объединенном ученом совете по филологическим наукам при Московском педагогическом институте им. Н.К. Крупской, он расширил круг исследования и рассмотрел проблему обучения управлению при изучении других разделов школьного курса русского языка.

Габдулла Ашимович стал первым доктором педагогических наук, защитившим докторскую диссертацию по методике преподавания русского языка в национальной школе, что положило начало

созданию научной школы по изучению проблем методики преподавания языков, сравнительно-сопоставительному исследованию русского и казахского языков в Карагандинском государственном университете по подготовке высококвалифицированных специалистов. Впервые в КарГУ при непосредственном участии профессора открылась очная и заочная аспирантура (1968), которая готовила научно-педагогические кадры для всего региона. Кафедра методики и практики русского языка и литературы, которую он основал в 1962 г. и руководил ею двадцать лет, стала каждый год пополняться кандидатами наук, которых подготовил профессор Г.А. Мейрамов.

Кафедра методики преподавания русского языка и литературы продолжила традиции, заложенные им: вновь была открыта аспирантура по специальностям 10.02.01 – «Русский язык», 10.02.20 – «Сравнительно-типологическое и сопоставительное языкознание». За эти годы на кафедре подготовлены и защищены 4 докторские диссертации – Ж.Н. Жунусова, Г.И. Байгунисова (по сопоставительной грамматике), Ж.Т. Балмагамбетова (по переводоведению), Р.А. Айкенова (по методике преподавания русского языка в национальной школе), 7 кандидатских диссертаций – Н.К. Хан, Б.К. Аязбаева, М.К. Жумабеков, Г.М. Хаирова, Ф.К. Исенова, Д.В. Сизов, В.А. Ермакова.

Современный этап развития методики преподавания русского языка характеризуется разработкой актуальных проблем содержания и методов обучения русскому языку с использованием новых достижений методики и смежных с ней наук. Особое внимание при этом уделяется новым открытиям в области лингвистической науки. Ученые-методисты Казахстана продолжают развивать методику преподавания русского языка как науки, пропагандируют и распространяют русский язык, продолжают подготовку новых кадров учителей для системы образования республики, проводят конференции и семинары совместно с учителями региона, сохраняя лучшие традиции своих предшественников.

Современное положение методики преподавания русского языка в национальной школе по-прежнему остается ведущим направлением в казахстанской лингводидактике, которая тесно переплетается с методикой преподавания русского языка как родного и методикой преподавания русского языка как иностранного. Будем надеяться, что связь трех отраслей методики в дальнейшем станет более тесной и глубокой, активно будут использоваться достижения смежных наук.

В методической науке появились предпосылки для разработки лингводидактической инновации, что позволяет с оптимизмом смотреть на решение поставленных задач перед системой образования. В связи с обновлением содержания образования особое внимание уделяется созданию условий для развития творческого личностного потенциала обучающихся и расширению возможностей углубленного образования, в том числе и языкового. В этой связи новое звучание приобретает проблема языкового образования в средней общеобразовательной школе в свете учений профессора Г.А. Мейрамова.

Актуальность проблемы обусловлена современными реалиями нашего общества – обретением казахского языка статуса государственного, решение важных задач в свете поставленного курса на духовное обновление молодого поколения по Президентской программе «Рухани жаңғыру», одна из первых задач которой – придание нового импульса развитию языка, интегрирование его в мировое пространство, повышение интереса и мотивации граждан к овладению языками.

Научно-методические труды профессора Г.А. Мейрамова в настоящее время получили новое прочтение: педагоги, учителя-словесники осмысливают богатое наследие ученого по проблемам преподавания русского языка в национальной школе и сопоставительному исследованию разноструктурных языков, успешно используют в методике обновленного содержания языкового обучения.

Список литературы

- 1 Lanson T. A Short History of Language. — Oxford: University Press, 2002. — 349 p.
- 2 Жунусова Ж.Н. Об учебном Русско-казахском идеографическом словаре для адаптации студентов-репатриантов в современном поликультурном казахстанском социуме // Русская лексика: история и современность: материалы Междунар. лингвист. конф. Studia Russica XXVI. — Budapest, 2018. — С. 94–99.
- 3 Васильева Н.И. Проект создания Специализированного двуязычного словаря (русско-болгарский морской словарь) / Н.И. Васильева // Теоретические и методические проблемы русского языка как иностранного в традиционной и корпусной лингвистике: Доклады и сообщения X Междунар. симпози. МАПРЯЛ. — Велико-Тырново, 2010. — С. 49–53.
- 4 Панов М.В. Лингвистика и методика преподавания русского языка / М.В. Панов // Вопросы языкознания. — 1989, № 1. — С. 31–42.
- 5 Болотнова Н.С. Новое в методике преподавания русского языка в вузе и школе / Н.С. Болотнова // Вестн. Томск. гос. пед. ун-та. — 2017. — Вып. 1. — С. 78–83.

Ж.Н. Жүнісова

Профессор Ғ.Ә. Мейрамовтің ғылыми-әдістемелік мұрасындағы инновациялық әдіс-амалдар

Мақала педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ғ.Ә. Мейрамовтің әдістемелік мұрасы шеңберінде қазіргі ұлттық мектепте орыс тілін оқытудың әдістемесі мәселелеріне арналған. Бұл бағыттың негізін өткен ғасырдың ортасында өзі қалаған автордың пікірі бойынша, ұлттық (қазақ) мектебінде орыс тілін оқыту әдістемесі саласындағы тың ұсыныстары республикадағы әдіскерлердің ғылыми мектебін құруға септесті. Қазақстандағы әдістемелік ғылымына профессор Ғ.Ә. Мейрамовтің қосқан елеулі үлесін ескере отырып, лингводидактиканың жаңа бағыты — қазақ мектебінде тілдерді оқыту әдістемесі — Қазақстанда ерекше педагогикалық ғылым болып қалыптасып, өзінің әрі қарай дамуына негіз алды. Оқытудың заманауи мазмұнына бағытталған және инновациялық технологияларды енгізуге байланысты профессордың әдістемелік мұрасы жаңа тыныс алып, тілдің заманауи коммуникативтік тұжырымдамасына қолжеткізуіне себепші болды.

Кілт сөздер: оқыту әдістері, ана тілі, тілдік оқытудағы инновациялық процестер, ғылыми-әдістемелік мектеп.

Zh.N. Zhunusova

Innovative approaches in scientific and methodical heritage of professor G.A. Meyramov

The article covers the problems of modern methods of teaching Russian in the national school in the light of the methodological heritage of the doctor of pedagogical sciences professor G.A. Meyramov, who laid its foundations in the middle of the last century. According to the author, his scientific research in the field of methods of teaching Russian in the national (Kazakh) school, the preparation of a new generation of methodologists helped to create a scientific school of methodologists in the republic. Taking into account the significant contribution of Professor G.A. Meyramov in the methodological science of Kazakhstan, a new direction of linguodidactics – a method of teaching languages in the Kazakh school – was formed as a special pedagogical science in Kazakhstan and received its further development. The new interpretation was received by the methodological heritage of the professor in connection with the modern approach to learning, oriented to the updated content of language education and the introduction of innovative technologies, which led to the modern communicative concept of language.

Keywords: teaching methods, native language, innovation processes in language teaching, scientific methodical school.

References

- 1 Lanson, T. (2002). *A Short History of Language*. Oxford: University Press.
- 2 Zhunusova, Zh.N. (2018). Ob uchebnom Russko-kazakhskom ideograficheskom slovare dlia adaptatsii studentov-repatriantov v sovremennom polikulturnom kazakhstanskom sotsiume [On the educational Russian-Kazakh ideographic dictionary for the adaptation of repatriate students in the modern multicultural Kazakhstan society]. *Proceedings from Russian vocabulary: history and modernity: Mezhdunarodnaia lingvisticheskaia konferentsiia – Proceedings of the international linguistic conference* (pp. 94–99). *Studia Russica XXVI*. Budapest [in Russian].
- 3 Vasilieva, N.I. (2010). Proekt sozdaniia spetsializirovannogo dvuiazыchnogo slovaria (russko-bolharskii morskoi slovar) [The project of creating a specialized bilingual dictionary (Russian-Bulgarian marine dictionary)]. *Theoretical and methodological problems of Russian as a foreign language in traditional and corpus linguistics: X Mezhdunarodnyi simpozium MAPRIAL – X International Symposium MAPRIAL*. Veliko-Tarnovo [in Russian].
- 4 Panov, M.V. (1989). Lingvistika i metodika prepodavaniia russkogo yazyka [Linguistics and methods of teaching Russian language]. *Voprosy yazykoznanii — Questions of linguistics*, 1, 31–42. Moscow [in Russian].
- 5 Bolotnova, N.S. (2017). Novoe v metodike prepodavaniia russkogo yazyka v vuze i shkole [New in the method of teaching Russian language in high school and school]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – Bulletin of Tomsk State Pedagogical University*, Vol. 1, 78–83 [in Russian].

Г.Г. Мейрамов

*Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Казахстан
(E-mail: meyratow@mail.ru)*

Одна, на всю его жизнь, дорога

К 100-летию со дня рождения доктора педагогических наук, профессора Г.А. Мейрамова

1918 год вряд ли называется историографами легким в истории советской страны, появившейся на карте за год до этого, ставшей для многих целой эпохой, доброй или недоброй, одновременно давшей миллионам людей очень многое и многое отнявшей у миллионов.

Ровесником ее являлся профессор русского языкознания **Мейрамов Габдулла Ашимович** (1918–1994), прошедший вместе с ней весь путь и переживший ее на несколько лет (см. фото 1).

Фото 1. Москва, Кремль, 1973. Всесоюзное совещание ректоров вузов СССР (865 вузов). Делегация Карагандинской области: ректоры КарГУ, Политехнического института, Медицинского института, Кооперативно-торгового института и завода-втуза. Второй слева — декан филологического факультета Карагандинского государственного университета д.п.н., проф. Г.А. Мейрамов. В центре — ректор Карагандинского государственного университета акад. Е.А. Букетов и ректор Карагандинского политехнического института акад. А.С. Сагинов

Отец родился 15 ноября 1918 г. в Улутауском районе Джекказганской области. Являлся правнуком Жанайдара Орынбаева (1818–1879) и внуком Мейрама Жанайдарова (1844–1921) — волостных управителей Терсакканской волости Атбасарского уезда Степного Генерал-губернаторства (г. Омск) Российской Империи. На Выставке при 3-м Международном конгрессе ориенталистов (г. С.-Петербург, 1876) Мейрамом Жанайдаровым была широко представлена продукция народных промыслов. 14 июля 1891 г. наследник русского престола Николай по поручению Александра III вручил Мейраму Жанайдарову золотые часы с цепочкой от Его Императорского Высочества. Сам император однажды в г. Оренбурге присутствовал на скачках, в которых участвовали и победили скакуны Мейрама Жанайдарова, которые затем были ему подарены (фото 2 и 3).

12 октября 2008 г. на месте захоронения Мейрама в присутствии более чем 400 человек был торжественно открыт новый мавзолей-мемориал. Отец — единственный из внуков 7 сыновей Мейрама, который в тревожные тридцатые годы все-таки взял имя своего деда Мейрама как фамилию.

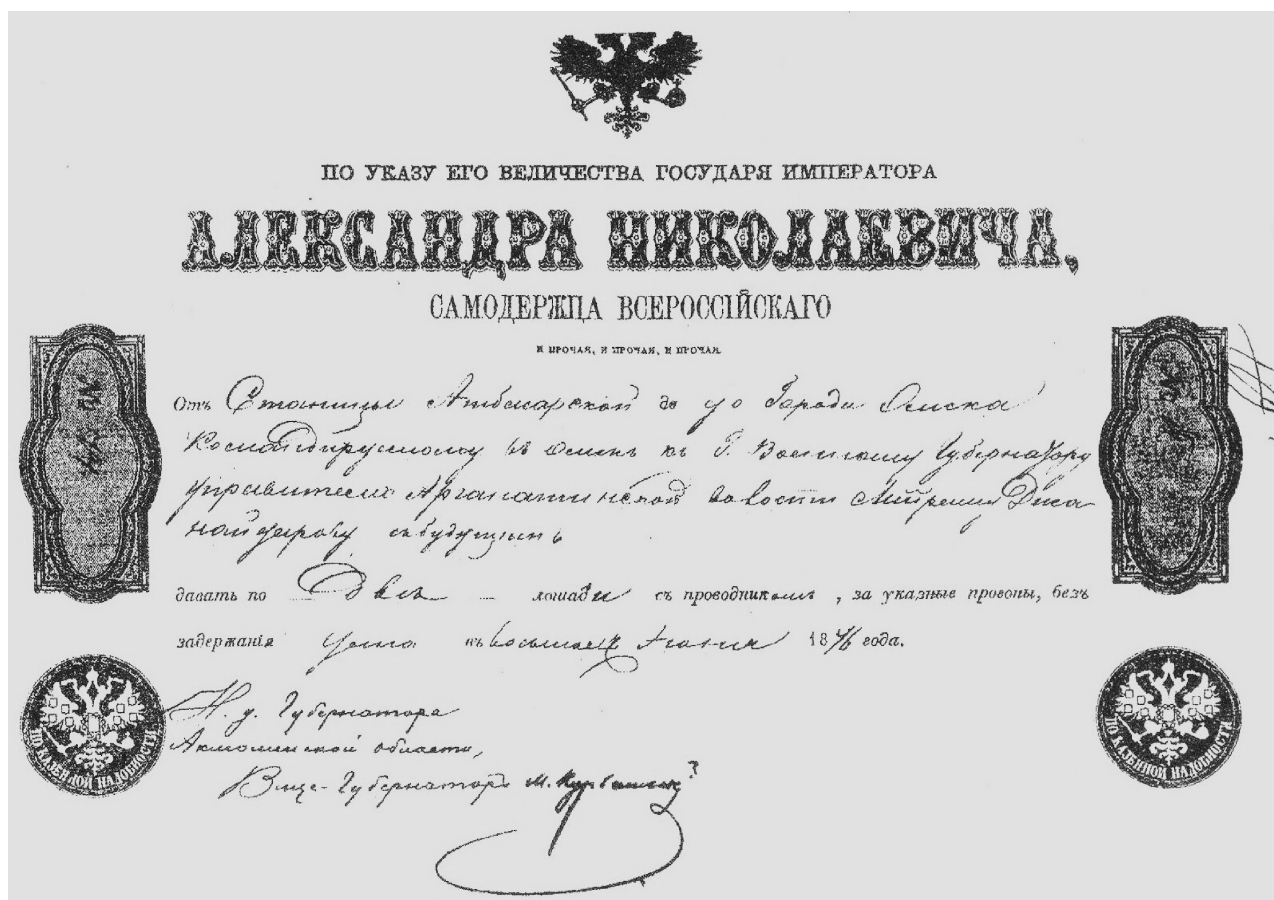

Фото 2. Копия Указания о предоставлении упряжек из 2 лошадей Мейраму Джанайдарову (дедушке отца) на пути следования без задержания в Омск, с заменой лошадей в пути

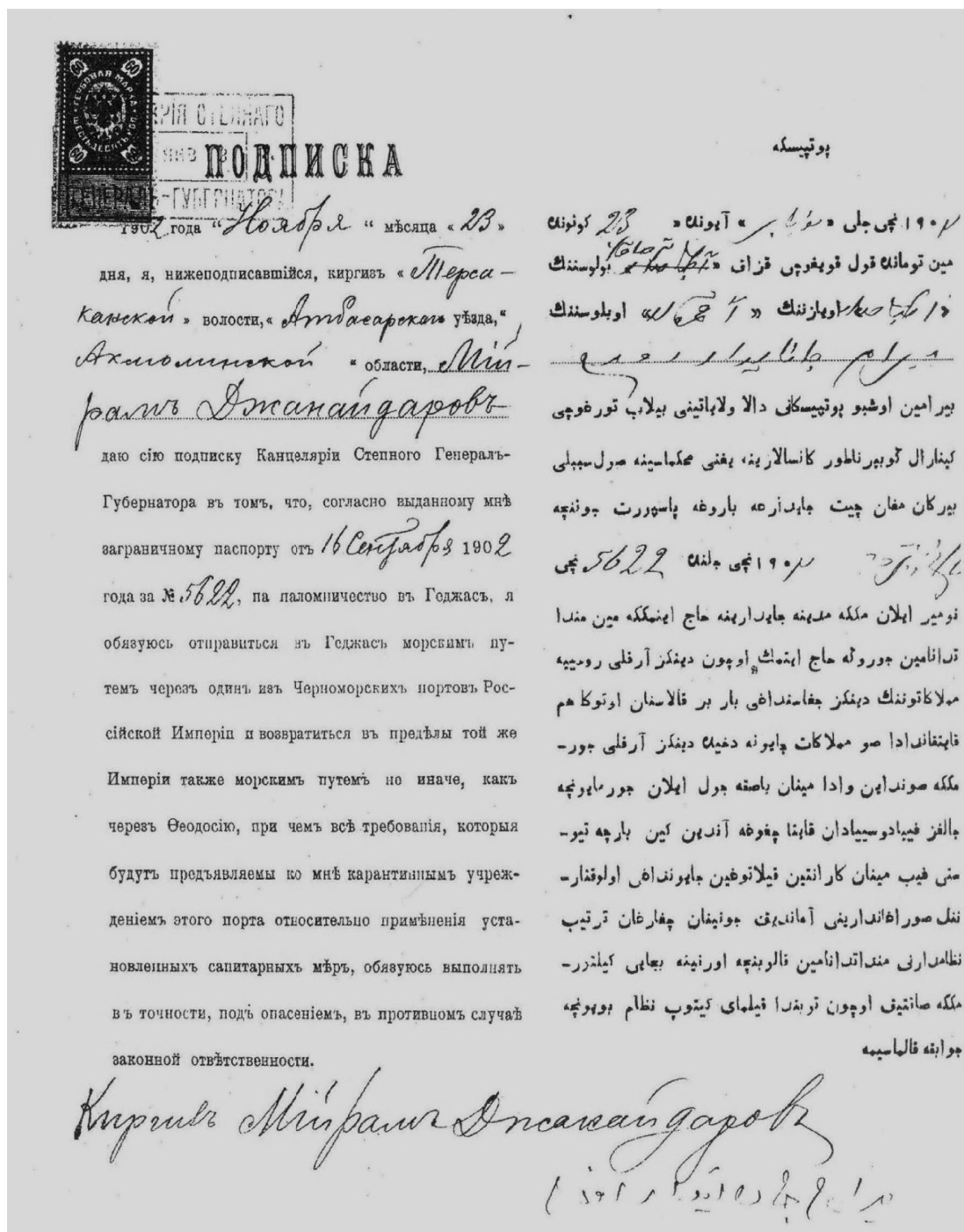

Фото 3. Копия письма Царской Администрации об оказании содействия Мейраму Джанайдарову – волостному управителю Терсакканской волости Атбасарского уезда Степного Генерал-губернаторства Российской Империи об оказании ему содействия в выезде в Турцию через один из черноморских портов

Отец Габдуллы Мейрамова — Ашмухан Жанайдаров был дважды сослан в Сибирь (1928–1935 и 1937–1947 гг.) как сын богатого человека — представителя Царской Администрации, а его мать и сестра умерли в начале тридцатых годов во время голода. Детство и юность отца прошли без семьи, с неясными перспективами на будущее, при надвигавшемся голоде.

По окончании педтехникума отец с 1937 г. стал обучать детей-казахов русскому языку. Сложные тридцатые годы дали знать о себе: в начале 1940 гг., будучи студентом КазГУ им. С.М. Кирова (г. Алма-Ата), он тяжело заболел и выздоровел лишь к 1946 г. благодаря исключительной самоотверженности нашей мамы. По окончании университета, где отец получил лингвистическую подготовку у академика АН СССР И.И. Мещанинова, до 1954 г. работал заместителем директора, директо-

ром Павлодарского педучилища, а с 1954 по 1990 гг. — старшим преподавателем, доцентом, профессором Карагандинского государственного университета. В 1962–1982 гг. являлся заведующим организованной им кафедры методики преподавания русского языка и литературы в национальной школе. Под его руководством свыше 20 аспирантов и соискателей защитили кандидатские диссертации, многие из них — в Москве.

В период переезда в Караганду в 1954 г. неоценимую помощь нашей семье оказал двоюродный брат отца — Матен Рахимбекович Рахимбеков (1912–2006), бывший в то время начальником шахты № 37 — мирового рекордсмена в области угледобычи (1958 г.). Мы с благодарностью помним об этом. В течение всей жизни добрые родственные отношения связывали отца с детьми и внуками других сыновей Мейрама — профессором Сапаргали Омарбековым (1927–2003), Абдрасулом Мусулманбековым (1907–2002), профессором З.М. Рахимбековой, профессором Х.М. Рахимбековой, А.С. Омарбековой и Ш.С. Омарбековой. Наша мама, Магдеева Фатиха Галиевна, проживала в глухом, провинциальном Аральске. Но именно туда в 1936 г. приехали из Алма-Аты представители первого в Казахстане университета, помогли детям бедных поступить в КазГУ, купили им билеты на поезд и увезли в Алма-Ату для бесплатной учебы в университете, который мама успешно окончила в декабре 1941 г.

После защиты в 1969 г. докторской диссертации в Москве, где его хорошо знали как специалиста, он получил приглашение работать в Институте русского языка и литературы АПН СССР (г. Москва). Г.А. Мейрамов являлся экспертом ВАК СССР, был одним из наиболее подготовленных в СССР специалистов по русскому языкознанию и имел непререкаемый авторитет в этой области.

Сегодня за окном XXI-й век. Возникает вопрос: а не пропало ли дело, которому отец посвятил свою жизнь, обучая казахов русскому языку? Нынешняя ситуация позволяет усомниться в этом. В Казахстане сегодня проживают около 130 национальностей, и русский язык реально стал связующей нитью, являясь, наряду с государственным казахским языком, языком межнационального общения. Сегодня свыше 100 % казахов в Казахстане, кроме казахского, прекрасно владеют одновременно и русским языком, а часть из них — и английским. В том, что казахи хорошо знают русский язык, немалая заслуга отца, обучавшего их русскому языку с 1937 по 1990 гг. и создавшего систему обучения русскому грамматическому управлению учащихся-казахов, по которой занимались дети Монголии и Азербайджана. Посольство СССР в Монголии в те годы выразило письменную признательность отцу за монографию, основные положения которой были успешно использованы при обучении детей в Монголии русскому языку. Учебник русского языка для казахских школ, автором которого являлся Г.А. Мейрамов, неоднократно переиздавался Министерством высшего и среднего специального образования КазССР в течение 18 лет — с 1963 по 1980 гг. Его именем названа кафедра методики преподавания русского языка и литературы в Карагандинском государственном университете, организованная им в 1962 г.

На жизнь отца яркий отпечаток наложили многие события, происходившие в стране. Казалось бы время, ни за что нанесшее немалый ущерб его семье, не позволит ему встать на ноги, но именно тогда отец, выросший без родителей, не имевший средств к существованию, поддержки богатых или занимавших влиятельные посты родственников, сам, не занимая высоких должностей и не располагая никакими связями в столице, занял достойное место в жизни, стал известным ученым.

Все, что происходит в детстве и юности, запечатлевается в сердце и памяти не только в силу особой обостренности чувств, но и потому, что в это время происходят события, в значительной степени определяющие будущий жизненный путь. Нам не известно, как отец, оглядываясь в конце жизни на прожитое, относился ко всему, происходившему в жизни в последние годы. Скорее всего, он позавидовал бы себе молодому, тому, перед которым в тревожные тридцатые годы открылась одна, на всю его жизнь, дорога.

Памяти казахстанского лингвиста Надежды Ивановны Гайнуллиной

Казахстанская лингвистическая наука понесла большую утрату в лице известного не только в Казахстане, но и в России русиста, ведущего ученого в области истории русского литературного языка, замечательного педагога, человека прекрасной души и обаяния Надежды Ивановны Гайнуллиной.

Выпускница Минераловодского педагогического училища, Н.И. Гайнуллина всю свою жизнь связала с Казахским национальным университетом: в 1966 г. окончила КазГУ им. С.М. Кирова, в 1970 г. – аспирантуру при кафедре русской филологии; с 1961 г. прошла все должностные ступени — от ассистента до профессора и заведующего кафедрой (с 1989 по 2004 гг.).

В 1973 г. Н.И. Гайнуллина успешно защитила кандидатскую диссертацию «Заимствованная лексика в «Письмах и бумагах императора Петра Великого» (к проблеме освоения слов иноязычного происхождения в Петровскую эпоху)», а в 1996 г. – докторскую диссертацию «Эпистолярное наследие Петра Великого в истории русского литературного языка».

Результат плодотворной научно-педагогической деятельности Н.И. Гайнуллиной – 8 учебников и учебных пособий («Семантика русского слова», «Вопросы семасиологии в учебном процессе», «Лексикология русского языка (Социолингвистический аспект)», «Заимствованная лексика в Петровскую эпоху: проблемы адаптации», «История грамматической мысли (Донациональный период)» и др.), около 100 научных статей. Надежда Ивановна неоднократно руководила авторским коллективом по составлению Государственных стандартов высшего образования РК по филологическим дисциплинам для университетов (бакалавриат, магистратура).

Целеустремленность, активная позиция, добросовестность, принципиальность помогли Надежде Ивановне Гайнуллиной достичь того, чего добилась в жизни она как ученый, как педагог, как личность.

Н.И. Гайнуллина продолжала славные научные традиции своих учителей и передавала их своим младшим коллегам и ученикам, которые сегодня успешно работают в разных вузах дальнего зарубежья (Греция), России, Казахстана. Под руководством Надежды Ивановны для кафедры классической и русской филологии КарГУ им. Е.А. Букетова были подготовлены специалисты: доктор филологических наук М.К. Пак, кандидат филологических наук О.Ф. Кучеренко, кандидат филологических наук А.Б. Смагулова, которые учились в магистратуре, аспирантуре при кафедре, руководимой Надеждой Ивановной Гайнуллиной. Каждый ее приезд в Караганду для нашей кафедры был настоящим праздником, на котором царили большая наука, радость научного, человеческого общения.

Отличник народного просвещения Казахстана, Почетный работник Республики Казахстан, Почетный заведующий кафедрой русской филологии КазНУ имени аль-Фараби, Н.И. Гайнуллина является примером благородного служения науке.

В Надежде Ивановне удивительно сочетались принципиальность и большое человеческое понимание, строгость, требовательность Учителя и мягкость, чуткость Наставника.

Светлая, добрая память о дорогой Надежде Ивановне Гайнуллиной навсегда останется в наших сердцах.

*Коллектив кафедры русского языка и литературы им. Г.А. Мейрамова
Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова*

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Abduov, M.I.** — Dean of the faculty of philology, Doctor of filology, Professor, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Abduova, N.M.** — PhD student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Abdykhanova, B.A.** — PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Ayazbayeva, B.K.** — Candidate of filology, Associate professor, Department of Russian language and literature, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Bahtikireeva, U.M.** — Doctor of filology, Professor, Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Russia.
- Charnaya, D.Yu.** — Undergraduate, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Cingerova, N.** — PhD in filology, Associate Professor, Department of Russian and East European Studies, Faculty of Arts, Ya.A. Comenius University, Bratislava, Slovakia.
- Kaskataeva, Zh.A.** — PhD student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Khasenov, B.** — Master of arts, Teacher Department of Kazakh linguistic, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Litovkina, A.T.** — Candidate of filology, Professor, J. Selye University, Department of English Language and Literature, Komarno, Slovakia.
- Mazhitayeva, Sh.** — Doctor of filology, Professor, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Meyramov, G.G.** — Doctor of medicine, Professor, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Nurgali, K.R.** — Doctor of filology, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Pechurova, E.A.** — Senior lecture, L.N. Tolstoy Tula State Pedagogical University, Russia.
- Uejgo, Zh.** — Doctor of filology, Professor, Central national University, Beijing, China.
- Zhakypov, Zh.A.** — Doctor of filology, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Zhumsakbayev, A.T.** — PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Zhunusova, Zh.N.** — Doctor of philology, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

**2018 жылғы «Қарағанды университетінің хабаршысында»
жарияланған мақалалардың көрсеткіші.
«Филология» сериясы**

№ б.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТІЛДІК ЖАҒДАЙЫ

Сатпаева Ж.А., Жандаева У.Ж., Закирова Д.Ф., Байсеитова А.Ж. Қазақстандағы көптілділіктің даму болашағы.....	1	15
Тұрсынова М.А. Қазақ жазуын латын графикасына ауыстыру мәселелері	1	8

ТІЛ БІЛІМІ МЕН ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Абжаппарова Б.Ж., Кенжебай Б. Отбасылық дәстүрлер — жапон руханиятының негізі.....	1	41
Алексеева М.А., Смаилова А.Ш., Рахимбаева Б.О. Көркем фантастика мәтіндеріне тән белгілер	2	56
Алиев А.Р. Еуропалық тарихи романның көне кейіпкерлері	3	47
Антонова Е.М. Медиамәтіндердің лингвистикалық сараптаудың инвариантты дискурс үлгісі	2	34
Антонова Е.М., Горная А.Ю. Қазіргі интернет-басылымдардағы манипулятивтік стратегиялар	3	27
Аязбаева Б.К., Чарная Д.Ю. Мектепте орыс тілінің қазіргі сабағы туралы	4	62
Вазанова М.Г., Якушкина З.Н. Әлемнің тілдік көрінісінде орыс және чуваш тіліндегі «қорқыныш» түсінігі.....	1	34
Дүлебова И., Ткач П. Бұқаралық ақпарат құралдары арқылы қоғамдық сананы айқындау стратегиясы	3	21
Жумсакбаев А.Т. Чехов және қазақ әдебиеті.....	4	45
Илишева Р.Х., Жүнісова М.Қ., Ордабаева З.З., Саяжанова А.Ж. Бастапқы және соңғы сөйлемдердің лексика-морфологиялық құрамы	3	63
Каскатаева Ж.А., Мажитаева Ш., Хасенов Б., Бахтикиреева У.М. Қазақ тіліндегі «қоңыр» және «сары» концептілерінің вербалдануы	4	38
Кашкенова А.М., Алитурлиева Ж.Т. Техникалық аудармада кездесетін эквиваленттік және тепе-теңдік проблемалары.....	2	68
Литовкина А.Т. Ағылшын-америкалық мақал-мәтелдердегі ажырасудың оң және теріс жақтары.....	4	28
Нұрғали К.Р. В. Беловтың шығармашылығындағы көркемдік шындық: жазушының дүниетанымын көрсету ерекшелігі	4	34
Печурова Е.А. Л.Н. Толстойдың соңғы шығармаларындағы тәурат дәйексөздер	4	55
Плотникова Л.И., Хаирова Г.М. Тұрақты сөз сөйлеудегі лексикалық жаңа қолданыстар: лингвокогнитивтік және функционалды-прагматикалық ерекшелік	2	74
Рапишева Ж.Д., Түйте Е.Е., Уажанова З.Н., Карманова С.Б. Тіл біліміндегі тілдік тұлға мәселесі және оның ғылыми жүйедегі орны	1	23
Рахметова А.Т. Құқықтық дискурс: мәселелері және перспективалары	1	30
Смағұлов Ж.Қ., Бажикеев К.К. Тәуелсіздік жылдарында әдебиет тарихын жаңаша зерделеу мен дәуірлеу мәселелері	2	46
Смағұлов Ж.Қ., Каринов А.Қ. Қазақ әдебиетіндегі коучинг. Коучингтегі оқшаулану.....	2	79
Сүйерқұл Б.М., Кегенбекова А.Д. Фитонимдердің қатысуымен жасалған тілдік бірліктерге теоллингвистикалық талдау.....	3	57
Толеубаева К.А. 1960–80-жылдардағы қазақ прозасындағы адам және табиғат.....	2	60
Түйте Е.Е., Утяев А.Ф. Тілдің танымдық қызметі.....	3	34
Утяев А.Ф., Жарылғапов Ж.Ж. Модернизм хақындағы теориялық дискурстар	1	54
Фурсанова Т.В., Голощук А.В. И. Бродскийдің «Ниоткуда с любовью...» өлеңінің тілдік ерекшеліктері	3	39
Цингерова Н. Дискурс және дискурстар. Эмпирикалық талдау шеңберінде дискурстың шекараларын анықтау туралы	4	50
Шевлякова Л.Р. Заманауи утопияға қарсы жанр құрылымы	1	60
Шигабиева А.И. Аңыздық әлем үлгісіндегі «кеңістік» және «уақыт» санаттары.....	1	48
Ширинов Ф.И. Сулеймен Велиевтің шығармашылық поэтикасы	3	51
Ысқақұлы С., Орнықбайұлы Ә., Жарылғапов Ж. Арнау өлеңдердің сатиралық сипаты	2	40

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

<i>Пудовкина Н.В.</i> Орыс тілі мен әдеби оқу сабақтарындағы мағыналық оқуды меңгеру үрдісіндегі әмбебап оқыту іс-әрекеттерін қалыптастыру мәселелері.....	1	69
--	---	----

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

<i>Абдикадирова А.Ж.</i> Қазақтың ауызша тарихы – ұлт руханияты	2	14
<i>Әбдуов М.І.</i> Қараменде бидің әдеби мұрасы	2	8
<i>Әбдуов М.І., Әбдуова Н.М.</i> Лиро-эпостық жырлардағы киелі сандар қызметі	4	14
<i>Әділова А.С.</i> Жаңа әліпби және тіл мүддесі	2	20
<i>Гайдемари З., Аманбаева Г.Ю., Шункеева С.А.</i> «Тілдік саясат», «тілдік жоспарлау», «тілдік идеология» түсініктердің өзара шарттылық мәселесі	2	26
<i>Жақыпов Ж.А., Абдыханова Б.А.</i> Фольклорлық ілкі мәтіндердің қазіргі көркем шығармаларда берілу тәсілдері	4	20
<i>Мейрбекова М.К., Ахметова Б.Б., Кноль М.В.</i> Қазақстан Республикасында үштілділік жобасының жүзеге асуының ерекшеліктері.....	3	14
<i>Тұрсынова М.А., Жуынтаева З.Н., Қазанбаева А.З.</i> Түркі тілдеріндегі есімдіктердің лингвистикалық табиғаты	3	8
<i>Уейго Ж.</i> Діннің тілдік өмірге жасайтын ықпалы.....	4	8

ЛИНГВОДИДАКТИКАНЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Касымова Р.Т., Явэй Х., Маохань Ч.</i> Қытай студенттердің прагмалингвистикалық құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесі.....	2	97
<i>Масақова Г.А., Айтбаева Б.М., Мәуленова Ә.М.</i> Тілдерді қашықтықтан оқыту.....	2	92
<i>Степаненко Е.В., Нежинская Е.Ю., Досмуханова Ж.А., Есенманова А.Р.</i> Тілдік емес мамандықтар студенттерінің лингвистикалық мәдениеті туралы.....	2	86

ЖУРНАЛИСТИКА

<i>Асанов К.Д., Даулен М.Б.</i> Отандық БАҚ-ғы маркетингтің рөлі.....	2	106
<i>Керымбеков Н.Е., Абишева В.Т.</i> Әлеуметтік желілер мен дәстүрлі БАҚ-тың өзара байланысының заңдылығы	3	78
<i>Қалиев Б.А., Рамазанова Ж.С.</i> Қазақстан және америкалық басылымдарды салыстырмалы талдау («Егемен Қазақстан» мен «The New York Times» негізінде).....	3	71

ҒАЛЫМҒА ТАҒЫМ

<i>Жүнісова Ж.Н.</i> Профессор Ғ.Ә. Мейрамовтің ғылыми-әдістемелік мұрасындағы инновациялық әдіс-амалдар	4	67
<i>Мейрамов Ғ.Ғ.</i> Өмірінің дара жолы (педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ғ.Ә. Мейрамовтің туғанына 100 жыл толуына орай).....	4	72
Қазақстандық тілтанушы Надежда Ивановна Гайнуллинаны еске алу	4	76

Указатель статей, опубликованных
в «Вестнике Карагандинского университета» в 2018 году.
Серия «Филология»

№ с.

ЯЗЫКОВАЯ СИТУАЦИЯ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

<i>Сатпаева Ж.А., Жандаева У.Ж., Закирова Д.Ф., Байсеитова А.Ж.</i> Перспективы развития полиязычия в Казахстане	1	15
<i>Турсунова М.А.</i> Проблемы перевода казахской письменности на латинскую графику	1	8

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИКИ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

<i>Абжаппарова Б.Ж., Кенжебай Б.</i> Семейные традиции — основа японской духовности	1	41
<i>Алексеева М.А., Смаилова А.Ш., Рахимбаева Б.О.</i> Стилистические особенности художественной фантастики	2	56
<i>Алиев А.Р.</i> Античные герои в европейском историческом романе	3	47
<i>Антонова Е.М.</i> Инвариантная дискурсивная модель лингвистической экспертизы медиатекстов	2	34
<i>Антонова Е.М., Горная А.Ю.</i> Манипулятивные стратегии в современных интернет-публикациях	3	27
<i>Аязбаева Б.К., Чарная Д.Ю.</i> О современном уроке русского языка в школе	4	62
<i>Вазанова М.Г., Якушкина З.Н.</i> Концепт «страх» в русской и чувашской языковой картине мира	1	34
<i>Дулебова И., Ткач П.</i> Стратегии манипуляции общественным сознанием посредством СМИ	3	21
<i>Жумсакбаев А.Т.</i> Чехов и казахская литература	4	45
<i>Илишева Р.Х., Жунусова М.К., Ордабаева З.З., Саяжанова А.Ж.</i> Лексический состав начальных и конечных предложений	3	63
<i>Каскатаева Ж.А., Мажитаева Ш., Хасенов Б., Бахтикиреева У.М.</i> Вербализация концептов «коричневый» и «желтый» в казахском языке	4	38
<i>Кашикенова А.М., Алитурлиева Ж.Т.</i> Проблемы эквивалентности и адекватности в переводе технических текстов	2	68
<i>Литовкина А.Т.</i> Позитивные и негативные стороны развода в англо-американских анти-пословицах	4	28
<i>Нурғали К.Р.</i> Художественная реальность в творчестве В. Белова: специфика отражения мировоззрения писателя	4	34
<i>Печурова Е.А.</i> Библиейские цитаты в поздних произведениях Л.Н. Толстого	4	55
<i>Плотникова Л.И., Хаирова Г.М.</i> Лексические новообразования в живой разговорной речи: лингво-когнитивная и функционально-прагматическая специфика	2	74
<i>Рапишева Ж.Д., Түйте Е.Е., Уажанова З.Н., Карманова С.Б.</i> Проблема языковой личности в лингвистике и ее место в научной системе	1	23
<i>Рахметова А.Т.</i> Юридический дискурс: проблемы и перспективы	1	30
<i>Смагулов Ж.К., Бажикеев К.К.</i> Проблемы повторного изучения и периодизации истории литературы на этапе независимости	2	46
<i>Смагулов Ж.К., Каринов А.К.</i> Коучинг в казахской литературе. Уединение в коучинге	2	79
<i>Сүйерқұл Б.М., Кегенбекова А.Д.</i> Теолингвистический анализ языковых единиц с использованием фитонимов	3	57
<i>Толеубаева К.А.</i> Человек и природа в казахской прозе 1960–80-х годов	2	60
<i>Түйте Е.Е., Утяев А.Ф.</i> Познавательная функция языка	3	34
<i>Утяев А.Ф., Жарылгапов Ж.Ж.</i> Теоретические дискурсы о модернизме	1	54
<i>Фурсанова Т.В., Голощук А.В.</i> Языковые особенности стихотворения И. Бродского «Ниоткуда с любовью...»	3	39
<i>Цингерова Н.</i> Дискурс и дискурсы. К вопросу определения границ дискурса в рамках эмпирического анализа	4	50
<i>Шевлякова Л.Р.</i> Структура жанра современной антиутопии	1	60
<i>Шигабиева А.И.</i> Категории «пространство» и «время» в мифологической модели мира	1	48
<i>Ширинов Ф.И.</i> Творческая поэтика Сулеймана Велиева	3	51
<i>Ыскакулы С., Орныкбайұлы А., Жарылгапов Ж.</i> Сатирические особенности в стихах арнау	2	40

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ

<i>Пудовкина Н.В.</i> Проблема формирования универсальных учебных действий в процессе овладения смысловым чтением на уроках русского языка и литературного чтения.....	1	69
--	---	----

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

<i>Абдикадирова А.Ж.</i> Устная история казахов – духовное наследие народа	2	14
<i>Абдуов М.И.</i> Литературное наследие Караменде бия	2	8
<i>Абдуов М.И., Абдуова Н.М.</i> Функции священных чисел в лиро-эпических произведениях.....	4	14
<i>Адилова А.С.</i> Новый алфавит и интересы языка	2	20
<i>Гайдемари З., Аманбаева Г.Ю., Шункеева С.А.</i> К вопросу взаимообусловленности понятий «языковая политика», «языковое планирование», «языковая идеология»	2	26
<i>Жакупов Ж.А., Абдыханова Б.А.</i> Отражение фольклорных прецедентных текстов в современных художественных произведениях	4	20
<i>Мейрбекова М.К., Ахметова Б.Б., Кноль М.В.</i> Особенности функционирования проекта трёхязычия в Республике Казахстан	3	14
<i>Турсунова М.А., Жуынтаева З.Н., Казанбаева А.З.</i> Лингвистическая природа местоимений в тюркских языках	3	8
<i>Уейго Ж.</i> Влияние религии на жизнь языка	4	8

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЛИНГВОДИДАКТИКИ

<i>Касымова Р.Т., Явэй Х., Маохань Ч.</i> Методика формирования прагмалингвистической компетенции студентов-китайцев	2	97
<i>Масакова Г.А., Айтбаева Б.М., Мауленова А.М.</i> Дистанционное обучение языкам	2	92
<i>Степаненко Е.В., Нежинская Е.Ю., Досмуханова Ж.А., Есеноманова А.Р.</i> К вопросу о лингвистической культуре студентов неязыковых специальностей.....	2	86

ЖУРНАЛИСТИКА

<i>Асанов К.Д., Даулен М.Б.</i> Роль маркетинга в казахстанских СМИ	2	106
<i>Калиев Б.А., Рамазанова Ж.С.</i> Сравнительный анализ казахстанских и американских печатных изданий (на примере «Егемен Қазақстан» и «The New York Times»)	3	71
<i>Керымбеков Н.Е., Абишева В.Т.</i> Тенденции взаимодействия социальных сетей и традиционных СМИ.....	3	78

ПАМЯТИ УЧЕНОГО

<i>Жунусова Ж.Н.</i> Инновационные подходы в научно-методическом наследии профессора Г.А. Мейрамова.....	4	67
<i>Мейрамов Г.Г.</i> Одна, на всю его жизнь, дорога (к 100-летию со дня рождения доктора педагогических наук, профессора Г.А. Мейрамова)	4	72
Памяти казахстанского лингвиста Надежды Ивановны Гайнуллиной.....	4	76

**Index of articles published
in the «Bulletin of the Karaganda University» in 2018 y.
«Philology» Series**

№ p.

LANGUAGE SITUATION IN MODERN KAZAKHSTAN

<i>Satpaeva Zh.A., Zhandaeva U.Zh., Zakirova D.F., Baiseitova A.Zh.</i> Prospects for the development of multilingualism in Kazakhstan	1	15
<i>Tursunova M.A.</i> The problems of translating Kazakh script into Latin script	1	8

ACTUAL PROBLEMS OF LINGUISTICS AND LITERARY CRITICISM

<i>Abzhapparova B.Zh., Kenzhebay B.</i> Family traditions are — the basis of Japanese spirituality	1	41
<i>Alekseeva M. A., Smailova A. Sh., Rakhymbayeva B.O.</i> Characteristics of fantastic fiction texts	2	56
<i>Aliyev A.R.</i> The antique heros in the european historical novel	3	47
<i>Antonova Ye.M.</i> Invariant discriptive model linguistic expertise of mediatexts	2	34
<i>Antonova Ye.M., Gornay A.Yu.</i> Manipulative strategies in modern internet-publishing	3	27
<i>Ayazbayeva B.K., Charnaya D.Yu.</i> About the modern Russian lesson at school	4	62
<i>Cingerova N.</i> Discourse and discourses. Regarding the discourse limits question in empirical research	4	50
<i>Dulebova I., Tkach P.</i> Strategies for manipulating public consciousness through mass media	3	21
<i>Elisheva R.Kh., Zhunusova M.K., Ordabaeva Z.Z., Sayazhanova A.Zh.</i> Lexical composition of initial and final sentences	3	63
<i>Fursanova T.V., Goloshchuk A.V.</i> Language features of the I. Brodsky's poem «From nowhere with love...»	3	39
<i>Iskakuly S., Ornikbayuly, A., Zharylgapov Zh.</i> Satirical features in poems arnau	2	40
<i>Kaskataeva Zh.A., Mazhitayeva Sh., Khasenov B., Bakhtikireeva U.M.</i> Verbalization of the concepts «qonyr» and «sary» in Kazakh language	4	38
<i>Kashkenova A.M., Aliturliyeva Zh.T.</i> Problems of equivalence and adequacy in translation of technical texts	2	68
<i>Litovkina A.T.</i> Positive and negative sides of divorce as refected in Anglo-American anti-proverbs	4	28
<i>Nurgali K.R.</i> Literary reality in V.Belov's creativity: specific nature of reflecting the writer's worldview	4	34
<i>Pechurova E.A.</i> Biblical quotes in the late works of L.N. Tolstoy	4	55
<i>Plotnikova L.I., Khairova G.M.</i> Lexical neoplasms in living colloquial speech: linguocognitive and functional-pragmatic specificity	2	74
<i>Rakhmetova A.T.</i> Juridical discourse: problems and prospects	1	30
<i>Rapisheva Zh.D., Tuite E.E., Uazhanova Z.N., Karmanova S.B.</i> The problem of linguistic persona in linguistics and its place in the scientific system	1	23
<i>Shevlyakova L.R.</i> Structure of the genre of modern anti-utopia	1	60
<i>Shigabieva A.I.</i> Categories of «space» and «time» in mythological model of the world	1	48
<i>Shirinov F.I.</i> Suleyman Veliyev's creational poetics	3	51
<i>Smagulov Zh.K., Bazhikeev K.K.</i> Problems of re-studying and periodization of the history of literature at the stage of independence	2	46
<i>Smagulov Zh.K., Karinov A.K.</i> Coaching in Kazakh literature. Isolation in coaching	2	79
<i>Suiyerkul B.M., Kegenbekova A.D.</i> Theolinguistic analysis of language units with phytonyms	3	57
<i>Toleubayeva K.A.</i> Man and nature in the Kazakh prose in 1960-80	2	60
<i>Tuite Ye.Ye., Utyaev A.F.</i> Cognitive activity of the language	3	34
<i>Utyaev A.F., Zharylgapov Zh.Zh.</i> The theoretical discourses about modernism	1	54
<i>Vazanova M.G., Yakushkina Z.N.</i> Concept «fear» in the Russian and Chuvash language picture of the world	1	34
<i>Zhumsakbayev A.T.</i> Chekhov and Kazakh literature	4	45

MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

<i>Pudovkina N.V.</i> The problem of formation of universal educational actions in the process of mastering of the semantic reading at the lessons of russian language and literary reading	1	69
---	---	----

RUKHANY ZHANGYRU

<i>Abdikadirova A.Zh.</i> The oral history of the Kazakhs — is the spiritual heritage of the people.....	2	14
<i>Abduov M.I.</i> Literary heritage of Karamende bi	2	8
<i>Abduov M.I., Abduova N.M.</i> Function of holy numbers in lyrical and epic poetry.....	4	14
<i>Adilova A.S.</i> New alphabet and interests of language	2	20
<i>Heidemari S., Amanbayeva G.Yu., Shunkeyeva S.A.</i> On the question of interference of «language policy», «language planning» and «language ideology» concepts	2	26
<i>Meirbekova M.K., Akhmetova B.B., Knol M.V.</i> Features of functioning the project trilingualism in the Republic of Kazakhstan.....	3	14
<i>Tursunova M.A., Zhuyntayeva Z.N., Kazanbayeva A.Z.</i> The linguistic nature of pronouns in Turkic languages	3	8
<i>Uejgo Zh.</i> Influence of religion on language life	4	8
<i>Zhakypov Zh.A., Abdykhanova B.A.</i> Representing folk precedent texts in modern fiction.....	4	20

METHODOLOGICAL ISSUES OF LINGUADIDACTATICS

<i>Kasymova R.T., Yawei H., Maohan Zh.</i> The technique of pragmalinguistics competence formation of Chinese students	2	97
<i>Masakova G.A., Aytbayeva B.M., Maulenova A.M.</i> Distance learning of languages.....	2	92
<i>Stepanenko E.V., Nezhinskaya E.Yu., Dosmukhanova Zh.A., Esenomanova A.R.</i> On the issue to the linguistic culture of students of non-linguistic specialties	2	86

JOURNALISM

<i>Assanov K.D., Daulen M.B.</i> The role of marketing in the Kazakhstan mass media	2	106
<i>Kaliev B.A., Ramazanova Zh.S.</i> Comparative analysis of Kazakhstan and American publications (from the example of «Egemen Kazakhstan» and «The New York Times»)	3	71
<i>Kerymbekov N.E., Abisheva V.T.</i> Trends in the interaction between social networks and traditional media ..	3	78

MEMORY OF THE SCIENTIST

<i>Zhunusova Zh.N.</i> Innovative approaches in scientific and methodical heritage of professor G.A. Meyramov.....	4	67
<i>Meyramov G.G.</i> One way for a lifetime (to the 100th anniversary of the birth of the doctor of pedagogical sciences, professor G.A. Meyramov).....	4	72
In memory of Kazakhstan linguist Nadezhda Ivanovna Gainullina	4	76